brown book

THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి

ప్రచురణము సంఖ్య 7

సింహావలోకనము

[సాహిత్యవ్యాసముల సంపుటి]

కర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

ప్రకాశకులు

మేనేజరు, మణిమంజరి

ముక్త్యాల

1955] [వెల రు. 2-8-0

మన్మథ
శ్రావణము

ద్వితీయ ముద్రణము

వేయి ప్రతులు

విజ్ఞప్తి

ఇటీవల ముక్త్యాలలో కవిసమ్రాట్టు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి యాధ్యక్ష్యమున శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి ప్రథమవార్షిక సమావేశములుజరిగినపుడు గావింపబడిన తీర్మానానుసారము శ్రీ శాస్త్రిగారి రచనములఁ గొన్నింటి నిప్పుడు 'సింహావలోకనము'గాఁ బ్రకటించుచుంటిమి.

ఏతద్గ్రంథముద్రణమున కగు నార్థికసహాయమును గావించి తోడ్పడిన మిత్రులు శ్రీ కనుపర్తి లక్ష్మీనారాయణరావుగారిని శ్రీ ప్రభాకరపరిశోధకమండలి కృతజ్ఞతతో స్మరించుచున్నది.

అచిరకాలమున నిది యిట్లు వెలయ ముచ్చటగా ముద్రించి యిచ్చిన 'వెల్డనుప్రెస్సు' వారిని, సరసనుండి శ్రమించిన శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారిని' సంభావింపకుండ నుండఁజాలము.

శ్రీ శాస్త్రిగారి యితర రచనములను, వారు సంపాదించిన సంస్కరించిన ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములను క్రమముగాఁ బ్రకటింపఁజేయఁ దోడ్పడుదురుగా కని యాంధ్రమహాజనుల నర్థించుచున్నాము.

ద్వితీయ ముద్రణము

విజ్ఞప్తి

ప్రథమ ముద్రణపు ప్రతులు అచిరకాలముననే అయిపోవుటచేత ఈ ద్వితీయ ముద్రణమును ప్రకటించితిమి.

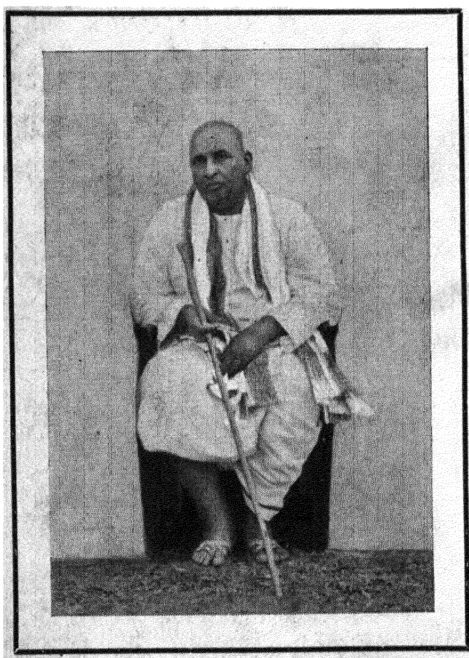
మేము కోరిన వెంటనే చక్కగా ఈ పుస్తకమును త్వరలో ముద్రించియిచ్చిన భారతముద్రణాలయమువారిని సంభావించుచున్నాము.

—ప్రకాశకులు.

వి ష య సూ చి క

నన్నయకుఁ బూర్వపు ఛందస్సు

మృదువై, మధురమై, అచ్చుమీఁగడఁ దలపించు నుచ్చారణము గలిగి, భావప్లుతము లగుపలుకుబళ్లు గలిగి, వీనులకు విందుగూర్చు ఛందస్సందర్భము గలిగి, భావుకుల డెందములను పరితోష డోలికలలో నూగించుచున్న మన యాంధ్రభాషలోఁ బ్రబంధరచన మేకవీశ్వరుఁడు సాగించి నాఁడు? ఆ కవీశ్వరు నాదరించినరా జెవ్వఁడు? వారి దేశ కాలము లెవ్వి? యని యోజించి చూచినప్పు డాంధ్ర భారతరచయిత యగు నన్నయభట్టారకుఁడును, చాళుక్య రా జగు రాజరాజనరేంద్రుఁడును, రాజమహేంద్ర పురమును నిప్పటికిఁ దొమ్మనూఱేండ్ల క్రిందటి ప్రాఁత కాలమును దలఁపునకు వచ్చుచున్నది. ఏమి! నన్నయకుఁ బూర్వ మాంధ్రప్రబంధరచనము లేదా? అని సందేహము పొడమినప్పుడు తడవు లాడుచుంటిమే గాని తత్పూర్వపుగ్రంథముల నెఱుఁగఁ జాలకున్నాము. ఆ గంథముల యునికిని దెలుపుసాధనములనేని గట్టివానిని గనిపట్టఁజాలకున్నాము. నన్నయకుఁ బూర్వపు గ్రంథముల సద్భావ మెట్టిదో సరిగా నెఱుఁగరాదు. రాజమహేంద్రపురమున నింక నీయభావచర్చ సాగించుటయు బాగుగా నుండదు. శ్రీనాథుని పరిహాసమునకుఁ బాలగుదుము.

బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు పరిశోధించిన యుద్ధమల్లశాసన మొక్కటి మధ్యాక్కరలది నన్నియకుఁ బూర్వకాలమునాఁటిది. బ్రహ్మశ్రీ గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు ప్రకటించిన దీర్ఘాసి సీసపద్యశాసనము నన్నియనాఁటి దున్నది బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులుగారు సరిగా నన్నియనాఁటిదే యగు మఱియొక సీసపద్య శాసనమును ద్రాక్షారామమునందలి దానిని క్రొత్తగా నెత్తినారు. ఇట్టి వింకను దొరకవచ్చును. నేను కవిత యనుపదమును బర్యాప్తలక్షణ మయిన యుత్తమ గ్రంథరచనమునుద్దేశించి చెప్పినాఁడను. పాటలు, పదములు, కొన్ని తెలుఁగుల పద్యములు మొదలగుపాండిత్య నిరపేక్షము లగు రచనములును, వానిని బంధించు ఛందో వ్యాకరణ విధులును కొన్ని యంతకు మందును గల వనుట నిశ్చయము. అన్నియు నన్నియయే కల్పించినాఁడని చెప్పఁజూచువా రాంధ్రభాషావ్యవహారమునే నన్నియ సృష్టించె ననువా రగుదురు. పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములో నప్పటి పదములు కొన్ని పేర్కొనఁబడినవి. తుమ్మెదపదములు, ప్రభాత పదములు, పర్వతపదములు, ఆనందపదములు, గొబ్బిపదములు, వెన్నెలపదములు మొదలగునవి. మఱియు నాతఁడు బసవపురాణము నందుఁ బ్రాచీన శివభక్తుల చరిత్రములను, బురాతనము లయిన గీతములనుబట్టి రచించితి నని చెప్పుకొన్నాఁడు. పండితారాధ్యచరిత్ర కృత్యవతరణికలో—

"...అనియతగణై" రనియును 'ప్రాసోవా' యనియు 'యతిర్వా' యనియుఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తి గాన ప్రాస మైనను యతియైన నడి యైన..." అని ద్విపదలలో 'అనియతగణైః', 'ప్రాసోవా', 'యతిర్వా' యని సంస్కృతోక్తులను మూఁడింటి నుదాహరించినాఁడు. ఇవి ఛందస్సూత్రము లగు నని నేను దలంచుచున్నాఁడను. గణములు నియతముగా నుండ నక్కఱలే దనియు, ప్రాసము గాని యతిగాని యుండఁదగు ననియు పైవాని యర్థము. ఇవి తెలుఁగుభాషకు సంబంధించిన ఛందస్సులోని వగును. యతిప్రాసములగూర్చియు మాత్రాగణముల గూర్చియుఁ జెప్పునప్పు డవి తప్పక తెలుఁగు కే సంబంధించిన వగును గదా! సోమనాథుఁడు తిక్కనకు తర్వాతివాఁడు కాఁ డనుట స్పష్టము. ఇంచుక పూర్వుఁడగు నని తలంచుచున్నాము. ఈతఁ డుదాహరించిన సంస్కృతచ్ఛందోగ్రంథము నన్నయ కంతెగా నర్వాచీనము కాఁగూడదు. ప్రాచీన మేమో! మఱియు ద్రావిడ భాషలో 'యాప్పిరంగలమ్' అను ఛందోగ్రంథము పదునొకొండవ శతాబ్దిది గలదు. అందు సంస్కృత కర్ణాటాంధ్రఛందస్సుల ప్రస్తావ మున్నది. "వాంచియార్ శెయిద వడఘుఛందవ్వుం" అని యం దున్నది. అనఁగా "వాంచియ రచించిన తెనుగుఛందము"ను జూచి తా నా గ్రంథమును రచించినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పుకొనుటలోఁ గలదు. ద్రావిడనిఘంటు కార్యాలయమున

విద్వాంసులుగా నున్న శ్రీ మూ. రాఘవయ్యంగారిది గుర్తించిరి. శ్రీ రంగస్వామిసరస్వతిగారివలన నిది విని శ్రీ రాఘవయ్యంగారిని గలిసికొని సరిగా విచారించితిని. వాంచియ యనునాంధ్రచ్ఛందఃప్రణేత మనకుఁ దెలియ రాకున్నాఁడు. ప్రాచీనప్రతుల లిపిరీతిని బరిశీలించువారు వాంచియర్ అనుపదము రేచియర్‌గా నుండఁదగు ననిరి. కొన్ని సంస్కృతశబ్దములు గూడ నం దిట్లే వికృతిఁ బొరసియున్నవి. రేచియార్ అని యగు నేని యా గ్రంథము రేచియ (రేచన) రచించినకవిజనాశ్రయ మగును. ఆ ద్రవిడగ్రంథకర్త జైనుఁడు. ఈ రేచియ యును జైనుఁడే. ఇది యొక పొందిక యగును. ఇట్లగునేని కవిజనాశ్రయము కాకున్నచో మఱి యేదో వాంచియ రచించిన ఛందోగ్రంథ మొకటి యాకాలమున నుండె నని యా ద్రావిడఛందోగ్రంథము చెప్పుచున్నది. ఆ ద్రావిడగ్రంథరచనాకాలము నన్నయకుఁ బూర్వమో, పరమో నాకుఁ దెలియరాలేదు. ఆతఁడు నన్నయకంటె ప్రాచీనుఁ డగునేమో!

మఱియుఁ దెలుఁగుయతులలో 'ము' విభక్తికయతి యని యొక యతి గలదు. తెలుఁగుఛందస్సులలో పు, ఫు, బు, భు లకు విభక్తిముకారమునకు యతి చెలు ననియు, నది పయియతి యనియుఁ జెప్పఁబడినది. నన్నయాదు లీయతిని వాడిరి. పు, ఫు, బు, భులకు విభక్తిముకారము నకు మాత్రమే యతి చెల్లుటయు, తక్కినపదమధ్యము

కారాదులకుఁ జెల్లకుండుటయు మన కిప్పుడు వింతగా నుండును. 'పుణ్యుఁడు రాఘవుండు వనముం గనియెన్' అనఁదగును గాని 'పుణ్యుఁడు రాఘవుఁడు మునిముఖ్యులతో' ననరాదు. దీనికి సరి యయిన కారణ మున్నది. తెనుఁగునం దిప్పుడు విభక్తిముకార మనఁబడుచున్న "ము" నకు "ంబు" "మ్ము" అను రూపాంతరము లున్నవి కదా! ప్రాచీనకాలమున నివి గాక 'బు' అనురూపము కూడ నుండెడిది. ప్రాచీనశాసనము లీయర్థమున సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. ద్రావిడభాషాశబ్దము లింకుకుఁ దోడు పలుకుచున్నవి. మీఁదఁ జెప్పఁబడిన "ము" విభక్తికయతి 'వనబు' అనురూప మున్నకాలమున నేర్పడిన దగును. 'వనబు' అనురూపము పోయినతర్వాత ఛందోగ్రంథకర్తలు దానికి ముఖిభక్తికయతి యని పేరిడిరి. నన్నియ నాఁటికి 'వనబు' అన్నరూపము పోయినది. భారతమునఁ గానరాదు. ఈసాధనము యతిప్రాసలు, పద్యరచనము నన్నియకుఁ బూర్వమే కల వని స్పష్టపఱుచుచున్నది.

కాని నన్నియ తిక్కనల నడిమికాలపుఁగవులు కొందఱు చేసినకృత్యాదిస్తుతిప్రశంసలం దాంధ్రకవితాభ్యుదయమునకు నన్నియ ముఖ్యుఁ డని స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది. కేతన మారన మొదలగువారి స్తుతులను జూడఁదగును. ఇది చూడుఁడు. నన్నిచోడఁడు—

'మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁబుట్టించి తెనుం

గును నిలిపి రంధ్రవిషయం
బున(జన(జాళుక్యరాజు మొదలుగ(బలువుర్."

'జనసత్యాశ్రయుని(దొట్టి చాళుక్యనృపుల్' అన్న పాఠము పరిగ్రాహ్యము కాదు. *ప్రబంధరత్నావళి పీఠికలో నా విషయమును బ్రపంచించి వ్రాసియున్నాను.

పైపద్యమున(జాళుక్యరాజన(గా నిప్పుడు మనకు(బ్రస్తుతు(డును, నన్నియ యాంధ్రభారతకృతికి(గారయి

---

* నన్నిచోడ(డు — ఈ కవికా నిర్ణయాదికమునుగూర్చి పెక్కురు చర్చించియున్నారు. అన్నిచర్చల పర్యవసానము నింతే. ఈ కాలమువా(డనినిర్ధారించుటకు(దగిన సాధనములు లేవు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రుల చరిత్రమున నిట్లు వ్రాసినారు. "క్రీ 925-40 సం. ప్రాంతమున నున్నయీసత్యాశ్రయుని నన్నెచోడమహాకవి తనకుమారసంభవకావ్యమున నీ క్రిందిపద్యములో(బేర్కొని యున్నా(డు.

'క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయ(గ దేశికవిత(బుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్రవిషయమున(
జన సత్యాశ్రయుని(దొట్టి చాళుక్యనృపుల్."

దీనింబట్టి నన్నయభట్టారకునకు నూఱేండ్లకు(బూర్వమే యాంధ్రకవితాసతి వర్ధిల్లుచున్న దని స్పష్టమగుచున్నది."

తయునగు రాజరాజనరేంద్రుఁ డగు నని నేను దలంచు చున్నాఁడను. అతఁడు కాఁ డని చెప్పుట కట్టి ప్రస్తుతికిఁ దగినవాఁడు వేఱొకఁ డగపడవలెను గదా! పై పద్యమం దాంధ్రకవితఁ బుట్టించి తెనుంగును నిలిపి రని యుండుట లోఁతుగా నాలోచింపఁదగినది. పైవిషయములనన్నిఁటిని

శ్రీ వీరభద్రరావుగారు గాని, మఱియెవరు గాని నన్ని చోడఁడు నన్నియకంటెఁ బ్రాచీనుఁడని చెప్పఁజూచుటకును, గావచ్చు నని లోకము విశ్వసించుటకును నీ పద్యమే ప్రధానాధార ముగా నున్నది. శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ప్రచురించిన కుమారసంభవపు ముద్రితప్రతిలో నీపద్య మిట్లున్నది. 1908 సం॥ దీనిని ముద్రించి నారు. అప్పు డీపద్యమునకు వారు పాఠాంతరమును జూపలేదు. వారి యచ్చునకు మాతృక యెక్కడిదో చెప్పనులేదు. కాని తంజాపురపు సరస్వతీ పుస్తకభాండాగారమునఁ దాటియాకులపై వ్రాయఁబడిన కుమారసంభవపుఁ బ్రతి యున్నది. అక్కడఁ దక్క నింతవఱకుఁ బ్రత్యంతర మెక్కడను మనకుఁ గనరాదు. వినరాదు. ఆ పుస్తకములోఁ బై పద్య మిట్లున్నది.

"క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గును నిలిపి రంధ్రవిషయం
బునఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్."

కవిగారికి "చన సత్యాశ్రయునిఁదొట్టి చాళుక్యనృపుల్" అన్న పాఠ మెక్కడనుండి వచ్చినదో! వారింక నెక్కడి ప్రతి సంపాదించినారో! ప్రథమభాగమును ముద్రించు నప్పటికి వా

బర్యాలోచింపఁగా నిట్లు తోఁచుచున్నది. నన్నియ నాఁటికి తెనుఁగున నెలకొన్న రచనములు పాటలు, పదాలు, ఏలలు, జోలలు, అర్ధచంద్రికలు మొదలగు గేయరచనములును, అక్షరగణములతోఁ గాక మాత్రాగణములతో నిబద్ధము లగు అక్కరలు, రగడలు, సీసములు, గీత

రీతంజావూరుప్రతి నెఱుఁగనే యెఱుఁగరు గావలయును. ఎఱిఁగియుండురేనియనర్థమగు నీ పాఠమును జూపకుండుట కేమికారణము? తంజావూరు పుస్తకశాలలో నన్నిచోడని కుమారసంభవ మున్నదని యెల్లరు నెఱిఁగిన తర్వాత క్రీ. 1914-లో వీరు ప్రచురించిన కుమారసంభవపు రెండవభాగమున "చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్" అను పాఠాంతర మున్నట్లు తెలిపిరి. కాని యిప్పు డయినను దంజాపురపుఁ బుస్తకమును వీరు చూచినట్లు వ్రాయలేదు. కావున నీ పాఠము మఱియొక ప్రతిలోఁ జూచినారేమో? అత్యూహ లెందులకు? తంజావూరు పుస్తకపాఠము మాత్రమే మన కిప్పుడు గ్రాహ్యము. శ్రీ కవిగారి పాఠము గలమాతృక బయల్పడువఱకును. అట్టి ప్రత్యంతరము బయల్పడెనా యది పాఠాంతరముగాఁ గూర్చుకొందము. ఇఁకఁ "జాళుక్యరాజు మొదలుగ" నన్నప్పుడు రాజరాజనరేంద్రుఁడే యేల కారాదు? చోడఁడు నన్నయకంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనుట కాధారములు తగినవిలేవు. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు నన్నిచోడని భాషాప్రయోగములనుగూర్చి చేసిన యాక్షేపములు నిలువఁజాలనివి. వాని నెల్ల నిర్వచించుట కిక్కడ స్థలము చాలదు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు 1180 ప్రాంతముల నున్నవాఁ డను పంతులవారి సిద్ధాంతము పోలును. నన్నిచోడఁడంతకు ముందటివాఁడో వెనుకటివాఁడో సిద్ధాంత మేర్పడలేమ

ములు, మంజరి, తరువోజ, ద్విపద మొదలగు పద్యరచనములును, వాని ప్రకృతులును, నై యుండును

నన్నయ యిట్టివానిని గొంత సరిపఱిచి, సీసములు, గీతములు, అక్కరలు మొదలగువానిఁ జేర్చి కన్నడమునఁబోలె చంపకోత్పలాదులను లఘునక్కరగణబద్ధములు నైన

గదా! ఈ యిద్దరిలో నొకనిపుస్తకము నింకొకఁడు చక్కఁగా సంగ్రహించుకొన్నాఁడు. ఇది చదివి చూడుఁడు!

ద్వి. నెట్టన నేలకు నింగికి మూఱ
పట్టు ప్రోఁకౌళ్ళకు బట్టుపలలకు
ముడిపెట్టఁ బసనీప గడపంగఁబాలు
వడి నెంతమూపుల కడగిల్లఁ బట్ట
పాయక రెండుగాఁ బాపికొనిన
ప్రేయఁ బుట్టున్న గోరో యని యమ్మ
దానార యొలువఁ జిత్రాతిపైఁ గ్రుంక
నేసుంగుపుడు పోమ నిసుమిత్రా ద్వేన
లలిగొన వెసలు తాళములు వాయింపఁ
జెలఁగుచు రోఁకటఁ జిగురులు గోయఁ
గలి వెన్న పుప్పఁ గొంపలు దొంపఁ జేప్ప
నిల మంచుఁ గుంబాసఁ గొలువ రేఁబవలు
నేయ నాకసమునఁ జిత్రరూపములు
వ్రాయ వాయుపుఁ బట్ట వడగళ్ళ గుళ్ళ
గట్ట వెన్నెల గుంపుగాఁ జేయ వచ్చి
పుట్టినప్పుడె నేర్చుబుద్ధులప్రోఁక."

—బసవపురాణము

వృత్తములను గూడఁ గూర్చుకొని కొంత క్రొత్త సంస్కారము గావించి సత్ప్రబంధరచనము సాగించినవాఁ డయి యుండును.

నన్నియరచనముకంటెఁ బ్రాచీనముగాఁ దెలియుచున్న యుద్ధమల్ల శాసన మెల్ల నక్కరలతోనే చెక్కఁబడి

సీ॥ నేఁయు సింగియుఁ దాలముఁ వాయింప
నెండమావులఁ బట్ట బండతలయు
మ్రోఁకాలు ముడివెట్ట రోఁకటఁ జిగుళులు
గోయఁ బత్రాతిపైఁ గ్రుంగ నివుపు
లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమునఁ దాఁప
రము నిడ మంచుఁ గుంచములఁ గొలవ
నేనుంగుపురు దోమ దానారఁ గొన గాలి
గంటిడ నిసుమున గట్టుదాల్ప
గీ॥ నీరినడుము దెంప నేలఁ దెన్నుండి చే
వెల్వఁ గలియుఁ దచ్చి వెన్న గొనఁగఁ
గడవ నేర్పు గలిగి కండువు మానెఁదై
కత్తిగంటు లయినయత్తగంచు.

కుమా. 8 ఆ.—135 ప.

యిట్టి యిర్వుర గ్రంథములనుండియు వలసినన్ని సంవాదములు చూపవచ్చును. సులువుగా ద్విపదలో సోమనాథుఁడు కూర్పఁగా నన్నిచోడఁ డిట్లు సీసపద్యమునఁ జేర్చుకొన్నాఁడేమో! సుసూక్ష్మ

నది గదా! ఇట్లగునేని ఈ నన్నయ నాదరించినచాళుక్య రాజు (రాజరాజనరేంద్రుఁడు) నన్నిచోడుఁ డన్నట్లు దేశి కవితఁ బుట్టించి తెనుఁగు నిలిపినవారిలో ముఖ్యుఁడు కాఁగలుగును. నన్నిచోడనుకాకవిచే దేశికవితను బుట్టించి తెలుంగు నిలిపినవాఁ డని కీర్తింపఁబడిన యీచాళుక్య చక్రవర్తి రాజరాజనరేంద్రుఁడు రాజధాని యగురాజ మహేంద్రవరమున పట్టాభిషిక్తుఁ డయి యిప్పటికి సరిగా తొమ్మనూటేం డ్లయినది. ఆనాఁటి యారాజ్యస్థితిని, నాపట్టాభిషేకోత్సవసంరంభమును, నా నన్నయాదుల యునికిని నవధానముతో నొకతూరి స్మరించి చూచి నప్పు డంధ్రభాష నభిమానించువారికిఁ బులకోద్గమము కలుగును.

నన్నయ నారాయణభట్టు మొదలగు కవీశ్వరు లా రాజేంద్రుని యాస్థానమున విద్వత్కవులుగా నెలసియుం డిరి. మహావీరాచార్యుని సారసంగ్రహగణితమును దెలిఁ గించిన పావులూరి మల్లన తాత యగుమల్లన కాతఁడు నవఖండవా డనునగ్రహారము నొసఁగెను. నారాయణ భట్టారకున కారాజరాజనరేంద్రుఁ డొసఁగిన నందంపూడి

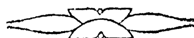

ముగా నీ యిద్దర కృతులను బరిశీలించినచో నీవిషయము నెఱయ ల్పడఁగలదు భాషావ్యుత్పత్తిలోఁ జోడఁడును, సోమనాథుఁడును గూడ సమధికులే యని యాయా గ్రంథములఁ జక్కం జదివి యెఱిఁగినవారు భావింతు రని నానమ్మకము.

దాన శాసనము, నన్నియరచితము, తెలుఁగున శ్రీజయంతి రామయ్యపంతులుగారిచేఁ బ్రకటితము ప్రఖ్యాతమే గదా! కోరుమిల్లి శాసనము రెండవది.

ఆంధ్రలోకము విద్యావిజ్ఞానములతో వెలసి యుండునంతకాలము రాజరాజనరేంద్రుని యశశ్చంద్రుఁడు తేజరిల్లుచునే యుండును. మత్స్యగంధాధిపాచార్యుఁ డనఁబడిననన్నియవంటి మహాపురుషుల కాశ్రయమయిన యీ రాజరాజనరేంద్రుని కటీవలివా రన్యాయముగ నొకయపదూఱు నంటఁగట్టినారు. సారంగధరకథ యందఱకు నెఱుకలో నున్నదే కదా! అన్ని ప్రాచీన గ్రంథములలోను నాకథ మాళవదేశమున మాంధాతపురమున జరిగిన దని యున్నది. రాజమహేంద్రవరమున నున్న మనరాజరాజనరేంద్రునితలకుఁ దగిలించుట యన్యాయ్యము ఈ నడుమనే యొక రట్లు తప్పుగా వ్రాయఁగా నీవిషయమును విపులముగ చర్చించి యాంధ్రపత్రికలోఁ బ్రకటించితిని. అది యెల్ల మఱలఁ జెప్పుట చర్వితచర్వణ మగు నని మానుచున్నాఁడను. పలువు రావాదప్రతివాదములు చూచియుందురు. రాజరాజనరేంద్రుని పయి యన్యాయముగాఁ గల్పింపఁబడిన యీయపప్రథ నపాకరించి మన మానరేంద్రుని పుణ్యశ్లోకత్వమును రాద్ధాంతపఱచుదము.

నే నీవ్యాసము వ్రాసినపిదప శ్రీ లక్ష్మణరావు గారు బట్టర్వర్త్ ముద్రించిన నెల్లూరు శాసనములలో నిది వఱకుఁ బద్యరచనములుగా నూహింపఁబడు చున్న పండరంగని శాసనములు రెండును తొమ్మిదవశతాబ్దిని తర్వోజ సీసములుగా గుర్తించినారు. పద్యరచన తొమ్మిదవశతాబ్దిలో నుండె నని యిది స్పష్టపఱుపఁగలదు. ఆపద్యములు మాత్రాగణబద్ధములే యనుటయు నాలోచింపఁదగిన విషయము.

౨

రంగనాథ రామాయణము

రంగనాథరామాయణమును బరిశీలింపఁగా గ్రంథకర్తృకవిషయ మిా క్రిందితీరున నున్నది, గోనకాటభూపతి. తత్పుత్త్రుఁడు గోనరుద్రభూపతి. తత్పుత్త్రుఁడు బుద్ధభూపతి. తత్పుత్త్రుఁడు విట్ఠలభూపతి. తత్పుత్త్రుఁడు బుద్ధభూపతి. ఈ బుద్ధభూపతియే తమ తండ్రి విట్ఠలభూపతిప్రేరణముఁ దదంకితముగా రామాయణము రచించెను. గ్రంథమునుబట్టి చూడఁగా వీ రేజాతివారో తెలియరాదు. క్షత్రియులనియేని, శూద్రు లనియేని గుర్తింపఁ దగ్గ యాధారము లేవియు గ్రంథమున లేవు.

గోనకాట
|
రుద్ర
|
బుద్ధ
|
విట్ఠల
|
బుద్ధ—(గ్రంథకర్త)

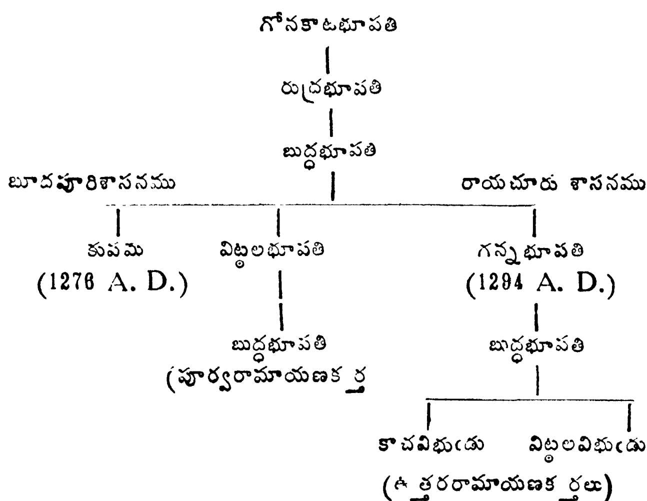
అనేక ప్రతులలో 'గోన' అని, కొన్నింట 'కోన' అని కానన గును. 'కోన' పాఠమునే గ్రహించినచో గ్రంథకర్త బుద్ధభూపతి—గోదావరీతీరపు కోన రాష్ట్రమును—నేఁటి కోనసీమను—పూర్వము పరిపాలించిన కోనాన్వయు లగుక్షత్రియులలోనివాఁ డగు నేమో యని యనుమానింపఁగూడును గాని, యింతవఱకు నా కోన వంశ్యక్షత్రియులలోఁ బయిపేళ్ళవా రెవ్వరును గాన

రామిచేతను, బెక్కు-ప్రతులలో 'గోన' ఉండుట పరిగ్రాహ్యతర మగుటచేతను బై యనుమానము పరిత్యజింపఁదగినదే యనవచ్చును ఇఁక 'గోన' పాఠమునే పరిగ్రహించి చూడఁగాఁ బశ్చిమాంధ్రదేశమున-ననఁగా నేఁటి నిజాంరాష్ట్రమున గద్వాల వనపర్తి రాజ్యముల ప్రాంతమునఁ గల వర్ధమానపురమున (వడ్లమాని వారు అని యింటిపేరు ఈ యూరినిబట్టి వచ్చినదే) కాకతీయసామంతులుగా రాజ్య మేలినవారు ఏతత్కృతికర్తృ వంశపురుషనామసముంచితులు క్రీ॥ శ॥ 12, 13 శతాబ్దులలోఁ గొందఱు శాసనములందు గుర్తింపనగుచున్నారు. గోన బుద్ధయకుమార్త '(శ్రీ) గోనవంశజని శేఖర బుద్ధియాఖ్యపుత్రీపవిత్రచరితా' యగు కుపమ శక 1198 ధాతృసంవత్సరమున ('వసునందశంకరమితే (శ్రీ) ధాతృసంవత్సరే') బూదపూరిలో లింగప్రతిష్ఠ చేసి భూదానము చేసిన ట్లొక శాసన మున్నది. మఱియు శక వర్షములు 1216 అగు జయవత్సరమున '(శ్రీ)మతు మీసియూరగండ గోనగన్నయరడ్డివారు వర్ధమానపురమందు సుఖసంకథావినోదంబు (న) ప్రిథువీరాజ్యము సేయుచుండగాను తద్రాజ్యరక్షామణి యయిన 'విఠాలనాథభూనాథుండు' రాచూరిపట్టణ ప్రవేశాభిముఖుండై ...దుర్గము రచించి' న ట్లొక శాసన మున్నది.

ఈ రెండుశాసనములలో తొలిశాసనము క్రీ॥ శ॥ 1276 సంవత్సరమునాఁటిది. రెండవ శాసనము క్రీ॥ శ॥

1294 సంవత్సరమునాఁటిది. రెండింటికిని బదునెనిమిది వత్సరముల యంతర మున్నది. ఇందుఁ దొలిశాసనమునఁ బ్రస్తుతుఁ డయిన 'గోన బుద్ధయ'— మన రామాయణ కృతికర్త యగు గోనబుద్ధయ కాని, యాతని తాతబుద్ధయ కాని కాఁదగును. ఒక్క-బుద్ధయయే కాని రాయచూరి శాసనమునఁ గానఁగు గోన గన్నయరెడ్డివా రీరంగనాథరామాయణమునఁ గానరారు. కాని రంగనాథోత్తరరామాయణ మని సరిగా నీ రంగనాథరామాయణముఁ బోలినద్విపద రచనావిధానము గలది, షట్కాండాత్మక మయిన యీ రామాయణమున కుఁ బరిశిష్ట మనఁదగిన ఉత్తరకాండ కథారచనము, గోన కోటగన్న భూపాలుని కుమారుఁడగు బుద్ధభూపతికిఁ బుత్త్రులగు కాచవిభు విఠ్ఠల భూపతులు తమతండ్రి పేరఁ బొంచినదిమఱొక గ్రంథమునకలదు. అందుఁ గానవచ్చుగోన కోటగన్న భూపతి రాయచూరి శాసనపు గోన గన్నయరెడ్డివారు కాఁదగుదురు. రాయచూరి (కోట) దుర్గనిర్మాణాదికము జగపింపుటచే గన్నయరెడ్డి వారికి 'కోట' గన్నయ యని పే రేర్పడియుండ వచ్చును. ఇట్లని యుభయగ్రంథకర్తృ వంశముల నిట్లు సమన్వయింపవలెను మన రంగనాథరామాయణకర్త తాత యగుబుద్ధభూపతికి బూదపూరి శాసనప్రస్తుత 'కుప్పమ' కుమార్తె. ఆబుద్ధభూపతికి విఠ్ఠల కోటగన్న భూపతు లిర్వురును కొడుకులు. ఈ కొడుకు లిద్దఱును దమతండ్రి బుద్ధభూపతి పేరే తమ కొడుకు లిద్దఱకుఁ బెట్టిరి.

విట్ఠలుని కొడుకు బుద్ధభూపతి పూర్వరామాయణకర్త యయ్యెను. ఆతనికి (వేలు విడిచినసోదరుఁ (పితృవ్య పుత్రుఁ) డగు బుద్ధభూపతి కొడుకులు కాచ విట్ఠల భూపతులుత్తరరామాయణకర్తలయిరి. పూర్వోత్తరరామాయణములకు సహోదరుల కొడుకు, మనుమలు కర్తలగుట తేలినవిషయము. ఇది యిట్లేయేని వంశవృక్ష మీ తీరున నుండును.

ఉభయరామాయణములందును కృతికర్తల కుల మేదో తెలియరాకున్నను శాసనములఁబట్టి 'గోన వంశమువారు శూద్రులు, 'రడ్లు' అని యేర్పడుచున్నది. కాన రంగనాథోభయరామాయణకర్తలను మనము

రెడ్డిజాతివా రని నిర్ణయింపవచ్చును. మీఁది సందర్భము లన్నింటినిబట్టియు నీరెడ్లు నాఁటి పశ్చిమాంధ్రరాష్ట్ర మందలి వర్ధమానపురమున కధీశ్వరు లని నిర్ణయింపఁ దగియున్నది. మఱియు గ్రంథస్థమగు నీ క్రింది ద్విపదయు కూడ రంగనాథరామాయణకర్త నేఁటి నిజాంరాష్ట్ర ప్రాంతపువాఁ డనుటకు సాధక మగు నని నా తలఁపు.

'వేదాద్రిగుహాలలో విహరించువాఁడు.

.........................'

ఈ వేదాద్రి నిజాంరాష్ట్రమున ప్రసిద్ధ మైనరాచ కొండప్రాంతపు వేదాద్రి యని నానమ్మకము. ఆకాల మున నా వేదాద్రి చాలఁ బ్రసిద్ధి గన్నది. తద్దేశవాస్తవ్యులు కాకతీయసామంతులు, తర్వాత స్వతంత్రులు. వెలుగోటివెలమరాజులు వేదగిరి వేదాద్రి నామములఁ దత్పర్వతిపూజ్యతా జ్ఞాపకములుగాఁ దాల్చిరి.

పై పరిశీలనమునుబట్టి రంగనాథోభయరామా యణములును క్రీ. శ. పదమూఁడవశతాబ్ది తుదిభాగ మున ననఁగా క్రీ. శ. 1280-1300 ప్రాంతమున రచిత మైనట్లు తేలును. అది కాకతీయరుద్రాంబ పాలనపుఁ దుదికాలమును, గాకతీయప్రతాపరుద్రుని పాలనపు టారంభకాలమును నగును. ఇది యట్లే యగునేని రంగనాథరామాయణకర్త రంగనాథుఁ డనీ, ఆతఁడు ప్రతాపరుద్రుని నాఁటివాఁ డనీ, రంగనాథరామాయణ మునకుఁ బ్రతిగా ప్రతాపరుద్రుఁడు భాస్కరునిచే

రామాయణము రచింపింపఁ బూనినాఁ డనీ చిరంతనముగా వెలయుచున్న ప్రతీతి రక్షిత మగుచున్నది. గోనబుద్ధ కాచ విట్ఠల ప్రభులకు రంగనాథుఁ డనుకవి యొకఁడు గ్రంథరచనమునఁ దోడయి యుండు ననుటయు విశ్వాస్య మనఁజాలను. మఱియు. రంగనాథునివి, రంగనాథ రామాయణేతరములు, రచనములు లక్షణ గ్రంథములందుఁ గలవు గాన యట్టికవి నొకని నంగీకరింపక తప్పదు. మఱియుఁ దొలుత వీరవైష్ణవుఁడై బహు గ్రంథముల రచించి చక్రపాణిరంగనాథుఁ డన్న పేరుతో వెలసినట్లును, పాల్కురికిసోమనాథునితో వాదించి యోడిపోయినట్లును శివద్వేషముచేఁ గన్నులు పోఁగా శ్రీశైలప్రదక్షిణము చేసి శైవుడై నయన రగడను రచించి కన్నులు పడసినట్లును స్థానికచరిత్రలందుఁ గలదు. ఇట్లు ప్రాచీనగ్రంథములందుఁ బ్రస్తుతుఁ డయిన చక్రపాణిరంగనకవియే మనబుద్ధ భూపాలునకు రామాయణరచనలోఁ దోడ్పడిన రంగనాథుఁడు కాఁగూడదు. ఆతనిని గర్ణాటశైవకవులును, స్థానికచరిత్రలునే కాక 14వ శతాబ్దినాఁటి దగు శివయోగసారమును బ్రశంసించుచున్నది. ఆతని గ్రంథము *నయనరగడ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో నున్నది.

* ఇటీవల చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగములోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

మన రంగనాథరామాయణమున మూలమునఁ గానరానివి పెక్కు-చోట్ల వైష్ణవ మతాభిమానరచనలు ప్రబలముగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. అవి ప్రక్షిప్తము లనవీలులేక యనేక ప్రతులలో సమానరీతిగాఁ గానవచ్చుచున్నవి.

మఱియు రంగనాథరామాయణరచనాకాలమునఁ బశ్చిమాంధ్రదేశమందు వైష్ణవమతము ప్రబలియుండుట నక్కడి శాసనము లానాఁటివి పెక్కు-లు నిరూపించుచున్నవి.

మఱియు రంగనాథరామాయణరచనానంతరము దానిఁ జూచి భాస్కరాదులు భాస్కరరామాయణము రచించి రనుటకుఁ దార్కాణగా రంగనాథరామాయణ రచనా సంవాది రచనలు భాస్కరరామాయణమునఁ బెక్కు లున్నవి. ఇర్వుఱును వాల్మీకము ననుసరించి వేర్వేఱుగానే యట్లు రచించి యుండరాదా యనఁ గుదురదు. వాల్మీకమునఁ గానరాక రంగనాథభాస్కర రామాయణముల మాత్రమే గోచరించు విషయములు భాషారచనాసామ్యము గూడఁ గలవి పెక్కు లున్నవి. వాని కూర్పు తీరులఁబట్టి పౌర్వాపర్యము రంగనాథ భాస్కరరామాయణములకే క్రమముగాఁ దోఁచును. పై వ్రాఁతకు సారాంశము—.

రంగనాథరామాయణకర్త 'గోన ఇంటిపేరి వాఁడు. ఆతఁడు రెడ్డిరాజు. కాకతీయసామంతుఁడు. వర

మానపురాధీశ్వరుఁడు. క్రీ. శ. 1290 ప్రాంతమువాఁడు. రంగనాథుఁడనుకవి యాతనికిఁ గృతిరచనమునఁ దోడ్పడి యుండవచ్చును రంగనాథరామాయణము దొల్లిటి రచనము. భాస్కరరామాయణము తర్వాతి రచనము. చిరంతనప్రతీతి యట్లే గలదు.

* * *

[రంగనాథుఁ డనుకవీశ్వరునిగూర్చి యిటీవల చెలరేఁగిన వాదదావాగ్నిలోఁ జిక్కువడి నే నొడలు కాల్చుకొనఁజాలను. ప్రాచీనకావ్య లక్షణ శాస్త్ర కవిచరిత్రాది పరిజ్ఞానము గొల్పుటలో నాకుఁ బ్రాచీన లక్షణగ్రంథకర్తలు పితృతుల్యులు. ఉవ్వావి యువ్వెత్తున వారి పరిజ్ఞానము నుత్తుత్తిదానిఁ గా నే నూఁది వేయఁజాలను. వారు భ్రమప్రమాదములు లేనివారనఁ గాదు. ప్రబల ప్రమాణములచే నట్టి వట్టిసరకును నిరూపించి కొట్టివేయుట లగ్గు. రంగనాథునిగూర్చి యుపలబ్ధాంశముల నెత్తి చూపుటకే నా యీయుపక్రమము. ఇందు ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యచర్చను ప్రాజ్ఞులు కావింపగలరు గాక !]

కర్ణాటకకవి యగు తోంటదార్యకవి 'పాల్కురికి సోమేశ్వరపురాణము'న రంగనాథుని విషయము నిట్లు చెప్పినాఁడు. "చక్రపాణి రంగనాథుఁ డనువైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. ఆ శైవుని దర్శింపఁడు గాన సోమనాథుఁడు తెర

చాటున నుండి వాదము చేయ నంగీకరించెను. కాని యా వైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథుని పుత్రుఁ డగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుఁడే తలపడెను. వారి ర్వురకును గొప్పవాదము జరిగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను. పరాజయదుఃఖముతో నా రంగనాథుఁడు శ్రీశైలమార్గముననే తిరిగి పోయెను. శ్రీశైల మల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోనే యరిగెను. ఆ శివద్వేషముచే నాతనికిఁ గన్నులు గ్రుడ్డి వయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యాతఁడు నరసింహస్వామిని ప్రార్థించెను. ఆ స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. ఒక కన్ను వచ్చెను. పదపడి పాలుకురికికి వచ్చి సోమనాథుని దర్శించి యపచారము క్షమింపఁ బ్రార్థించెను సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవ కన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు శైవదీక్ష నొసఁగు మని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్త్రుఁ డగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచేత సోమనాథుఁ డాతని శివదీక్షితునిఁ జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్రవిజయ శరభచరిత్రాదులను రచియించి గురుపాదముల కర్పించెను.''

ii

పాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కర్ణాటక కృతి యగు గురురాజచరిత్రము గూడ నీ చక్రపాణి

రంగనాథుని చరిత్రము జెప్పుచున్నది. తోంటదార్య కవి చెప్పినట్టే యీ గురురాజ చరిత్రకర్త సిద్ధనంజేశ కవియు రంగనాథుని యొంటమిటి జెప్పినాఁడు. 'వీర భద్ర విజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు సీసపద్యముల తెలుఁగు గ్రంథమునుగూడ రచించెనఁట! దానినే సంస్కృతమునఁ గూడ రచించెనఁట! ఆ కవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

'శ్రీశైలభర్తను సీసంబు లేనూఱు
లేనప్ప పద్యంగళెంటు సావిరగళుం
భాసురద దండకంసాహస్ర తారావళియునాల్కు లయగ్రాహియు
అశతక వృత్తగళ బోధకం సావిరవు
భాసురద తోటకం నూఱు రగళెగళేళు
భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱు సాసిరం గీతియం తాఱుమూఱు
సరస మంజెర వెంటు కందంగళైనూఱు
విరచిసిద కృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
నిరువ మూవత్తాఱు వుభయశతకం వొప్పుమిగులు వర్వేశనిమగె.'

ఇందు 'శ్రీగిరినాథ విక్రమము' అనుపేర శ్రీశైలమల్లికార్జునునిపై నైదువందల సీసపద్యములను, నెనిమిదివేల పద్యములు గల మఱొక గ్రంథమును, వేయి పాదములు గల దండకమును, నొక తారావళిని, నాలుగు లయగ్రాహులను, నొక వృత్తశతకమును,

వేయి దోదక వృత్తములను, నూఱు తోటకవృత్తములను, నేడు రగడల్లను, మూఁడువేల మత్తకోకిలలను, నాలుగుపందల గీతపద్యములను, నెనిమిది మంజరులను, నైనూఱు కందములను, ముప్పదియాఱుగద్యములను, ముప్పదియాఱు ఉభయశతకములను జెప్పినట్లు ఈ పద్యమునం దున్నది ఇతని యీ కృతులెల్ల నిప్పుడు మనకుఁ గానరావు.

iii

కాని శివదూషణచేఁ గన్నులుపోఁగా శివస్తుతిచేఁ గన్నులు తెచ్చికొన్నట్లుగా రంగనకవి రచించినట్లుగా శ్రీగిరి మల్లికార్జునునిమీఁద రగడ యొకటి యున్నది. 'శివభక్తిదీపిక' యని దానికిఁ బేరు. దానికి 'నయన రగడ' యని నామాంతరము.

iv

నేఁడు శివమంత్రవర్ణనము అనుపేర మఱియొక రగడ రంగనాథుఁడు రచించినదిగానే దొరకినది. నమశ్శివాయరగడ యని దీనికి నామాంతరము. దీని కడపట నీ క్రిందిపద్యమున్నది.

'అని మన ? (మును ?) రంగనాథుఁడు దయానిధి శ్రీగిరి నాథుమీఁదఁజె
ప్పినశివమంత్రవర్ణనము చిత్తసముద్గతభక్తియుక్తి వ్రా
సినఁ గొనియాడినన్ వినినఁ జెల్వెసలారఁ బఠించినన్ జగ
జ్జనులకుఁ బుణ్యసంపద లసంఖ్యములై సమకూఱు నిమ్మహిన్.

ఈ పద్యమును రంగనాథుఁడే రచించెనో లేక తర్వాతికాలమున నితరుఁడే రచించెనో! సిద్ధనం జేశకవి పద్యములో లెక్కింపఁబడిన రంగనాథుని రగడ లేడింటిలో నిప్పటికి రెండు రగడలు దొరికిన వన నచ్చును. 1. శివభక్తిదీపిక యను నయనరగడ 2. శివమాంత్రివర్ణన మను నమశ్శివాయరగడ.

v

శివభక్తిదీపిక వ్రాఁతప్రతిలో కడపట నిట్లున్నది.

'వైష్ణవ చక్రపాణి రంగనాథుడు శైవదీక్షాధారణమైన తర్వాతను చేసిన నయనరగళ'

vi

'ఏకశిలానగర వృత్తాంతము' లో రంగనాథుని గూర్చి యిట్లున్నది.

'రంగనాథుడు ఆందోళికపై నెక్కి చనుచెంచు నప్పుడు త్రిపురాంతకదేవుని గోపురంబు జూచి 'అది యేమి?' యని యడిగిన నాపిచరాలు త్రిపురాంతక గోపురం బని పలుకుటయు నాశివభవనంబు జూడ నొల్లక మొగంబు ద్రిప్పుకొనియె. అప్పుడు రంగనాథుని నేత్రంబులు గానరాక జాత్యంధుని వలెనే మగిడి శ్రీరంగానకు పోయి యద్దేవుని ప్రసన్నుని జేసికొని నేత్రంబులుపోయె నని మొఱయాడుటయు, నద్దేవుండు కరుణించి త్రిపురాంతకదేవుణ్ణి వేడుకొమ్మనుటయు, రంగనాథుండు మళ్లీ త్రిపురాంతకమున కేతెంచి యద్దే

వునకు నమస్కరించి తన యెత్తుకృతులు సమర్పింతు నని వ్రతంబు చేసి భక్తిమయం బగురగడ చెప్పిన నద్దేవుండు ప్రసన్నుండై రంగనాథునకు నిరుకన్నుల నొసగుటయు రంగనాథుండు పాలకురికింజని సోమనాథునిచే శివదీక్ష గైకొనియె. ఆయయ్యనద్ద శైవరహస్యంబులు తెలిసి కొనుచుండె. అంత నిక్కడ ప్రతాపరుద్రుండు రంగ నాథుని ప్రభావంబు విని యాశ్చర్యంబు నొందెను.' రంగనాథుని గూర్చిన పైకథ నిన్ననో నేఁడో యెవరో సృష్టించి రని యుజ్జగింప వీలులేనిది.

vii

శ్రీనాథుని సమకాలపువాఁ డగు కొలని గణపతి దేవుఁడు తన 'శివయోగసారము' న చక్రపాణి రంగన కవి నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

'అసమశివభక్తిరసమా
నసునిం బాల్కురికి సోమనాథునిఁ గవిరా
జనమున్నతయశు సద్యః
ప్రసాది యగు చక్రపాణి రంగనఁ గొలుతున్.

viii

గురురాజకవిపద్యమున రంగనాథుఁడు నూఱు తోటకవృత్తములను గూడ రచించినట్లు కలదు. ఛందోగ్రంథములలో రంగనాథుని తోటకము లివి రెండు కానవచ్చినవి.

బాలబోధ చ్ఛందస్సులో -

తోటకము - ఉపవాసము లెల్లను నుండుట నీ
కృప వచ్చుట కా యది రిత్త సుమీ
యపవిత్రునిఁ బుల్లనియంటలికై
సుపవిత్రునిఁ జేయుట సుద్ది గదే.

హానుమచ్ఛందస్సులో

తోటకము - చెలువార గజాజినచేలముతో
గళనీలిమతో నహికంకణుఁడై
తలఁ జంద్రకళం గల దైవము మా
కుల దైవము దైవతకోటులలోన్.

వీనినిబట్టి సిద్ధనంజేశకవి చెప్పినతోటకవృత్తములను రంగనాథుఁడు రచించుట సమర్థిత మగుచున్నది. రంగనాథుని యనుకరణము కావచ్చును. కాశీఖండమున శ్రీనాథుఁడుకూడ తోటకవృత్తరచనము చేసినాఁడు.

ix

బాలబోధచ్ఛందమున రంగనాథునిదిగా నీ క్రింది కందపద్యము కలదు.

క. ఫాలతలభస్మరేఖలు—

ఇది సమగ్రముగా లేదు. ఇది సిద్ధనంజేశకవి పేర్కొన్న నూఱు కందములలోఁ జేరినదేమో!

x

ప్రయోగరత్నాకరములో రంగనాథుని మిత్ర వింద్రాపరిణయములోనిదిగా నీ క్రిందిపద్యభాగ మున్నది.

"వనమాలి గొలుచు నందునసె యెల్లప్పుడు"

xi

పలువురు శివకవులు కవిస్తుతిలో రంగనాథుని శివకవినిగా స్తుతించినారు. మచ్చుకు ఒకటి.

భద్రకవి లింగకవి రంగనాథ ప్రశంస.

'చండితోఁ బండితత్రయముఁ గీర్తించి
సకలవేదపురాణ శాస్త్రేతిహాస
నికరార్థములు ప్రమాణించి సద్భక్తి
శ్రీమతి నుద్ధరించిన పాలకుఱికి
సోమనాథేశ్వరు సొంపుతోఁ గొలిచి
రంగద్విశాలాంతరంగంబునందు
రంగనాథునిఁ గవిరాజున్యుఁ దలఁచి
యసమానచరితు. బ్రత్యగ్రకల్యాణ
బసవేశుఁ బిడుపర్తి బసవేశుఁ గొలిచి'
(సానందోపాఖ్యానము)

xii

వైష్ణవుఁడైన చక్రపాణి రంగనాథుఁడు శైవుఁడై రంగనకవి యయినాఁడు. ఇట్లే శైవుఁడైన తెనాలిరామ లింగకవి వైష్ణవుఁడై రామకృష్ణుఁ డయినాడు.

xiii

రంగనాథుని పద్యములుగా ప్రబంధరత్నావళిలో నీపద్యము లున్నవి. ఇవి కూడ (శ్రీశైలమల్లికార్జున) శివస్తవపరములే కాన, పయి రంగనాథుని రచనములే యగుట సుస్పష్టమయినది.

అచలని తేరు తేపనకు నాదరువై తగువిల్లు వింటికిం
గుదురగువారి నారిపయిఁ గూర్కు శరంబు శరంబు బొడ్డుసం
బొదలిన యంత యంతముఖముల్ నిటవాసము లైనగుఱ్ఱముల్
చెదరక నీకు నెట్టి పని సేయు నయా ! గిరిజాధినాయకా !

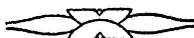
ఓజు చేయుట్టక యొగ్గానఁ బట్టక
చక్కఁగా దివిఁ బాఱుచక్రములును
లాయానఁ గట్టక లలి మేఁత పెట్టక
వర్ణహీనం బైన వారువములు
తవన పెట్టక జీవితము కాను ముట్టక
సత్త్వసంపదఁ జూపు సారథియును
కడచీలఁ దట్టక ఘనముగా మెట్టక
గంభీరసంపద గలుగునిరుసుఁ

గలిగి తనరారునరదంబుఁ గడఁక నెక్కి
త్రిపురవిజయంబుఁ జేకొన్న దేవదేవుఁ
డిందుశేఖరుఁ డానందమందిరుండు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁగాత !

గోశతపంచవార్ధులును గోయుగవార్ధులు గోత్రవార్ధులుᳶ
గోశరవార్ధులుᳶ విదితగోశర (వార్ధులు) పంచవార్ధు లా
కేశవతల్ప పద్మభవ కేకిపవాహన దానవేశ దే
వేశుల కిచ్చునట్టిపరమేశ్వరుఁ డీవుత మా కభీష్టముల్.

xiv

పొత్తపి వెంకటరమణకవి రచించినలక్షణశిరోమణి యను లక్షణగ్రంథములో 'అచ్చవెల్లి రంగన్నగారు' అనుపేర రంగనాథరామాయణద్విపద లుదాహరింపఁబడినవి.

3

తెలుఁగుకవితలోని దేసితనము

తెల్గుభాష, తెల్గులిపి, తెలుకవిత- వీని పుట్టుపూర్వోత్తరములను బరిశీలింపఁ బూనినప్పుడు సజాతిభాష లగు అరవము, కన్నడములను, మూలభాష లగు సంస్కృతప్రాకృతములను గలయఁజూచుకొను టావశ్యకమగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయము గ్రంథరూపముగా నన్నయనాఁటనుండియే కానవచ్చినను, అంతకు కింకను నిన్నూఱేండ్లకుఁ బూర్వమునుండియు నాంధ్రకవితారచన యుండుట శాసనములఁబట్టి స్పష్టముగా నిటీవల గుర్తింపనయినది. తెలుఁగుకంటె కన్నడమున నింకను ప్రాచీనకాలమునుండి కవితారచన యుండుటను గ్రంథములు, శాసనములు వెల్లడించుచున్నవి. అంతకింకను ప్రాచీనకాలముననుండి యరవమున కవితారచన కలదని ద్రవిడవిద్వాంసులు నిరూపించుచున్నారు. తెల్గునకంటె గన్నడకవితయు, నంతకంటె అరవకవితయు, నంతకంటె సంస్కృతప్రాకృతకవితయుఁ బ్రాచీనము లగుట సత్యమని యంగీకరింపవలసినదే. దానిఁబట్టి వానికి ప్రాచీనతాగౌరవముకూడ గణింపవచ్చునుగాని, వానికంటె నర్వాచీన మయిన దన్నంతమాత్రాన తెలుఁగునకుఁ

గొఱంత రాదు సరికదా మఱొకవిధమయిన గౌరవ విశేషము గానవచ్చుచున్నది. సజాతిభాష లయినద్రవిడ కర్ణాటభాషల కవితాధర్మముల మంచిచెడ్డల నవగతము చేసికొని గుణములఁ బెంపొందించుకొని, మేల్మిమెఱుఁగులతో వెలసిన దన్న గౌరవము తెల్గున కున్నది. దీనిని నిట దృష్టాంతముగాఁ గొనవచ్చును. 1939 సంవత్సరము 'మాడల్ మోటార్ల' కంటె 1940 సంవత్సరపు మాడల్ కార్లకు యోగ్యత హెచ్చుకదా.

తెలుఁగునకుఁ గలసౌజాత్యము

ప్రాచీనతను మయిన యరవ కవితలోఁ బద్యచరణమునకు 'అడి' అని పేరు. అడి యనఁగా 'అడుగు'—పదము. చరణము. అగవమునఁ బద్యమునకు 'పాట్టు' అని పేరు. ద్రవిడమున నతిప్రాచీన మనఁబడు శిలప్పధికారము వృత్తములతోఁగాక యిట్టి పాట్టులతోనే యున్నది. నేఁడు మన తెనుఁగున గానవచ్చు లంకాయాగము, కుప్పెలకథ, ఏలలు, ధవళములు, గొబ్బిపదములు మొదలగుపదములవలె నవి కొంచెముగా సంగీతవాసనతోఁ జదువఁదగినవై యుండును. అవి మాత్రాగణఘటితములు కాబట్టి హ్రస్వదీర్ఘాక్షర ప్రస్తారపుఁ బొందికతో, గానానుకూలముగా నుండును. మన లంకాయాగము, కుప్పెలకథ మొదలగు పదరచనలవలె నవి నందలకొలది 'అడిగళ్'—

చరణములు గలవై పొడుగువాటి యుండును. ఆవిధ ముగాఁ దొలుత కర్ణాటాంధ్రములలోఁ గూడ 'పాటలు పదాలు' ప్రాథమిక రచనలయి యుండును. అట్లని నా పద్ధతి మాటి కర్ణాటాంధ్రకావ్యరచనలు ప్రాయిక ముగా నాల్గేసిచరణములు గల పదములతోనే యుండఁ గారణ మేమి? అని యోచింతుమేని దానికిఁ గారణము సంస్కృతప్రాకృతరచనాసంస్కార మగుట గుర్తింప నగును. సంస్కృతఛందస్సు వైదిక చ్ఛందస్సునుబట్టి పుట్టినది. వేదమున ఋక్కులు నాలుగుపాదములు గలవి. ఋక్కులో సగమునకు అనఁగా రెండుపాదములకు అర్ధర్చ మని పేరు. ఋక్కులోని రెండవపాదము మూఁడవ పాదము విడఁబడి యుండును. దానికి సంధి యుండదు. సంస్కృతప్రాకృతభాషలలోఁగూడ నీ పద్ధతియేయున్నది. సంస్కృతశ్లోకములు నాల్గుపాదములు గలవి. పాదము అనఁగా నాల్గవవంతు అని కూడ అర్థ మున్నది. దానికే ద్రవిడభాషలలో 'కాలు' అని వ్యవహారము. కాలు అనఁగా నాలుగవవంతే అర్థము. నాల్గవవంతు అని యర్థము కలదయినను కాలు శరీరావయవమునకుఁ బేరగుట యెట్లనఁగా నది శరీరమున నాల్గవవం తగుటచేతనే. మోఁకాలిదాఁక కాలు, ఇంకొకకాలు తొడభాగము. కలియఁగా నడుము అరభాగము. నడుమునుండి తలదాఁక ఒక అరభాగము. నాలుగుభాగ ములు గల శరీరము. భాషలో సంస్కృతశబ్దముల సంప్ర

దాయము నధికముగాఁ గైకొన్నట్లు, ఈ సంప్రదాయము ననుసరించి కర్ణాటకులు, నాంధ్రులును సంస్కృతచ్ఛంద స్సంప్రదాయమును గొంత యనుకరించిరి. అనఁగాఁ బద్యములు నాల్గుచరణములు గల వగుటను. ఈ యనుకరణములఁ గూడఁ దొల్తటివారు కర్ణాటకులు. అరవమున 'పాట్టు' అనఁబడునది కర్ణాటాంధ్రములందు 'పద్య' మైనది. పదములు చరణములఁ (పాదములు కాదు) బట్టి యేర్పడినది గాన అట్లు పేరయ్యెను. అడిగళ్ - పదములు - చరణములు ఎన్నియేని సాగుచుండుట, పదము లెల్ల నొకదానితో నొకటి కలసి యుండుట దేసిసంప్రదాయము. పద్యమునకు నాల్గుపాదము లుండుట, అందు రెండు మూఁడు చరణములు విడఁబడి యుండుట సంస్కృత ప్రాకృత సంప్రదాయము. కర్ణాటాంధ్రులు పద్యమునకు నాల్గుచరణము లుండుట యను సంస్కృతసంప్రదాయము ననుకరించినను నందు రెండు మూఁడు చరణములు విడఁబడియుండుట యనుపద్ధతిఁ బాటింపరయిరి. పాదములు నాల్గింటిని మించి యుండుట, రెండు మూఁడు చరణములు సంధి గలసి యుండుట యను దేసిసంప్రదాయము గూడ నానాఁడు కొంత సంస్కృతరచనలలోఁ జేరిన ట్లున్నది. కొన్ని శాసనములలో శ్లోకము లయి దేసి చరణములు గలవి గలవు. మఱియు మిక్కిలి విలువ గలది ప్రశస్తశాసనకావ్యము అని ప్రస్తుతింపఁబడు

ఐహోలు పులు కేసి సంస్కృతశాసనమున శ్లోకములు రెండు మూఁడు చరణములు సంధి గలవై యున్నవి.

పిష్టం పిష్టపురం యేన జాతం దుర్గ మదుర్గమమ్
చిత్రమ్యస్య కలే ర్వృత్తం జాతం దుర్గ మదుర్గమమ్

తెల్గుమేల్మి మెలుఁగులు

ద్రవిడకర్ణాటభాషలలోఁ బ్రాసనియమము తెల్గున నున్నట్లే యున్నది. కాని యతినియమము అరవమునం గొన్ని తెలుఁగుల పద్యములకే యున్నది. కన్నడమున లేనే లేదు. తెల్గున నన్నిజాతుల పద్యములకు యతి ప్రాసములు నియతములుగా నున్నవి. ఇది తెల్గురచనకుఁ గలయొకవిశేషము.

ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్ర భాషాత్రయమునకు సమాన మయిన యీ ప్రాసము చరణమున రెండవ హలక్షరము ఒక్కటిగానే యుండుట. సంస్కృతప్రాకృతజన్యము లయిన యౌత్తరాహభాషలకు నీ దాక్షిణాత్యభాషల కును బ్రాసవిషయమున గొప్పభేద మున్నది. ఔత్త రాహభాషలు చరణాంత్యప్రాసము గలవి. దాక్షిణాత్య భాషలు చరణాది ప్రాసము గలవి.

ప్రాసపద్ధతి శోలుత వెలసిన ద్రవిడభాషలో క చ ట త ప వర్గముల ననునాసికములతక్కఁ దక్కినవాని కెల్ల నొక యక్షరమే యుండును. సంస్కృతశబ్దములు వర్గా క్షరము లెల్ల భిన్నముగాఁ గలవే యయినను నవి యరవ

మునఁ జేరినపుడు ద్రావిడోచ్చారముచొప్పున భేదము లేనివే యగును. వారికి క ఖ గ ఘ లకు భిన్నోచ్చార ముండదు. కావున వర్గప్రాసము ద్రవిడమున నున్నది. కర్ణాటభాషలో గూడఁ బ్రాచీనతరకాలమున వర్గ ప్రాస ముండెడిది. మఱియు చ వర్గమునకు 'శ ష స' లకుఁ గూడ నొకటే యుచ్చారము. ఆ యక్షరములకుఁ బ్రాసము చెల్లును. ఆ సంప్రదాయముచొప్పున కర్ణాట మునఁ గూడ 'శాంతప్రాస' మనుపేర 'శ ష స' ల ప్రాసము సమ్మతి మయియే యుండెను.

కర్ణాటభాషాకవిత పుట్టిననాఁటి లక్షణగ్రంథ ముగా గుర్తింపఁబడినకవిరాజమార్గమున వర్గప్రాసము పరిగణింపఁబడినది. దాని లక్షణ మిట్లు ;

క. సకలజన వినుతనంశ
మఖ సదృశవిశాల వివిధ విభవోదయనం
ప్రగత గుణగణననరిబల
విఘటననం కందనణువ నారాఘవనం.

మఱియు శ ష స ల ప్రాస సమీపప్రాస మనుపేర నిటు చెప్పఁబడినది.

క. శశధర బింబాన నెయం
ఝషకేతన కేతనాభ తనుతననువతం
బిసవిసద వర్ణెయంకం
దొసదంబస దొళగె జనకతనయశనణువం.

క్రీ. 820 నాఁటి ప్రాచీనతమలక్షణశాస్త్రకర్త తత్ప్రాచీనపద్యరచనాసంప్రదాయముఁ జెప్పిన నిట్లు చెప్పినను, కర్ణాటకమున నర్వాచీనజైనకవు లీవర్గ సమీపప్రాసముల నంతగాఁ బాటించినవారు గారు. కర్ణాటకులలో నర్వాచీనశైవకవులు మాత్రమే వీనిని గొంత పాటించిరి. అట్లే తెల్గునఁ గూడ లక్షణగ్రంథములలో నీ వర్గప్రాసము పరిగణితమై యున్నది.

క. సుకవీశ్వర వాగ్వైఖరి
సుఖదం బగునిగమశిఖరసూక్తులు మోక్షో
పగమములు దయాధర్మము
లఘ నాశకములన నివి యుదాహరణంబుల్.

—ఆంధ్రవృత్తరత్నాకరము

దీనికి నుమామహేశ్వర మతుగ్రంథమునుండి లక్ష్యము.

ని. మాకందఫలరసంబుల
నాఁ కలి గొని మేము గ్రోల నాకొమ్మలలో
చీకటిలో నపు డొకచిలు
కేగతినో మోవి గఱచెఁ నెఱుఁగనె చెలియా!

మఱియు శ, స ప్రాసము తెల్గున బహుమహాకవిప్రయుక్తమై యున్నది.

తెలుఁగు మెఱుఁగులు.

ఈవిధముగా నియతముగా నది ద్రవిడ కర్ణాటములకంటె నధికముగా యతిప్రాసములఁ గూర్చుకొని

ద్రవిడమునఁ గలపదముల హలంతత్వము తొలఁచికొని సంస్కృతపదపరికరము నధికముగాఁ గైకొని కర్ణాటమునఁ గల శిథిలద్విత్వము నెంతో విడనాడి యజంతపదములతో నరసున్నల యుచ్చారముతో సీసము, తరువోజ, ద్విపద మొదలయిన దేశిచ్ఛందోరచనలతోను, కంద మను ప్రాకృతచ్ఛందోరచనతోను, చంపకోత్పలాది సంస్కృచ్ఛందోరచనలతోను బెరసి తన చుట్టుపట్టులభాషల సర్వసౌభాగ్యముల నలవరించుకొని, తొందర తొలఁచుకొని, సుందరమై శోభిల్లునట్లు వేయియేండ్లనాఁడు నన్నయ యాంధ్రకావ్యపథమును దీర్చినాఁడు. అతనికిఁ బూర్వము సీసములు, గీతులు, తరువోజలు, అక్కఱలు నను దేసివృత్తములే యిన్నూఱేండ్లకుఁ బూర్వమునుండి శాసనములందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. నాఁటి శాసనములందు గానవచ్చు పద్యరచనలెల్ల నిట్టివే. ప్రాకృత కవితలకు గందము ప్రధానపద్యము. వృత్తములు, కందము సంస్కృతప్రాకృతసంబంధమునుబట్టి తెల్గునఁ జేరినవి. కాని యా పురాణవృత్తరూపములు, కందపద్యరూపములు గల తెల్గు శాసనములు నన్నయకుఁ బూర్వపువి కానరావు. కాని యా కాలమున, గన్నడసంప్రదాయముచొప్పునఁ బ్రాస

మాత్రము గల శ్లోకములు, ఆంధ్రసంప్రదాయము ననుసరించిన యతిప్రాసములు రెండును గల కందపద్యములు, తెల్గునాటి సంస్కృత శాసనములందుఁ గానవగును.

పయిఁ జెప్పిన దేసిరచనలలో మధ్యాక్కరకుఁ, దరువోజ సీసముల కెక్కువ ప్రాముఖ్య మున్నట్లున్నది. తెల్గుభాషలోఁ గలపాటలు, పదాలు చాలమట్టుకు కొంచెపు మార్పులతో సీసములు, తర్వోజలు, ద్విపదలు నగును. వానిలో మధ్యాక్కరలు మాత్ర మేదో వింతతీరు గల విగా, సులువుగాఁ జదువరానివిగా నున్నట్లుండును. దానికిఁ జదువుటలో సుఖగతి యున్నట్లు కానరాదు. సంగీతప్రియు లగునాంధ్రు లిట్టివాని నేలపరిగ్రహించిరా యని, చదువుట యెట్లా యని చాల సందేహించు చుండువాఁడను. మధ్యాక్కర యిట్టిది.

స్వస్తి నృపాంకుశాత్య స్త వన్ప్రసత్యత్రి నేత్ర

....

ఒకనాఁడు మాయింట స్త్రీలేవో పాటలు పాడు చుండఁగా నందొకదానినడక నాకు హృద్యముగా నుండెను. దాని గణవిభాగముచేసి పరిశీలించి చూతును గదా యది మధ్యాక్కరగణములు గలదై యుండెను. ఆ పాటఫణితి చాల సుఖముగాఁ జక్కగా నున్నదిగాన, ఆ ఫణితిని యుద్ధమల్లుని బెజవాడ విలాశాసన మధ్యా

క్క—అను జమునఁగా హృద్యత తోఁచెను. నేను వినిన పాటమాదిరి యిట్టిది.

అంతట రాములవారు
అంగన సీతను గూడి
సంతస మందుచు వేగ
స్వపురమునకుఁ జనుదెంచి
తమ్ములతోడ గలసి
నెమ్మది రాజ్యము లేలె
ధర్మముతోఁ బ్రజ లెల్ల
తామరతంపర లైరి.

ఇందు రెం డింద్రగణములు నొక సూర్యగణమును, మరల రెం డింద్రగణములు నొక సూర్యగణము ననుక్రమమునఁ బదములు అనఁగా చరణములు ఉన్నవి. పయిపాటలలో నిట్టిచరణములు బహులకోలఁది వందలకోలఁదిగా నుండును. సంస్కృతసంప్రదాయము ననుసరించి పద్యము నాల్గుచరణములు గలదిగా నుండునట్లు చూచుకొనుటలో నీ పాటఫణితిని రెండుపదములను— అడుగులను—చరణములను ఒక పాదముగా—నాల్గవభాగముగా—గ్రహించి పాటలోని యెన్మిదిపదములను రెండేసి రెండేసిగాఁ గలిపి నాల్గుపాదముల పద్యముగాఁ జేసికొని దానికి మధ్యాక్కర యని పేరిడిరి. మధ్యాక్కర యను

పేరిలోని మధ్యపదము మంచిప్రయోజనము గలది. అది యీ పద్యపాదమును జదువునపుడు మధ్యమునకుఁ గత్తిరించి చదువవలె ననుటకు జ్ఞాపకము. ఎనిమిదిచరణముల పాట యీ మార్పువలన నాల్గుపాదముల పద్య మగుట నాలుప్రాసములతో సరిపోవుట కుదిరినది. పాటలకు, నీ పద్యరచనలకుఁ గలసాజాత్యమును గుర్తింపక పోవుటచే మధ్యాక్కర మన కిపుడు చదువఁ గష్ట మగుచున్నది. పయి పాటఫణితి మధ్యాక్కరఁ జదివి చూతము.

స్వస్తి నృ॰ పాంకుశా. త్యక్త
 వత్సలం॰ సత్యత్రి. నేత్ర
విస్తర. శ్రీయుద్ధ. మల్లుఁ
 డనవద్య. విఖ్యాత. కీర్తి
ప్రస్తుత, రాజాశ్ర. యుండు
 త్రిభువనా. భరణుండు. సకల
వస్తుస. మేతుఁడు. రాజ
 సల్కిభూ. వల్లభుం. డర్థి.

ఇట్లే మన యిండ్లలోఁ బాడెడుపాట లెన్నెన్నో దేసి రచనలు సంస్కృతసంబంధము లేనివి. అవియే యిప్పటికిని నరవమున గొప్ప కావ్యములలోని ఛందోరచనలు. పంపాది కర్ణాటకవులయు, నన్నయభట్టారకాది తెల్గు కవులయు సంస్కృతానుకరణ సంస్కరణములమూలమున నారచనలు సుకవితలలోఁ బరిగణితములుగాక యొక ప్రభేదముగా మాత్రమే వేఱుపడిపోయినవి. సంస్కృత

వృత్తాదిరచనలు నన్నయభట్టారకాదులనాఁటనుండి ప్రాబల్యమును బొందినవి. ఆ రచనకు విస్తరకవితలని లాక్షణికులు పేరిడిరి. తెలుగుకవిత యాశు, మధుర, చిత్ర విస్తరము లని నాలుగు తెఱఁగులు గల దని లాక్షణికు లనిరి. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డనఁబడిన పెద్దనామాత్యుఁడు తాను చతుర్విధకవితావిశారదుఁడ నని చెప్పుకొన్నాఁడు. అందు మధురకవిత యనఁగా పాటలు మొదలగునవి. * లక్షణదీపికలో నీ విషయ మిట్లు చెప్పఁబడినది.

దేసి యగునీమధురకవితనుగూర్చి ముచ్చటించుటలో నన్నయభట్టారకుని విస్తరకవితానిర్మాణ విశేషముల నించుక పేర్కొందును. ఈ విస్తరకవితలో

1. పద్యములు నాలుగు చరణములు గలవిగా నున్నవి.

* "మధురకవిత్వం బన్నది నాటకాలంకారంబులు, కళికోత్కళికలు, విభక్త్యధిదేవతోదాహరణములు, సప్తతాళనటనలు, నట్టొట్లు, గీతప్రబంధంబులు, చతుర్భద్రికాష్టభద్రికలు, బిరుదావళి, నామావళి, భోగావళి, రంగఘోష, త్యాగఘోష, చతురుత్తర సంపుటనలు, యక్షగానంబున వెలయుపదంబులు, దరువులు, నేలలు, ధవళంబులు, మంగళహారతులు, శోభనంబులు, నుయ్యాల జోలలు, జక్కులరేకుపదంబులు, చందమామసుద్దులు, అష్టకంబులు, ఏకపద ద్విపద త్రిపద చతుష్పదాష్టపదులు నివి యాదిగాఁ గల్గునన్నియు."

—లక్షణదీపిక.

2. రెండవ మూఁడవ చరణములు విడఁబడక కలసియే యున్నవి.

3. దేసిరచనాభేదము లెల్లఁ గాక యందునుండి సీస, తరువోజ, గీత, మధ్యాక్కర, అల్పాక్కరాదులు కొన్నియే గ్రహింపఁబడినవి.

4. సంస్కృతవృత్తము లెల్లఁ జేకొనఁబడినవి.

5. పాటల పదాల సంప్రదాయముచొప్పున ప్రాసయతి కూడ యతిభేదముగా సీసగీత్యాదులలో గ్రహింపఁబడినది. అసలు ప్రాసయతి రెండుచరణముల నొకపాదముగా మార్చుట యన్నసంప్రదాయము చొప్పునఁ బుట్టినదే.

6. సంస్కృతమున సంయుక్తాక్షరమునకుఁ బూర్వాక్షరము గురువు కావలె నన్నపద్ధతి విడనాడఁ బడినది. అనఁగా "తత్ర వ్యాస ఇతి స్థితో ముని రపి శ్రోణీశ్వరే సత్కృపా" ఇత్యాదివిధమున వ్యా, స్థి, శ్రో అక్షరములకుఁ బూర్వాక్షరములు సంస్కృతమున గురువు లయినవి. పదములు సమస్తములుగా నున్నను, వ్యస్తములుగా నున్నను సంయుక్తాక్షరపూర్వలఘువులు గురువు లగుటే సంస్కృతసంప్రదాయము. ప్రాచీనకర్ణాటకవు లీపద్ధతిని గ్రహించిరి. వారు సంస్కృతసమాసము గానప్పుడు, ఏకపదము కానప్పుడు లఘ్వక్షరము పూర్వమం దుండఁగా బరమందు రేఫేతరసంయుక్తాక్షర

ముందునట్లు సంహితయే కల్పింపరా దనిరి. శబ్దమణిదర్పణమున సంధిదోషప్రకరణములో నిట్లున్నది.

క. పరపద పూర్వం ద్విత్వా
క్షర మాగిరె పూర్వపదద చరమం హ్రస్వా
క్షర మాగె సంధిదోషం
సరేఫ మిది రాగె శిథిల మిందనుసరిపర్.

అనఁగా— రేఫసంయుక్తాక్షరమునకు మాత్రమీ దోషము లే దనిరి. 'సర్వా స్వపి చ భాషాసు రహాయుక్తే పరేఽక్షరే, పూర్వలతా వేష్టా' అని సంస్కృతమువారు కూడ రేఫవిషయ మంగీకరించిరి. ఇట్టి సంధి యుండరాదు.

క. బరసి క్షత్రియరుం కృ
శ్లిరిసి ప్రియకుశలవార్తయం నెఱె కేళ్దు
స్థిరమిర్దు ప్రభునుడియె
ప్రరూఢముద నాద నాత నెంబు ద మార్గం.

నన్నయభట్టారకుఁడు కూడ సరిగా నీమార్గమునే తెలుఁగునఁ బాటించెను గాని రేఫేతరసంయుక్తాక్షరమునకుఁ బూర్వము లఘ్వక్షర ముండున ట్లెక్కడను బద్యమునఁ గూర్చి కూర్చినట్లు కానరాదు. అనఁగా—

"అతఁడు ధ్వస్తకల్మషుఁడు వ్యాససమానుఁడు ధ్యానమగ్నుఁడై" ఇత్యాదివిధమున నన్నయభట్టారక రచనలు కానరావు. "వాఁడాధ్వస్తసమస్తకల్మషుఁడహో

వ్యాసోపమానుండు" ఇత్యాదివిధముల నుండవచ్చును. ఇప్పుడు ముద్రిత మయిన నన్నయ భారతమున నేతద్విరుద్ధ ప్రయోగములు కొన్ని కానవగును. కాని యవి యెల్ల నీ నియమము నెఱుఁగక పోవుటచే లేఖకులమూలమునను, బరిష్కర్తలమూలమునను నేర్పడినవి.

ప్రాచీన కర్ణాటకవు లీనియమమును సరిగాఁ బాటించిరి. నన్నయ పాటించెను. నన్నిచోడఁడు పాటించిన ట్లున్నాఁడు. కాని తర్వాతికవులు మఱికొంత స్వాతంత్ర్యము వహించినారు. తిక్కనాదుల రచనలలో రేఫేతరసంయుక్తాక్షరముల పూర్వము లఘువు లుండునట్లు రచన లున్నవి. కాని యీసంయుక్తాక్షరోచ్చారమునకు శైథిల్యము కల్పించి పూర్వాక్షరము లఘువుగానే యుండునట్లు చేసిరి. తిక్కన తర్వాతి కవీశ్వరు లీపద్ధతిని బాహాటముగాఁ బాటించిరి.

నన్నయభట్టారకుఁడు భాషలోను, గవితలోను గ్రొత్త పద్ధతులను గొన్నింటి నిట్టివాని ప్రవేశపెట్టి కావ్యపథమును దిద్దుటచేతనే యాతఁడు ఆంధ్రకవితాగురుఁ డని, యాదికవి యని, వాగనుశాసనుఁ డని ప్రస్తుతుఁ డయ్యె ననుకొందును.

కొలనిగణపతిదేవుఁడు — ఈతఁ డెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కించుక తర్వాతివాఁ డగును—

వీరి నెల్లను సంస్కృతవిమలబాణు
లని ప్రశంసించి మఱియును నంధ్రకావ్య

పథము దీర్చిననన్నయభట్టుగారి
నుభయకవిమిత్రు నెన్నిన నభినుతింతు.

అన్నాఁడు.

నన్నయ ప్రాచీనకర్ణాటకకవులతీరు ననుసరించి ప్రాయికముగా సంస్కృతప్రాయరచననే చేసినవాఁడయినను, దేసి తెల్గుపలుకుబడిని గూడఁ బెక్కుపట్టుల నెక్కొల్పినాఁడు.

నన్నిచోడఁడు

సంస్కృతప్రాయము, నియమబహుళము నగు నన్నయభట్టారకుని రచనమును వెన్నాడినను నన్నిచోడఁడు తన కుమారసంభవకావ్యమున దేసిభాషను, దేసితలఁపులను, దేసివర్ణనలను, దేసికవితాపరిక్రములను జాలఁగా సంగ్రహించినాఁడు. కుమారసంభవమున నాటవిక వర్ణనలు, యుద్ధవర్ణనము మొదలగు పట్టులు చాల దేసితీరులతో నున్నవి.

జీలికకల్లు ద్రావి మదసింధు
రగామిను లన్ని కేళియర్
వాఱుచు గౌడుగీతములు
వాడుచుఁ బొల్పుగఁ గ్రాలియాడుచున్
గోఱడ మాడుచుం బరులకున్
వశవర్తులు గాక మేరకున్
మీఱుచు వన్యకాంతలు
రమింతురు తద్విపినాంతరంబునన్.

మఱొక్క పద్యము—

ఉదుటఁ దెమల్చి మ్రింగు సరసోదకబిందుల మౌక్తికంబు లం
గదఁ గబళించుఁ బీల్చు వడగండ్లకునుం దను వోసరించుఁ దో
యదము లదల్చి తూరు నచిరాంశులతాగ్రము లెక్క వెల్వనం
జదలకు నుప్పరం బెగయుఁ జాతకపోతకముల్ సెలర్చుచున్.

కుమా—౬—౯౯.

పాల్కురికి సోమన

ఈతని కృతులలో భాష, కథావస్తువు, ఛందస్సు-మూఁడును దేశీయములే. నన్నయభట్టారకాదుల తెలుఁగు వేఱు. ఈతని తెలుఁగు వేఱు. ఈతఁడు తన కృతులంగో దేసిరచనలఁ బెక్కింటిఁ బేర్కొనెను. అవి యివి.

'భామలు శుభవేళఁ బాడెడునట్టి
తామరవిరులు సీతామరల్ గావె.

* * *

అరుదొంద నందులో నాంధ్రదేశంబు
వరస బంతులు గట్టి పాడు పెట్లనిన
నల్లవో ! నల్లవో ! నగరాజరాజ !
మల్లయా ! మల్లయా ! మహనీయతేజ !
పరమపాతక కోట్లు భస్మమై తూలు
సిరిగిరిమల్లన్న శరణన్నఁ జాలు'

ఇట్టిదేదో పాట !

మది నుబ్బి సంసారమాయాస్తవంబు
పదములు తుమ్మెదపదముల్ ప్రభాత
పదములు పర్వతపదము లానంద
పదములు శంకరపదముల్ నివాళి
పదములు వాలేశుపదములు గొబ్బి
పదములు వెన్నెలపదములు సెజ్జ
వర్ణన మఱి గణవర్ణనపదము
లర్ణవ ఘోషణ ఘూర్ణిల్లుచుండఁ
పాడుచు నాడుచుఁ బరమ హర్షమున.

మీఁదఁ బేర్కొన్న పదములలోఁ దుమ్మెదపదములు మొదలగు కొన్ని జాతుల పదరచనలను నే నిప్పటికిర్వదియైదేండ్లకుముందుఁ గొన్నింటి సేకరించి కృష్ణాపత్రికలోఁ బ్రకటించితిని. ఇటీవల భారతిలోఁ గొన్నింటిఁ బ్రకటించితిని. బాలకుల పదములను, స్త్రీల పాటలను, పామరుల పాటలను, వృద్ధుల పాటలను— బాలభాష, స్త్రీభాష, పామరభాష, వృద్ధభాష యనువిభాగములతో సేకరించి ప్రకటింపవలె నని నే నప్పు డనుకొంటిని. శ్రీనందిరాజు చలపతిరావుగారు స్త్రీలపాటలను బెక్కింటి సేకరించి ప్రకటించి గొప్పయుపకృతి సల్పినారు. ఇట్టి దేసివాఙ్మయ మింక నెంతయో యుద్ధరింపవలసియున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తెలుఁగున దేసిరచనలఁ బెంపొందింపఁ బ్రయత్నించిన

ట్లున్నాఁడు గాని, యాపూర్వకాకాలమున నంతగాఁ బరిపోషము దొరకలేదు. ఆ కాలముననే కర్ణాటదేశమున శివకవులు తెగఁబడి రగడలు, షట్పదులు మొదలగు దేసి చ్ఛందోరచనలతోఁ, జాల భాషాస్వాతంత్ర్యముతోఁ గావ్యరచనలు సాగింప నారంభించిరి. ఆ కర్ణాటదేశమునఁ బ్రాచీన వృత్తరచనలకుఁ దద్భాషకు హళగన్నడ మనీ, శివకవులు వెలయించిన దేసిరచనలకుఁ దద్భాషకు హొసగన్నడ మనీ పేరు. రెండు తెలుఁగుల కావ్యరచనలకు భాషలో, ఛందోనియమములలోఁ జాల భేదము లున్నవి. కర్ణాటకు లైదాఱునూఱండ్లకుఁ బూర్వము సాగించిన కవితాపరిణామమును నేఁడు తెలుఁగువారు సాగింపఁ జూచుచున్నారు. ఈ ప్రయత్నము శుభోదర్కము గావుఁగాక !

తిక్కన సోమయాజి

తిక్కన నన్నయ సంప్రదాయమువాఁడే కాని, భాషలో, భావములలో నత్యధికముగా దేసితనమును జూపించినాఁడు. నన్నయరచనలలోని ప్రసాదగుణ మీతని రచనలకు లేదు. పలుకు పలుకు ప్రయోజనము గల దగునట్లు, కూర్పున మర్మ ముండునట్లు, లోఁతు లోఁతుగా యోచించినఁ గాని యర్థము కానట్లు, కల్పనా చమత్కృతితో నీతఁడు పద్యరచన చేయును. పెక్కు చోట్ల సమాస మన్నమాట యుండదు. రెండు మూఁడక్షరాల తేటపలుకు లుండును. తేలికగాఁ బద్య

ముండును. అన్వయము పలుదెఱఁగులఁ గుదుఱఁదగినదై యుండును. అర్థనిర్ణయమునకు గజిబిజిపడవలసినదే. రెండు పద్యములఁ జూపుదును.

పగ యడగించు టెంతయు శుభం బది లెస్స యడంగునే పగం
బగ వగగొన్న మార్గమునఁ బల్కుట యుండఁగవచ్చునే సమం
బెగ మొదలెత్తి పోవఁ బగ దీర్చుట యుండినఁ గ్రౌర్యమొందు నే
మిగతిఁ దలంచినం బగను మేలిమి లేదు ధ్రువంబు కేశవా!

ఉద్యోగపర్వము—ద్వితీయాశ్వాసము.

కనుగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల సంగముల్
గనలఁగ సాంద్రఘర్మసలిలంబులు గ్రమ్మ నితాంతదంత పీ
డనపట దాస్యరంగ వికట భ్రుకుటీచటుల ప్రవృత్తిన
ర్తనఘటనా ప్రకారభయద స్ఫురణాపరిణద్ధమూర్తియై.

విరాటపర్వము—ద్వితీయాశ్వాసము.

ఎఱ్ఱాప్రెగడ

ఈ మహాకవి హరివంశములోని కృష్ణబాలక్రీడావర్ణనాఘట్టమెల్ల దేశికవితాచమత్కారమయము. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నది యసాధారణరచనము. ఎఱ్ఱాప్రెగడ దేశివర్ణన నింకొక చూపుదును.

సీ॥ పొలుపారఁగా బోరగిలి........

ఈతఁడు తాటిచెట్లను, తాటిపండ్లను జమత్కారముగా వర్ణించినాఁడు. ఆంధ్రులకుఁ దాటిచెట్టు కల్పవృక్షము. ఆంధ్రులు చెవులఁ బెట్టికొను తాటి

యాకులే సంస్కృతమున 'తాటంకము' లయినవి. మాంగళసూత్రమునఁ జుట్టి కట్టుకొన్న తాటియాకుకే 'తాళిబొట్టు' అని పేరు. ఆంధ్రుల లిపి లేఖనములకుఁ దాటి యాకే ముఖ్యము. కాన దానికి 'కమ్మ', యని పేరు.

శ్రీనాథుఁడు

శ్రీనాథుఁడును దాటిపంటి నుపమానముగాఁ గొని మంచిపద్యము చెప్పినాఁడు.

గీ॥ సంజకెంపును దమిర పుంజంపు నలుపు
గమియ బ్రహ్మాండభాండంబు గరము మెఱసెఁ
బరమ పరిపాకదశ వృంతబంధ మెడలి
పడన మగు తాటిపంటితోఁ బ్రతిఘటించి

శ్రీనాథుని పల్నాటివీరచరిత్ర, కాటమరాజు కథలు దేసికవితామయములు. ఆతఁడు నన్నయ మార్గానుసారియై సంస్కృతప్రాయ రచనలు సాగించిన వాఁడే యయినను దేసిరచనలు నాతని కృతులలో ననేకము లున్నవి. ఒకటి రెండు చాటువులఁ జూపుదును.

చిన్న చిన్న రాళ్లు చిల్లర దేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నగూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.
మందరాద్రిసములు మానవు లందఱు
చందమామకూన లిందుముఖులు
కంటు లేని మౌక్తికంబులు జొన్నలు
కుదనంపు బెడ్డ కుందుగడ్డ.

శ్రీనాథుని నాఁటికి దేసికవితామయము లగు యక్షగానములు ప్రబలియున్నవి. 'కీర్తింతు రెవ్వాని కీర్తి గంధర్వులు-గాంధర్వమున యక్షగాన సరణి' నని శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమున యక్షగానములఁ బేర్కొన్నాఁడు. యక్షగానములలోఁ గాన నగు దేసికవితా రచనలఁ గొన్నింటిఁ బేర్కొనుచున్నాను.

కూనలమ్మపదాలు (కూనరాగాలు)

కవితారసపుజల్లు ఖడ్గాలగలుగల్లు
కరిణాలకే చెల్లు ఓకూనలమ్మ!
కాపువాఁడే ఒడ్డి గరికపోచే గడ్డి
కానకుంటే గుడ్డి ఓకూనలమ్మ!

ఆంధ్రప్రజల నాలుకల నాట్యమాడుచున్నవి. ప్రజాసామాన్యమునకు సులువుగాఁ దెలియఁదగినవి. సంగీతవాసనతోఁ జక్కఁగాఁ జదువఁదగినవి. యాంధ్ర భాషకు సహజ మయినవి యగు పై దేసిరచనాప్రభేదము లను, మఱియు కుచ్చెలకథ, లంకాయాగము, బొబ్బిలి కథ, లంకాసారథి మొదలగు వందలకొలఁది పదములు గల గొప్ప పదరచనలను సర్వాంధ్రదేశమునుండి సేకరించి, మేలేర్చి, యందుండి పరిగ్రాహ్యము గ్రహించి భావి వాఙ్మయవికాసమునకు యువకవులు ప్రయత్నింతురు గాక యని కోరుచున్నాను. ఆంధ్రవాఙ్మయ మంతటను సంస్కృతపరివర్తనమే, సంస్కృతానుకరణమే యని తేలఁబలుకువారు కొంద ఱున్నారు. ఆ నింద యక్రమ మయినది.

౪

రెడ్డిరాజులు-ఆంధ్రభాషా సేవ

మ. మహనీయంబుగ నంధ్రభూవలయముం బాలించుచుం బ్రాజ్ఞులై
బహుకావ్యంబులు చెప్పుచున్ మఱియుఁ జెప్పంజేయు చాముష్మిక
స్పృహతో ధర్మము లాచరించుచు జగజ్జేగీయమానంబుగా
నహముల్ పుచ్చినరెడ్డిరాజుల సముద్యత్కీర్తిఁ గీర్తించెదన్.

ఆదికాలమునుండియు నంధ్రవాఙ్మయ భాగ్య భాండాగారమున రెడ్డిక్షితీంద్రులు గొప్ప భాగస్వాము లయి ప్రఖ్యాతి గాంచుచున్నారు. వారి మహనీయతను బదిం బదిగా నేను ప్రశంసించుచునే యున్నాను.

ఇప్పటికి ముప్పదియైదేండ్లకు ముందు నే నిర్వది యేండ్ల ప్రాయమువాఁడనయి యుండఁగా చెన్నపురి కరిగితిని. నాఁడు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో గ్రంథసామగ్రిని బరిశీలింపఁ జొచ్చినప్పు డందు 'మెకంజీ లోకల్ రికార్డ్సు' అనుపేర మున్నూటదాఁకఁ గల దేశచరిత్ర సంపుటములలో నెక్కడఁ బట్టినను రెడ్డిరాజుల దానధర్మములయు, శాసనములయు ప్రశంసలు పుష్కలముగాఁ గానవచ్చెను. మధ్యాంధ్రదేశము—అనఁగా నేఁటిగోదావరి కృష్ణ, గుంటూరు, నెల్లూరు, కర్నూలు, కడప మండలములు—ఆనాఁడు వేదవేదాంగాది విద్యలు నేర్చిన బ్రాహ్మణులతో నిండియుండుటకును; నం దనేకు

లగ్రహారికులై సంపత్సమృద్ధు లగుటకును; దుర్గములు, చెఱువులు, కాలువలు, ధర్మవనములు, పాడిపంటలు గలిగి దేశము సుభిక్ష మగుటకును; దేవాలయములు నిత్యోత్సవములతోఁ దేజరిల్లుటకును వేయేల! నేఁటి తెలుఁగునాటివారి తెలివితేటలకు, నాగరికతనుగూడఁ బదునాలుగు పదునైదు శతాబ్దములలో నూటయేఁబది యేండ్లేయయినను బెంపొందియున్న రెడ్డిమహారాజ్య మొక ప్రధానకారణ మన్న చరిత్రాంశ మా చరిత్రాంశపు సంపుటములలోఁ గరతలామలకముగా గోచరించెను. నేఁడు మధ్యాంధ్రదేశమున బ్రాహ్మణులు అన్నవస్త్రములు గలిగి, విద్యావిభవములు గలిగి పలువు రున్నారనఁగా దీనికి గొప్పకారణ మానాఁడు రెడ్డిరాజులు వీరి పూర్వుల విద్యావిశేషముల నాదరించి చేసినయగ్రహారాదిసత్కారము లగు ననుట యథార్థకథనము! కొండవీటి రెడ్డిరాజులయు, రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజులయు శాసనములఁ గొన్నింటినేనిఁ జూచినను నీ విషయము వెల్లడి కాఁగలదు. శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు.

సీ. ధరియింప నేర్చిరి దర్భవెట్టెడు వ్రేళ్ళ
లీల మాణిక్యాంగుళీయకములు
కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీఁదఁ
గస్తూరికాపుండ్రకములు నొసల
సవరింప నేర్చిరి జన్నిదంబుల ప్రోలఁ
దారహారములు ముత్యాలసరులు

చెఱువంగ నేర్చిరి శిఖల నెన్న డుములఁ
గమ్మనిక్రొత్త చెంగల్వవిరులు

గీ. ధామముల వెండియును బైడిఁ దడబడంగ
బ్రాహ్మణోత్తము లగ్రహారములలోన
వేమభూపాలుఁ డనుజన్ము వీరభద్రు
ధాత్రి యేలింప గౌతమీతటమునందు.

—భీమఖండము

శ్రీశైలము, అహోబలము, పంచారామములు మొదలగుపుణ్యస్థలముల వైభవమును రెడ్డిరాజులెంతో పెంపొందించిరి. మధ్యాంధ్రదేశమున వేద, శ్రౌత, స్మార్తోభయమీమాంసా, తర్క, వ్యాకరణ, సంగీత, సాహిత్య, వైద్య, జ్యోతిషాదిశాస్త్రములకు వారు చాల నభ్యుదయమును గూర్చిరి. వారు షట్కాలశివపూజాధురంధరులయి యాముష్మికపరాయణులయి నెలసిరి. నేఁడును రెడ్డికులము వారిలోఁ బలువురు భాగ్యభరితులు, శీలశోభితులు, త్యాగులు, భోగులు, ప్రతిభాశాలులు, విద్వాంసులు, కవులు వెలయుచున్నారనఁగా దానికి నానాఁటి రెడ్డిరాజేంద్రుల వంశపారంపర్యపు సంస్కారమే ప్రధానకారణ మనుట యసంగతము గాదు ముప్పదియేండ్ల నుండియు [illegible] శ్రీ రెడ్డిరాజ్య వైభవానుస్మరణమున నభిమా[illegible]డు. ఇట్టి యభిమానము నానాఁడే 'శ్రీ [illegible]' రచనా సందర్భమునఁ గొంత దీర్చు కొంటి

ఇప్పుడిక్కడ రెడ్డిరాజుల విద్యావిలాసములగూర్చి మాత్రమే కొంత వివరింతును.

గోనబుద్ధారెడ్డిగారు-తత్పుత్రులు

పాల్కురికి సోమనాథునిమూలమునఁ దెలుఁగున ద్విపదరచనకు విలువ హెచ్చెను ద్విపదరామాయణమునఁ దత్కర్తలు బుద్ధయ, తత్పుత్రులు కాచయ విఠలు లనియే కలదు. కాని వారి కుల మేదో యందుఁ దెలియరాదు. వారియింటిపేరు మాత్రము 'గోన' యని యనేక ప్రతుల లోను, 'కోన' యని కొలఁది ప్రతులలోను గలదు. వారు రాజ్యము నేలిన యేలికలగుట గ్రంథమున స్పష్టముగా నున్నది. పశ్చిమాంధ్రదేశమున 13, 14 శతాబ్దులలో రాచూరుదుర్గ నిర్మాతలై రాజ్య మేలినవారు 'గోన' వంశమువారు రెడ్లు సుప్రఖ్యాతులు. వారి యింటిపేరు 'కోన' యనుట సరికాదు. ఆ నాఁటి శాసనములం దెల్ల వారి యింటిపేరు 'గోన' యనియే కలదు. అనాఁడు 'కోన' యింటి పేరువారు క్షత్రియులు కోనసీమ (గోదావరీమండలము) పాలకులు వేఱుగా నున్నారు. గోనపదసంగతి, బుద్ధ కాట విఠ్ఠనామసంగతి *రాచూరుదుర్గనిర్మాత లగు

* రాచూరుదుర్గనిర్మాణము రెడ్డిరాజులు కావించినదనుట శాసనములఁబట్టియే కాక వింతగా "గోన కాటారెడ్డిగారికథ" యన్న పదకవితారచనవల్లను దెలియనగును. ఆ కథను రేడియో ప్రసంగమున నేను వెల్లడించితిని.

రెడ్డిరాజులకే కలదు. కావున రంగనాథ రామాయణ ప్రసక్తులు రెడ్లే కాని క్షత్రియులు గారని నిశ్చయింప వలెను. ఐతిహ్యమును, నాప్తవాక్యమును ప్రమాణముగాం గొనకున్నచోం బ్రాచీన చరిత్రనిర్మాణము దుష్కర మగును. రంగనాథుండనుకవియే లేండని, యతడు కల్పిత పురుషుండని నే ననంజాలను. బుద్ధారెడ్డిగారును, దత్పుత్రులును వాల్మీకిరామాయణమును దెలుంగున ద్విపద రచనలో వెలయించి రంటిని. గ్రంథమున గ్రంథకర్తలు బుద్ధభూవిభుండును, దత్పుత్రులును ననియే కలదు. కాని దానిని రంగనాథుం డనుకవి రచించినట్లు ప్రతీతి. తదను గుణగాథలు ప్రాచీనము లగు వెలుగోటివారివంశచరిత్రైక శిలానగర చరిత్రాదులలోంగూడ నున్నవి. రంగనాథుండు కల్పితుండు కాకున్నను నాతనితోడ్పాటు గ్రంథరచనము నందున్నను గ్రంథోత్పత్తికిం బై ప్రభువులు కారణమగుట స్పష్టముగదా! పూర్వోత్తరరామాయణములు వేర్వేఱు పురుషుల రచనములుగా నాకుం దోంపవు. తెలుంగుననీ రెడ్డి రాజులు వెలయించిన ద్విపదరామాయణము ప్రౌఢకవితా రసికులకేగాక పామరజనులకుం గూడ సాహిత్యానందము సమకూర్చుచు నత్యధికప్రచారము కలదిగా నున్నది. ఆంధ్రరామాయణములలో రసపారవశ్యమును గలిగించు రచన మిట్టిది వేఱొకటి లేదు. ప్రాచీనలాక్షణిక కవు లందఱును నీ రామాయణప్రయోగములను బరమ ప్రమాణముగాం బరిగ్రహించిరి. ఆంధ్రప్రజాసామాన్య

మును రామాయణకథామాధురిని నాస్వాదింపఁజేసిన రామాయణ మిదియే.

ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారు

వీరు కృష్ణ, గోదావరి, పినాకిని అను నదీత్రయముచే రక్షిత మాయినయుద్యాంధ్రదేశము నేలిన రెడ్డిరాజ వంశమునకు మూలపురుషులు కవిత్రయములోని యెఱ్ఱా ప్రెగ్గడకవీశ్వరుని నాస్థానకవిగా నాదరించి పోషించిన మహనీయులు, కవిత్రయములోని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ భారతారణ్యపర్వశేషమునఁ గొన్నిపట్టుల నన్నయరచనకు మెఱుఁగుఁ గూర్చియు, హరివంశమునఁ గొన్నిపట్టులఁ దిక్కనరచనకుఁ జక్కనఁ గూర్చియు నిర్వహించి నాఁడు ఆరణ్యపర్వశేషపూరణమున షష్ఠాశ్వాసమున సైంధవావమాన ఘట్టమును, హరివంశమున శ్రీ కృష్ణ బాల్యవిలాసఘట్టమును నా కభిమాన గ్రంథభాగములు. అనాగరికు లయిన వ్రేపల్లె గొల్లవారియిండ్లలో జగన్మోహనమూర్తి శ్రీకృష్ణమూర్తి యవతరించి బాలక్రీడలును, దివ్యానుభూతులను వెలయించుట, యక్కడి పామరజనుల కంనుచేఁ గలిగిన యానందాశ్చర్య సంరంభములు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవారు చాలఁ జక్కనితీరున దేసి తెలుఁగుమెఱుగులు వెలయఁగా వ్రేపలయిండ్లలో శ్రీకృష్ణుఁ డారగించిన వెన్నమీఁగడ రూమలఁ దలపించుమధురరచనతో వెలయించినారు.

ఆంధ్రప్రబంధవాఙ్మయమున నిట్టి రసవద్ఘట్టము మఱి యన్యత్ర కానరాదని నానమ్మకము. ప్రోలయ వేమా రెడ్డిగారు రామాయణమును సత్యాదరముతో నాలకించు వారట !

క. రామాయణహరివంశ
శ్రీ మన్మధురప్రబంధసేవ ! చిరయశ
స్స్వామర్థ్య ! సత్యనిపుణ !
శ్రీమల్లచమూవరేణ్య సేవితహృదయా !

ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన రామాయణహరివంశములు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడగారు రచియించిన యాంధ్రప్రబంధములే కావచ్చును.

హరివంశరచనకుఁ బూర్వము ప్రోలయవేమారెడ్డి గారికే యంకితముగా మన ప్రబంధపరమేశ్వరుఁడు రచి యించిన రామాయణమహాప్రబంధ మిూనాఁడు గాన రాకుండుట శోచనీయవిషయము.

ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారు సాహిత్యముననే గాక సంగీతమునను జాల రసికులు. హరివంశమున నిట్లున్నది.

క. కేళావిరాయ వితరణ
కేళీనిరపాయ నృత్యగీతకథాళీ
లాలలితోత్సవ నిరతిశ
యాలంకృతభాగ్య సుస్థిరాయుర్భాగ్యా !

వారి యాస్థానమున లొల్లమహాదేవకవి యని యొక విద్వాంసుఁ డుండెను. ఆయననుగూర్చి యావంశమున నేడవ తరమువాఁడు లొల్లలక్ష్మీధరుఁ డిట్లు చెప్పెను.

'యః కర్ణాటవసుంధరాధిపమహాస్థానే సువర్ణాయితో
యో విద్వన్నికషాయితో నృపగృహే వేమాఖ్యపృథ్వీశితుః
శ్రీమల్లొల్ల టభట్టశిష్య ఇతి యో లొల్లాఖ్యయా శ్రూయతే
శ్రీశేషాన్వయశేఖర స్స హి మహాదేవో విపశ్చిన్మహాన్.'

ఈ మహాదేవకవికి లొల్లవా రని యింటిపేరు భరత మహాముని రచించిన నాట్యశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము రచియించిన లొల్లటభట్టునకు శిష్యుఁడగుటచే వచ్చినదట! ఇది నిజమేని నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్యాతలొల్లటభట్టుఆంధ్రుఁ డగుట, ఆతఁడు గూడ రెడ్డిగారి ప్రాపు గలవాఁ డగుట యనుమానింపఁదగిన దగును. ఈ లొల్లమహాదేవకవివంశమునఁ దర్వాతివా రెల్లరుఁ గూడ మహావిద్వాంసులు. వీరు క్రమముగా రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున విద్వాంసులుగా నుండి, తర్వాత వచ్చిన గజపతుల యాస్థానమునను విద్వాంసులుగా నుండి, వారితర్వాత వచ్చిన కృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానమునను విద్వాంసులుగా నుండిరి. ఈ గజపతులయు కృష్ణరాయలయు నాస్థానమున నున్న లొల్ల లక్ష్మీధరపండితునకును, మహాదేవకవికిని నడుమ నున్న విద్వాంసులు మహాదేవాచార్యుఁడు, లక్ష్మీధరాచార్యుఁడు, విరించిమిశ్రుఁడు, పురుషోత్తమమహోపాధ్యాయుఁడు, లక్ష్మణాచార్యుఁడు, విశ్వనాథ

భట్టుఅనువారు రెడ్డిరాజుల యాస్థానముననే యున్నవా రగుదురు వారు సంగీతసాహిత్య పూర్వోత్తర మీమాం సాదిశాస్త్రములందు గొప్పగ్రంథములు రచియించిరి. వాని పేళ్లివి: భట్టలొల్లటగ్రంథవివరణము, సాహిత్యపారి జాతము, స్మృతికల్పతరువు, భరతార్ణవపోతము, సాహిత్య మీమాంస, మీమాంసాజీవాతువు, ప్రాభాకరామృత వాహిని, ప్రాభావళీఖండనము, నయవివేకదీపిక యను నవి. ఈవంశమువా రిప్పటికిని సంపన్నమహితులై కొల్లూర నెలయుచున్నారు.

హరివంశమున నీప్రోలయవేమారెడ్డిగారిని ఎఱ్ఱా ప్రెగడ యిట్లు ప్రస్తుతించినాఁడు.

సీ. అగ్రహారములు విద్యాతపోవృద్ధ వి
ప్రుల కిచ్చి యజ్ఞకర్తలుగ మనిచెఁ
గోమరారఁ జెఱువులు గుఱ్ఱ ప్రతిష్ఠించి
లోకసంభావ్యంబులుగ నొనర్చె
నిధులు నల్లిండ్లను నిలిపెఁ దోఁటలు సత్ర
ములు చల్వపందిరుల్ వెలయఁబెట్టె
హేమాద్రిపరికీర్తితామిత వ్రతదాన
నివహంబు లన్నియు నిర్వహించెఁ
జేసెఁ జేయుచు నున్నాఁడు సేయ నున్న
వాఁడు పునరుక్తకృతి శుభావళుల నెల్ల
ననఁగ శ్రీ వేమవిభున కయ్యలరు పేర్మి
వశమె వర్ణింపఁ దద్భాగ్యవైభవంబు.

సీ. కేయూరకంకణాకృతిఁ బరాక్రమవిత
రణములు బహుభూషణల నొంప
ననుకూలగృహిణిచాటున నృపశ్రీ యొప్పఁ
గదలక సకల సౌఖ్యముల నొసగ
నమృత సేవనముచందమునను సద్ధర్మ
రాప్త్యర్య మధిక మోదంబుఁ బెనుపఁ
గరతలామలక విఖ్యాతి నాంతనీతి
గరిమంబు నిజవివేకమున వెలయ
జాహ్నవీప్రవాహముభంగిఁ జరిత మఖిల
భువనపావనపరిపూర్తిఁ బొలుపు మిగులఁ
బరఁగు వేమక్షమానాథుపాటినృపులు
గలరె యెవ్వారు ధారుణీతలమునందు.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడగారి దిట యీ క్రిందిపద్యము. చాటువు గాఁబోలును.

ఉ. నీపున మోసెఁ గచ్ఛపము, వెండి భుజంగమరాజు మస్తక
స్థాపితఁ జేసె, నీవు వసుధారమునేన్ బెదకోమటీంద్ర! బా
హాపరిరంభగుంభనముపంచితఁ జేసితి వింత యొప్పు నే
మోపరు లే మెఱుంగుదురు ముగ్ధలతోడివిహారసౌఖ్యమున్.

ఈయన కాలమున మోటుపల్లి యను ప్రాక్సముద్రతీరగ్రామము రేవుపట్టణముగా నుండెడిది. అక్కడి సముద్రపు టవలియొడ్డుననుండి తవాయి (నేఁడు తవాయియే) తకుణాసీరి (నేఁడు తెన్నాసిరమ్) మొదలగు ద్వీపాంతరప్రదేశములనుండి యోడవ్యాపారములు చాల జరుగుచుండెడివి. ఎఱ్ఱాప్రెగడ యిట్లు చెప్పినాఁడు.

శా. "దాహోదర్పమునన్ బ్రతిపక్షధరణీపాలావలిం బోలి యు
త్సాహోదగ్రుఁడు మోటుపల్లి గొని సత్క్షేత్రద్వీపనవ్యాప్తసం
దోహంబున్ దనకిచ్చు నెచ్చెనముగ్రుం బ్రీతిఁ గావించుచున్
మాహాత్మ్యంబు వహించె నుల్లరఘనసాఘంబు గాఁ బ్రోలనిన్."

ఈ ప్రోలయవేమారెడ్డిగారు బంధుసముద్రాలు. ఎనుబదినాలుగు స్థలములలో దుర్గములను నిర్మించి తన బంధువుల నాయందుర్గములందు నెలకొల్పిరి. నుప్పదియా అగ్రహారదానముల దానము చేసిరి. శ్రీశైలమునకు సహోబలమునకు మెట్లు కట్టించిరి.

అన్నపోతారెడ్డిగారు

ఈయన తండ్రికాలమున రాజధానిగా నున్న యద్దంకిని విడిచి కొండవీటిని రాజధానిగా జేసికొని దానిని జాలఁ బెంపొందించినాఁడు.

'కొండవీడుం రాజధానం సవిచిత్రా మకల్పయత్
దృష్ట్వా యత్ర స్థాపి వైచిత్ర్య మభూ ద్యస్యా స్య విస్మయః'

*　　　*　　　*

'సో౽న్నపోత నృప స్స్వేన నిర్మితాయాం పురి స్థితః
కుర్వన్ హేమాద్రిదానాని చిరం భువ మపాలయత్.'

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమును రచించుకాలమున నన్నపోతారెడ్డిగారు యువరాజుగా నుండిరి. ఈయన రాజ్యమునకు నమ్మునాఁటి కెఱ్ఱాప్రెగ్గడ పుణ్యశ్లోకముల కరిగియుండును. బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁ డీయన యాస్థానమున

విద్యాధికారిగా నుండెను. "అన్నపోతనరేంద్రస్య విద్వాన్ బాలసరస్వతిః" అని యాతఁడు శాసనకృతులందుఁ జెప్పికొనెను. వెన్నెలకంటి యింటిపేరు గలకవీశ్వరు లీయన్నపోతభూపతిపేర నేవో గ్రంథములు రచించిరఁట. అవి యేవో దొరకలేదు. "వేముయ యన్నపోతభూజానికి సత్ప్రబంధము లొసఁగిన వెన్నెలకంటివారిలోన్" అని విష్ణుపురాణకర్త వెన్నెలకంటి సూర్యకవియు, "వెన్నెలకంటి సూర్యుఁడు వివేకగుణాఢ్యుఁడు వేదశాస్త్రసంపన్నుఁడు రెడ్డివేమనరపాలకుచేత మహాగ్రహారముల్ గొన్న కవీంద్రకుంజరుఁడు" అని జక్కనయు నీవిషయమును బ్రశంసించిరి. ఈ మహారాజు రెడ్డిరాజ్య మనను జాలఁ బెంపొందించినవాఁడు; చాల యుద్ధములు జరిపి జయము లందినవాఁడు.

అనవేమారెడ్డిగారు

అనపోతారెడ్డిగారి యనంతర మీయన రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈయన చాల ధర్మాత్ముఁడు. ఈశ్వరభక్తుఁడు. షట్కాలశివపూజాధురంధరుఁడు.

'అరుణోదయ తపనోదయ
సంగవ మధ్యాహ్న సాయ మర్ధనిశాః
శివపూజా సమయా షట్
ప్రతిదిన మన వేమపార్థివేంద్రస్య"

అని పరగ గలదు. ఈ సంస్థానమున గొన్నాళ్లు బాలసరస్వతికవియే విద్యాధికారిగా నుండెను. పిదప త్రిలోచనాచార్యుఁడను నుద్దండకవి విద్యాధికారిగానుండెను.

"మహానటజటాచ్ఛటానటదమందమందాకినీ
కలక్వణితసంపదాద్రవదవిజృంభి వాగ్గుంభనః
కవిః కవికులోద్భవో భువనభవ్యదివ్యోదయ
శ్శివాగమవిశారదో జయతి శారదావల్లభః"

ఈ త్రిలోచనాచార్యుఁడు గొప్ప కవియగుటే కాక శైవాగమవిశారదుఁడు నట! 'ప్రకాశభారతియోగి' యని పేరు గలవాఁడు ఆంధ్రకవీశ్వరుఁ డింకొకఁడు గూడ నీయుసంస్థానమున నుండెను. దాక్షారామ భీమేశ్వరాలయమున ననవేమభూపాలుఁడు కట్టించిన గొప్పకట్టడములఁగూర్చి యీ ప్రకాశభారతియోగి మంచి సీసపద్యములతో శాసనకావ్యము రచించినాఁడు. ఈయన కైలాసవాసి కాఁగాఁ నొకవిద్వాంసుఁ డిట్లు విలపించినాఁడు.

'భువిస త్యనవేమభూపతీంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్
దివిస త్యనవేమ భూపతీంద్రే విదుషాం జీవన మేవ జీవనమ్.'

కొమరగిరిరెడ్డిగారు

అనవేమారెడ్డిగారికిఁ బిదప నాసనమున నున్న కుమారుఁడు కొమరగిరిరెడ్డి రాజయ్యెను. ఈయన చాల సదృష్టవంతుఁడు. ఏలనఁగా, ఈయనకు మనుతుల్యుఁ డని పొగడ్త గాంచిన ప్రాజ్ఞుఁడు కాటయ వేమారెడ్డి మంత్రిగా నుండెను.

"ఆసీ దమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభు స్తస్య
అతిసురగురుభార్గవమతి రతిభార్గవవిజయవిజయవిఖ్యాతః"
"సింహాసనే నిధా యాసౌ కుమారగిరిభూవరమ్
అతేజయ న్మహాతేజా శ్రీకృష్ణ ఇవ ధర్మజమ్."

—రొ_త్తరమూడి శాసనము.

శ్రీకృష్ణదేవుఁడు ధర్మరాజునుబోలె కాటయ వేమారెడ్డి కొమరగిరిరెడ్డిని సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి సర్వాభ్యుదయములను సమకూర్చుచుండువాఁడు. రాజ్యపరిపాలనాతంత్ర మెల్ల కాటయవేమారెడ్డిగారు నిర్వర్తించుచుండఁగా భోగభాగ్యపరాయణులై కొమార గిరిరెడ్డిగారు వసంతోత్సవములలోను, వారాంగనాభి నయములలోను గాలము గడపుచుండువారు. ఆకాల మునఁ గొండవీటి రెడ్డిరాజ్యము గొప్పదశలోనుండెను.

"భాగ్యం నామసమగ్ర మీదృశ మతిస్నేహైకపాత్రం మహా
వీరం కాటయవేమ ముద్ధరిపుధ్వంసే నియుజ్య స్వయమ్
నిత్యం నందతి స_ర్తసై రభినవైః కాంతై ర్వసంతోత్సవైః
సంతానాభ్యుదయైః కుమారగిరిభూపాలో నృపాలో_త్తమః"

ఇచట 'సంతానాభ్యుదయైః' అనుటకు వసంతోత్సవముల యభ్యుదయము లని యర్థము చెప్పుకొనవలెను.

కొమరగిరిరెడ్డిగారికి ధర్మపత్ని నిర్విశేషురాలు 'లకుమాదేవి' యను ప్రియురాలుండెడిది. ఆమె కొమర గిరిరెడ్డిగారి కొలువున వేలతెఱఁగుల నవనవాభినయ ములు వెలయించుచుండెడిది. అగ్రవజమును వేలకొలఁ

దిగా ధన మొసఁగి యాదరించుచుండెడిది. ఈ లకుమా దేవి వేశ్య కాఁబోలును.

> "జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
> స్స్వదసి లకుమాదేవీ యస్య ప్రియాసదృశీ ప్రియా
> నవ మభినయా నాట్యార్థానాం తనోతి సహస్రధా
> వితరతి బహూ నర్థా నర్థి ప్రజాయ సహస్రశః."

కొమరగిరిరెడ్డిగారి కాలముననే కొండవీట 'గృహరాజసౌధ' మనుగొప్పప్రాసాదము నిర్మింపఁబడెను. ఇంతదాఁక నీ సౌధము పెదకోమటివేమారెడ్డి కాలమున వెలయింపఁబడినట్లు తలఁపఁబడుచుండెను. ఈ నడుమఁ గ్రొత్తగా దొరకిన తామ్రశాసనము (ఇవి శ్రీ భావ రాజు వెంకటకృష్ణరావుగారిచే ఆంధ్రహిస్టారికల్ రీసర్చి సొసైటీ జర్నల్‌లోఁ బ్రకటింపఁబడినవి.) నీ సౌధమును కుమారగిరిరెడ్డిగారే కట్టించి రని తెలుపుచున్నవి. మఱియుఁ గుమారగిరిరెడ్డిగారు 'వసంతరాజీయ' మను పేర నాట్యశాస్త్ర గ్రంథము నొకదానిని రచించి రఁట! అది యిప్పుడు కానరాదు.

> "మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
> శాస్త్రాణి సమ్య గాలోచ్య నాట్యవేదార్థ వేదినామ్
> ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా
> నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం య దుత్తమమ్."

శ్రీనాథుని హరవిలాసమును గృతి నందిన యవచితిప్పయ శెట్టి తన చిన్ననాఁట నీకుమారగిరిరెడ్డిగారి ప్రతివర్ష వసంతోత్సవములకు తరుణాసీరి, తవాయి, గోవ, రమణా,

పంజార, జలనోగి, హురుమంజి, యాంప, బోట ఇత్యాది ద్వీపాంతరిగులనుండి తెప్పించిన సుగంధద్రవ్యములను కొండవీటికిఁ గొనివచ్చి సుగంధద్రవ్య భాండారము నెల కొల్పి యమ్మి పోవుచుండెడివాఁడు.

కాటయవేమారెడ్డిగారు

ఈయన కుమారగిరిరెడ్డిగారి సోదరికి భర్త. కాళిదాసీయము మగు నాటకత్రయమునకుఁ గుమార గిరీయములు అను వ్యాఖ్యానములు రచియించినవాఁడు. ఈ వ్యాఖ్యానములు చాలఁ బ్రసిద్ధము లయినవి.

'కుమారగిరిభూనాథో యస్మై విక్రమతోషితః
ప్రాదాత్ప్రాచీం భువం రాజమహేంద్రనగరీముఖామ్.'

రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును కాటయవేమారెడ్డియు, కుమారగిరిరెడ్డికుమారుఁడు అనపోతారెడ్డియు, కాటయ వేమారెడ్డియల్లుఁడు వీరభద్రారెడ్డియు, నాయన యన్న దమ్ములగు వేమారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి యనువా రును గలసి చీకటి చిల్క-సముద్రముదాఁక వ్యాపింపఁజేసి పాలించిరి. కొమరగిరిరెడ్డిగారి తుదికాలముననే కొండ వీటిరెడ్డిరాజ్యము, రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజ్యము వేఱు పడెను. కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యమునకుఁ బెదకోమటి వేమా రెడ్డి రాజయ్యెను.

పెదకోమటివేమారెడ్డిగారు

ఈ రెడ్డిరాజ్యమునకుఁ దొలిపురుషుఁడగు కాటయ వేమారెడ్డిగా రెట్టి జగద్గేయకీర్తులో యించుమించుగా

కొండవీటి రెడ్డి రాజ్యమునకుఁ గూడినాఁ డనఁదగిన యీ పెదకోమటి వేమారెడ్డి గారు కూడ నట్టివారు. ఇంచుమించుగా క్రీ. 1404 నుండి 1420 దాఁక నీ మహనీయుఁడు కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యము నేలెను. ఈయనకు రాజమహేంద్రవరి రెడ్డిరాజ్యము ప్రబలవిరోధిగా నుండెను. కాటయవేమారెడ్డిగారి కలె నీయన స్వయముగ గొప్ప విద్వాంసుఁడు. కవిసార్వభౌముఁడయిన శ్రీనాథుని నాస్థానమున విద్యాధికారినిగాఁ జేసికొని పోషించిన మహాభాగ్యశాలి. ప్రబంధపరమేశ్వరునిఁ, గవిసార్వభౌముని నాస్థానకవులఁగా నాదరించి పోషించుమహాభాగ్యము ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారికిని, నీ పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారికిని జిరకాలము లభించినది. ఈ వేమారెడ్డిగారికి 'సర్వజ్ఞచక్రవర్తి' యని బిరుదు.

> "చూడామణి ర్నృపాణాం దుర్మదపరిపంథిశిఖరిపంభోళిః
> సర్వజ్ఞ చక్రవర్తీ పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి"

ఈ శ్లోకము శ్రీనాథుని శాసనకృతులందే కాక వామనభట్టబాణుని వేమభూపాలచరితమునఁ గూడఁ గలదు. రాచకొండ దేవరకొండలు రాజధానులుగాఁ బశ్చిమాంధ్రదేశము నేలిన రేచర్ల వెలమరాజులకును, గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము రాజధానులుగా రాజ్య మేలిన పంటదేసటి రెడ్డిరాజులకును బ్రబలవిరోధము. వారొండొరుల మీఁటి కీర్తి ప్రతాపయశస్సుల నార్జింప యత్నించిరి. రేచెర్ల సింగభూపాలుఁడు సర్వజ్ఞబిరుద

మందఁగాఁ గొండవీటిరెడ్డిరాజు మన పెదకోమటివేమా రెడ్డి సర్వజ్ఞచక్రవర్తి బిరుద మందెను. అక్కడ నొకసింగ భూపాలుఁడు సంగీతరత్నాకర వ్యాఖ్యానమును, రసార్ణవసుధాకరమును, రత్నపాంచాలికను రచింపఁగా మన రెడ్డిగారు సంగీతచింతామణిని, సాహిత్యచింతామణిని, అమరువ్యాఖ్యను, సప్తశతీసారవ్యాఖ్యను, నింకఁ గొన్ని నాటకకృతులను రచియించిరి. విశ్వేశ్వరకవిచంద్రాదులు వెలమరాజులయాస్థానమునఁ గవులుగా నుండఁగా వామనభట్టబాణాదు లిక్కడ నుండిరి. మహనీయుఁడు బమ్మెరపోతన వారియాస్థానమున నుండెను గాని యానిస్పృహుఁడు నరస్తుతివిముఖుఁడై వారిగౌరవాదరముల నపేక్షింపఁడయ్యెను. మన రెడ్డిగారి యాస్థానమునఁ బోతరాజుగారికిఁ దీసిపోని విఖ్యాతికవీశ్వరుఁడు శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారిపదమున వెలుఁగొందెను. <u>ఇక్కడ నించుక శాఖాచంక్రమణము.</u> వెలుగోటివారివంశమున సింగభూపాలురు పలువు రున్నారు. అందుఁ గవితాప్రసక్తులు పదునాల్గవశతాబ్ది తుదను, బదునైదవశతాబ్ది మొదటను వర్తిల్లినవా రిర్వురు సింగభూపాలురు. అందుఁ దొలిసింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకరము, రత్నపాంచాలిక మొదలగు గ్రంథములకుఁ గర్త. చమత్కారచంద్రికాకారుఁ డగు విశ్వేశ్వరకవిచంద్రు నాస్థానకవిగా నాదరించినవాఁడు.

ఈతని మనుమఁడు వేదగిరికసింగభూపాలుఁడున్నాఁడు. ఈతనికే సర్వజ్ఞుఁడని బిరుదు. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు, బమ్మెరపోతరాజు నీసర్వజ్ఞసింగభూపాలునితో సంబంధము గలవారు. ఈతని తల్లిదండ్రులు పోచమాంబ పోతభూపాలకులు. వసంతాచనీనాథుఁ డీతని తమ్ముఁడు. బమ్మెర పోతరాజు భోగినీదండకము నీతని పేరనే రచించెను. శ్రీనాథుఁడీతనినే దర్శించెను. ఈతఁడు పదునైదవశతాబ్ది మొదటి కాలమువాఁడు.

ఈతని తాత సింగభూపాలుఁడే రసార్ణవసుధాకరాది గ్రంథకర్త. ఆతనికి శ్రీనాథపోతనలతో సంబంధము గల దనుట యప్రామాణికము ఆతఁ డన్నమాంబాపోతభూపతుల కొడుకు. ఆతని సోదరుల పేర్లు వేఱు. ఇంత విస్పష్టచరిత్రవిషయము నెందుకో కొందఱిప్పుడు తారుమారు చేయుచున్నారు.

పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి మంత్రియు, శ్రీనాథుని శృంగారనైషధకృతిపతియు నగు మామిడి సింగనమంత్రి సోమసిద్ధాంత మనుజ్యోతిషగ్రంథమునకు వ్యాఖ్య రచించెను. పెదకోమటివేమారెడ్డిగా రనేకులకు, జ్యోతిషవిద్వాంసులకు, గొప్పవైద్యవిద్వాంసులకు యజ్ఞములు చేసిన శ్రోత్రులకు, శైవాచార్యులకు ననేకాగ్రహారములు దానము చేసెను. ఆదానముల కన్నిఁటికిని శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు శాసనకావ్యకర్త. వారి వైదుష్యములను శ్రీనాథుఁడే పరీక్షించువాఁడు.

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణవిద్యాగమములు
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణవేళలందు
వెదఁజల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందుఁ
గల్పించినాఁడవు గాఢపాకంబైన
హర్ష నైషధకావ్య మాంధ్రభాష.

ఇవి యెల్లఁ బెదకోమటివేమారెడ్డిగారి యాస్థానీ శ్రీనాథుఁడు జరపినవిద్యాధికారికృత్యములు. 'విద్యాధికారీ శ్రీనాథో వీరశ్రీవేమభూపతేః' అని శాసనకృతులలో నాతఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు.

పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారి కృతులు :

(1) శృంగారదీపిక — ఇది యమరుశతకమునకు వ్యాఖ్యానము. అమరుశతక వ్యాఖ్యలన్నిటికంటె దీనికే గౌరవము హెచ్చు. రసభావాలంకార నాయికానాయక లక్షణాది విషయవిచారములో నీ వ్యాఖ్యానము చాల విపులముగా నున్నది. ఇది ముద్రితమయి యున్నది.

(2) సప్తశతీసారటీక :— రెండువేలేండ్లకు ముందు హాలుఁడను నాంధ్రశాతవాహనచక్రవర్తి సంధానించిన 'గాథా సప్తశతి' యను నేడ్నూఱు ప్రాకృతగాథలనుండి సారతరములగు నూఱుగాథలను పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు సంగ్రహించి వానికి వ్యాఖ్య రచించిరి. ఈ గ్రంథ

యింకను ముద్రితము కాలేదు. దీని కొక్క-ప్రతిమాత్రమే దొరకినది. అది ఓరియంటల్ లైబ్రరి (ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాల) లోఁ గలదు. నానానాగుమీనాల నూతన్న యాస్థానమున శ్రీనాథుండు కీ గాథాసప్తశతిని తెనుగించి నాఁడు. శ్రీనాథుని యీ శాలగ్రంథ మిప్పుడు గానరాదు. అది నవరెడ్డిగారి కంకితమయి యుండును.

(3) సాహిత్యచింతామణి:- ఇది యలంకార శాస్త్రగ్రంథములలోఁ జేర్చఁదగిన యుత్కృష్టగ్రంథము. కాశీ ప్రకాశమునందది. ప్రతాపరుద్రీయ వ్యాఖ్యాత కుమారస్వామిసోమపీఠి దీని నుదాహరించినాఁడు. మహింభట్టు వ్యక్తివివేక మిది ఖండించెను. ధ్వనికారుని మతమును బరిపోషించెను. ఇం దనేకగ్రంథములలోని శ్లోకములుదాహరింపఁబడినవి “యథా మమైవ భావే” యనియు, “యథా మమ కావ్యే వీరనారాయణ చరితే” యనియుఁ బెక్కు శ్లోకము లుదాహరింపఁబడినవి. కోమటి వేమారెడ్డిగారు వ్రాసిన నాటకగ్రంథము లిప్పుడు నష్టమయినవి. (4) సంగీతచింతామణి:— ఈ గ్రంథము తిరువనంతపురమునం దున్నది. కవియగు శ్రీసర్వజ్ఞచక్రవర్తు లిట్లు పొగడిరి:

“జ్ఞాతా యది నహి దాతా దాతాచేత్సో౽పి నహి సచ జ్ఞాతా
జ్ఞాతా దాతా చాభూః పెదకోమటి వేమభూపతే చిత్రమ్.”
“అర్థిజనచింతితార్థా, దదతం చేత స్తతో౽పి తే వాణీ
అస్యా అపి దిశతి కరః పెదకోమటి వేమభూపతే చిత్రమ్.”

"శ్రితపోషణ రిపుశోషణ బుధతోషణ సత్యభాషణాదిగుణాన్
ధత్తే దశరథరామః ప్రాగద్య కలౌ చ కోమటివిభు వేమః"

వామనభట్టబాణుఁ డను కవీశ్వరుఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారి చరిత్రమునే 'వేమభూపాలచరిత్ర' మనుపేర సంస్కృతమున గద్యకావ్యముగా రచించిరి. శ్రీనాథుఁ డీకాలమువాఁడును పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి మీఁద రచించిన చాటుధారలు పెక్కులు చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ జూడఁదగును.

ఈ కాలమునందే కందుకూరు రాజధానిగా రాజ్యమేలుచున్న పిన్నకోమటిరెడ్డిగారి కుమారుఁడు శివలింగభూపతి హరదత్తాచార్యుఁడు "చతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహ" మనుపేర రచించిన ప్రౌఢ సంస్కృతగ్రంథమునకు వ్యాఖ్య రచియించెను. ఆయన యాస్థానమున నీశ్వరభట్టు అను గొప్పవిద్వాంసుఁ డుండెను. ఆయన తోడ్పాటుతో రెడ్డిగారా గ్రంథమును రచించిరి.

పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారితర్వాతఁ దత్పుత్త్రుఁడు రాచవేమన మూఁడేండ్లుమాత్రమే రాజ్యమేలెను. అంతటితోఁ గొండవీటిరెడ్డిరాజ్య మంత మందెను. కాని పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు తాము జీవించియుండఁగానే తమ్ముఁ డగు మాచారెడ్డిగారికిఁ గొండపల్లెదుర్గము రాజధానిగాఁ దత్ప్రాంతదేశమును గొంత రాజ్యమేలుకొనఁ బంచి యిచ్చి పంపిరి.

"పెదకోమటిమాచేంద్రో వేధసా నిర్మితో నృపః
ఇతరే తు నృపా స్సర్వే విశ్వామిత్రేణ నిర్మితాః"

అని యీతనిని పొగడ్తఁ గనెను. ఈ రెడ్డిగారు క్రీ. 1414 సం॥రమునను, దత్పుత్రుఁడు తిప్పయరెడ్డిగారు క్రీ. 1415 సం॥రమునను జేసిన యగ్రహార దానశాసనము లున్నవి.

పెదకోమటి మాచారెడ్డిగారు కొండపల్లిలో రాజ్య మేలుచు

"అకలంక సకలభాషాకవితామూర్ధాభిషిక్తాయ
విష్వన్నిరూఢరాజాస్థానసుధాంభోధిపూర్ణచంద్రమసే"
"గద్యేత్రే బాణకవేః పద్యే—పి తథైవ కాళిదాసకవేః

....

ఉజ్జ్వలతరాష్ట్రభాషాకవితాసామ్రాజ్యపట్టబంధస్య
పుత్రా యాన్నయసుకవేః శ్రీభారద్వాజగోత్రాయ"
"అనుజేన పాణిబపరీప్సితపాణిని ఫణితమార్గేణ
త్రిపురారి సుకవిమణినా సంస్మరయిత్రే స లక్ష్మణం రామమ్"
"పాల్గుమి శ్రీచంద్రగురోః పంచాక్షరమంత్రపానయుక్తస్య
శిష్యాయ.."

బల్లేపల్లిగ్రామమును నగ్రహారముగా నొసఁగెను. తర్వాతి వత్సరమున మాచారెడ్డిగారి కుమారుఁడు తిప్పయ్య రెడ్డిగారు గుడివాడతాలూకాలోఁ బామఱ్ఱుదగ్గఱఁ గల యేకమూరు గ్రామమును ప్రతాపరుద్రదేవుని భాండాగారాధిపుఁ డగు మల్లనకు మన్మఁ డగు బంకమల్లయ

యను బ్రాహ్మణునికి దానము చేసెను. తంగ్రిడికోటకు పెద్దఅవగ్గడను నరహరి యనువిద్వాంసుఁడు స్థానకవిగా నుండెను.

కొండవీటిరెడ్డిరాజ్యముతోపాటి కొండపల్లి రాజ్య విభాగమును జెడిపోయినది. వెలుగోటివెలమరాజులు కొంతభాగమును, విజయనగరరాజ్యము కొంతభాగమును, వేమవీరభద్రారెడ్లు కొంతభాగమును గొనియుండిరి.

వేమవీరభద్రారెడ్లు

క్రీ॥ 1425 సం. ప్రాంతమునఁ గొండవీటిరెడ్డి రాజ్యము కూలిపోఁగా శ్రీనాథుఁ డాయసయి సముద్ధరాభ్యుదయములో నున్న రాజమహేంద్రవరరెడ్డిరాజ్యమునకుఁ జేరినాఁడు. అంతదాఁక శ్రీనాథున కాశ్రయ మయిన పెదకోమటివేమారెడ్డిగారికిఁ బ్రబలశత్రువులై రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును బెంపొందించినవారు-కుమారగిరిరెడ్డిగారి కుమారుఁడు అనపోతారెడ్డి, వేమవీరభద్రారెడ్ల తండ్రి అల్లాడరెడ్డి, కాటయవేమారెడ్డి, తత్పుత్త్రుఁడు కుమారగిరిరెడ్డి-వీరెల్లరు రాజమహేంద్రవరమున క్రీ. 1390-1420 సంవత్సరముల నడిమికాలమునఁ జనిపోయిరి. రాజమహేంద్రవరరాజ్యము కాటయవేమారెడ్డిగారి కుమార్తె యగునని తల్లిమూలమునఁ దద్భర్త యగు వీరభద్రారెడ్డిగారికి సంక్రమించెను. వీరభద్రారెడ్డిగారి యగు బెండపూఁడి యన్న మంత్రి శ్రీనాథునకు బంధువు. తొల్త శ్రీనాథుఁ డాతని ప్రాపుఁ బడ

సెను. ఆతని సంకేతముగా క్రీ. 1430 కిఁ దరువాత భీమ ఖండము రచించెను. ఆకృతియవతారణికలో వేమ వీర భద్రారెడ్లను వర్ణించెను. క్రమముగా 1430 తర్వాత శ్రీనాథుఁడు 'రాజమహేంద్రవరపు' "వీరభద్రారెడ్డి విద్యాగురుఁ" డయ్యెను

ఈ కాలమున శ్రీనాథునితోపాటు రాజమహేంద్రి వరమున నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యుఁ డను మహాశ్లోక సుంప్రికవి యుండెను. అతఁడు వీరభద్రారెడ్డితమ్ముఁ డగు దొడ్డారెడ్డి సంకేతముగా శివలీలావిలాస మని ప్రౌఢ ప్రబంధము రచించెను.

వీరభద్రారెడ్డిగారి సంకేతముగా శ్రీనాథుఁడు కాశీ ఖండము రచించెను. శ్రీనాథుఁ డాంధ్రకవీశ్వరులలో వింత తిరువాఁడు. అతఁడు తత్పూర్వాంధ్రకవులుచేయు నాంధ్రీకరణపద్ధతికిఁ జాల మార్పు కల్గించినాఁడు. కాశీఖండ భీమఖండపురాణములను దెలిఁగించినను వానిని స్వతంత్ర ప్రబంధములవలెఁ దెలిఁగించినాఁడు. భీమఖండము గోదావరీతీర దేవ దివ్యవైభవవర్ణన మనఁదగినది. కాశీ ఖండము గొప్పపురాణగ్రంథ మయినను నీతఁడు దానిఁ దనయిచ్ఛవచ్చినతీరునఁ గొన్ని క్రొత్తవిషయములఁ జేర్చి కొన్ని మార్చి మూలముతో నంతగా సంబంధము లేనితీరున నొకప్రౌఢ మయిన ప్రబంధరత్నమో స్వతంత్ర కృతి యనఁదగినట్లు రచించినాఁడు. తెలుఁగు కాశీ ఖండము నెవరుగాని కాశీమాహాత్మ్యవి పురాణకథా

పరిజ్ఞానమున కయి చదువరు. అది ప్రౌఢాంధ్రకవితాపరిజ్ఞానమున కయి చదువదగిన ప్రబంధమే. ఇట్లే శివరాత్రిమహాత్మ్యమని మఱియొక గ్రంథమును శ్రీనాథుఁడు రచించినాఁడు. ఈ శౌనసంహితలో దాసిమూలము నూఱు శ్లోకములు గలది. తెలుఁగుగ్రంథము విచ్చలవిడిగా వర్ణనలతో, శృంగారప్రసక్తులతోఁ బెరిఁగినది పురాణాంధ్రీకరణ మని పేరే గాని శ్రీనాథుని తెలిఁగింపు లాయన యిష్టప్రకారము సాగినవే. శ్రీనాథునకుఁ బ్రౌఢకవితా పాకముమీఁదఁ బ్రీతి. తదనుగుణముగా నాతఁడు గ్రంథ గ్రంథిమయ మయినశ్రీ హర్షనైషధమును దెలిఁగించి నాఁడు. ఆయన డెందము మెచ్చిన కవితాసందర్భ మిట్టిది.

"హరచూడాహరిణాంకవక్రతయుఁ గా
లాంతస్ఫురచ్చండికా
పరుషోద్గాఢపయోధరస్ఫుటతటీ
పర్యంత కాఠిన్యమున్
సరసత్వంబును సంభవించె ననఁగా
సత్కావ్యముల్ దిక్కులన్
జిరకాలంబు నటించుచుండుఁ గవిరా
జీగేహరంగంబులన్."

ఈయన గ్రంథములలో నెల్లఁ గాశీఖండము పండఁ బాఱిన కవితారచనాశౌండీర్యము గలది. ఇట్టికవితా వైభవమునకుఁ గారణములను శ్రీనాథుఁ డిట్లు చెప్పు కొన్నాఁడు.

సీ॥ ఆంధ్రక్షమామండలాఖండితుం డైన
వేమభూపతి కృపావీక్షణంబు
ఘోడెరాయాంక సద్గురురాయధీమేశ్వ
రస్వామిపదసమారాధనంబు
కమలాద్రినిలయమార్కండేయశివమౌళి
చంద్రాంశునవసుధాసారధార
వేదాద్రినరసింహవిపులవక్షస్స్థలీ
కల్హారమాలికాగంధలహరి
కారణంబులు సుబోధకములు గాఁగ
సంభవించినసాహిత్యసౌష్ఠవమున
వీరభద్రేశ్వరుఁ బ్రబంధవిభునిఁ జేసి
కాశికాఖండముఁ దెనుంగుగా నొనర్తు

ఈ సాహిత్య సౌష్ఠవ కారణములెల్ల శ్రీనాథునకు రాజమహేంద్రవరమున సమకూరినవే.

ఇట్టి కవితా వైభవముల వెలయఁజేయుచు, సర్వ సౌఖ్యముల ననుభవించుచు నివసించుచుగా క్రీ. 1450 సం॥ దాఁక శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రపురమున నరిల్లి నాఁడు. అంతలో రాజమహేంద్రపురమున వేమవీరభద్రారెడ్ల రాజ్యమును నంతరించినది.

రఘువంశమున దశరథుఁడు రాజ్యపట్టాభిషిక్తుఁ డగునాఁటనుండి మహామంత్రిగా నుండి దశరథమహా రాజుమరణము మొదలుగాఁ దద్వంశక్లేశముల నెల్ల ననుభవించుచు సుమంత్రుఁడు చిరకాలము జీవించినట్లు, మన శ్రీనాథుఁడును పెదకోమటివేమారెడ్డిగారి రాజ్య

లాభ మునాటినుండి సదాస్థాయియైన విద్యాధికార్యోన్నతోద్యోగము వహించి, కొండవీటి రెడ్డిరాజ్య వైభవములు పిదప రాజమహేంద్రవర రెడ్డి రాజ్యవైభవములు సమసిపోయినపిదపఁ గూడ జీవించి దీర్ఘ జీవితమును బరువును మోపినట్లు మోపవలసినవాఁ డయ్యె. దాని నిఁక స్మరింపను.

మహావైభవ మనుభవించిన రెడ్డిరాజ్య మిట్లంతరించినను చాఁప చిరిగి చదర లయినట్లు తద్రాజ్యము చెదరులుగాఁ గొన్నిచోట్ల నేఁటికిని నిల్చియున్నది. ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు వారెంతో తోడ్పడుచున్నారు గద్వాల, వనపర్తి, ఆత్మకూరు, దోమకొండ, ముంగాల, ఇంకను గుంటూరుమండలమున రాపూరు రాజధానిగా విజయనగర రాజులక్రింద రాజ్యమేలినవాఁడు, బసవయ రాఘవరెడ్డి వెన్నెలకంటి సూరన్నార్యునిచేఁ బదునాఱవ శతాబ్ది యారంభమున విష్ణుపురాణమును నాంధ్రీకరింపించెను. ఈ విష్ణుపురాణము శ్రీనాథుని పురాణాంధ్రీకరణ ప్రౌఢిని దలఁపించుచు మూలానుసారముగాఁ జాల హృద్యముగా నున్నది.

గోదావరీతీరమున భిక్కవోలు రాజధానిగా రాజ్యమేలు కామినేనివారు కృతికర్తలై కృతిపతులై యాంధ్రభాషకుఁ జాల నభ్యుదయముఁ గూర్చిరి. పట్టమెట్టు సోమనాథకవి కామినేని కామిరెడ్డిగారి కవీశ్వరుఁడై సూతసంహితాది గ్రంథముల రచించినాఁడు ఈమహాకవి

రచనము చాలా మేలయినది. కామినేని మల్లారెడ్డిగారు షట్చక్రవర్తిచరిత్ర మని ప్రశస్తప్రబంధము రచించిరి. వీరియాస్థానింలోఁ బెక్కు-గ్రంథములు వెలసినవి. పదునే డవశతాబ్దిలో సద్గంటిసీమలోని మూగచింతపల్లెలోఁ బుట్టి సర్వాంధ్రద్రవిడదేశసంచారియై వేలకొలఁది యాటవెలఁదులను విజ్ఞులజిహ్వారంగములపై నాట్య మాడించినదొడ్డకవి వేమనపద్యకర్త వేమారెడ్డిగారు రెడ్డిజాతి జగజ్జ్యోతి! సహజకవితాధారల యూటగడ్డ!

గద్వాల, వనపర్తి, ఆత్మకూరు, దోమకొండ, మునగాలసంస్థానములు పేర్వెలసిన కాలమునుండియు నంధ్రవాఙ్మయాభ్యుదయమున కెంతేని తోడ్పడుచున్నవి. గద్వాలలో ముష్టిపల్లి సోమభూపాలుని కాలమున కాణాద పెద్దసోమయాజి మహాకవియై యధ్యాత్మ రామాయణ ముకుందవిలాసాది గ్రంథములఁ బెక్కంటిని రచియించినాఁడు. సోమభూపాలుఁడును సంగీత సాహిత్యచతురుఁడై స్వయము కవియై జయదేవగీత గోవిందము పద్యగేయాత్మకముగాఁ జాలఁజక్కగాఁ దెలిఁగించినాఁడు. గద్వాలసంస్థానమువలెనే ఆత్మకూరు, వనపర్తి, దోమకొండసంస్థానములును కవిపోషణమున, వాఙ్మయరక్షణమున నాఁటికి, నేఁటికిఁ బేర్వెలయుచున్నవి. నేఁడును నైజాంరాష్ట్రమున, రాయలసీమలో, మధ్యాంధ్ర దేశమున సుగుణగణ్యులగు రెడ్డిగృహస్థు లెందఱో గలరు. అందుఁ గవు లెందఱో కలరు. ఆంధ్రాభ్యుదయము

నకు నాఁడు నేఁడునుగూడ రెడ్డిసంఘము గొప్పయాలం బమై వెలసినది, వెలయుచున్నది. నేఁటికిని నాంధ్రసార స్వతభాగ్యభాండాగారములో రెడ్డికులమువారొక గొప్ప భాగస్వామ లనియు; రేపటి యాంధ్రాభ్యుదయమున వారొకముఖ్యనిర్వాహకులై నిలుఁవఁగల రనియు వారి యెడ నాకుఁ గలపరితోషమును మరలఁ బ్రశంసించు చున్నాను.

అన్నమయ్య

అన్నమయ్య

ప్రజలలో హృదయపరిపాకము చాలఁగా నేర్పడి నప్పుడే కవిత్వము, సంగీతము, శిల్పము మొదలయిన సుకుమారకళల సారస్యమును గుర్తించుట జరుగును. క్రూరహృదయులు సుకుమారకళల గుర్తింపలేరు. వానిని రక్షింపను లేరు. జాతిద్వేషము మతద్వేషము మొదలయినవి చెలరేఁగినపుడు వీనికి వినాశము తప్ప నభ్యుదయ ముండదు. పయికారణములవలన క్రీ. ౧౫౬౫ నాఁడు ఆంధ్రదేశమున సంగీతకళ విధ్వస్తప్రాయ మయినను నంతకు నూఱేండ్లకుఁ బూర్వ మాకళకుఁ బ్రాణము పోసినమహనీయులనుగూర్చి యించుక ముచ్చటింతము.

అది యాంధ్రదేశమున శ్రీనాథుడు, పోతరాజు భవ్యకవితలు వెలయించిన బంగారుకాలము. ఆకాలమున ననఁగా క్రీ. ౧౫ శతాబ్ది ప్రథమపాదమున తాళ్ళపాక అన్నమయ్య యనుభక్తశిఖామణి కడప మండలము తాళ్లపాక గ్రామములో నందవరీకస్మార్త బ్రాహ్మణకుటుంబమున నవతరించినాఁడు. అతనికిఁ బదునాఱవయేట శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి ప్రత్యక్షమై వర కవితావైభవముఁ బ్రసాదించినాఁడఁట! ఆనాఁటినుండియు

నాతఁడు దినమున కొక్క-సంకీర్తనకుఁ దక్క-వ కానట్లు డెబ్బది తొమ్మిదేండ్లదాఁక సంకీర్తనములు గానించు చుండెను.

తాను జన్మచే స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడై నను విశిష్టా ద్వైతమతసాధుర్యమునకు, నర్చావతార వైభవమునకు, శరణాగతిమాధుర్యమునకు, శ్రీ వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్య మునకు లోఁబడి యహోబలమఠాధీశ్వరుఁడయినఆదివన్ శఠకోపయతిశిష్యుఁడై వైష్ణవమతమును స్వీకరించినాఁడు పరాంకుశయతిప్రభృతులు ద్రవిడ వేదాంతమును వెల యించినట్లుగానాళ్వార్ల సంప్రదాయమును జక్క-గా నను వర్తించి యుపనిషదర్థప్రతిపాదనములతో, స్వానుభవ నివేదనములతో, సవరసిభాషతో, సరససంగీతకలావిలాస ములతో సర్వసులభముగా సంకీర్తనాత్మకముగా నంధ్ర వేదాంతము నవతరింపఁజేసినాఁడు. ఇప్పుడవి యన్నియు దొరకుట లేదుగాని యాతఁడు ముప్పదిరెండు వేలసంకీర్తన ములు గానించినాఁడఁట. స్వామి నొక సంకీర్తనలో

"నే నొకండ లేకుండితే నీ కృపకు పాత్ర మేది
పూని నావల్ల నే కీర్తి పొందేవు నీవు"

అని హెచ్చరించినాఁడు. ఈతని శృంగారసంకీర్త నాంశ మిన్నూరేండ్లతర్వాత క్షేత్రయగాను, అధ్యాత్మ సంకీర్తనాంశ మటుతర్వాత నూటేండ్లకు త్యాగయ్య గాను నవతరించె నవఁ జెల్లును.

అన్నమయ్య బాల్యమున విద్యానగరసామ్రాజ్యమును సాళ్వనరసింగరాయఁ డాక్రమించుకొను ప్రయత్నమున నుండినాఁడు. అన్నమయ సహాయము గొని వేంకటేశ్వరస్వామిదయతోఁ గొన్నియెడ్ల ప్రయత్నము మీఁద నాతఁడు కృతార్థుఁ డైనాఁడు. అన్నమయ్య నందలా లెక్కించి యసాధారణవైభవము ననుభవింపఁ జేసినాఁడు. రాయఁ డొకనాఁ డన్నమాచార్యుని స్వామి మీఁద శృంగార సంకీర్తనములు పాడఁగోరెను. అన్నమయ పాడెను.

నాద నామ క్రియ

పల్లవి

ఏమొకో చిగురుటధరమున యెడనెడ గస్తురి నిండెను
భామిని విభునకు వ్రాసినపత్రిక కాదు గదా
కలికి చకోరాక్షికిఁ గడకన్నులు గెంపై తోఁచినఁ
చెలువం బిప్పు డిదేమో చింతింపరె చెలులు
నలువునఁ బ్రాణేశ్వరుపై నాఁటినయాకొనచూపులు
నిలువునఁ బెరుకఁగ నంటిన నెత్తురు కాదుగదా॥ ఏమొ॥
అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక ౩౧ పుట

ఇట్టి కీర్తనలు తనపైఁ గూడఁ జెప్పఁగోరెను. అన్నమయ యసహ్యపడెను. కోపించి రాయఁ డన్నమయకు సంకెళ్లు వేయించెను. పాటలు పాడి యన్నమయ సంకెళ్లు విడఁగొట్టుకొనెను. రాయఁ డన్నమయ మహాత్మ్యమున కచ్చెరుపడి శరణాగతుఁ డయ్యెను. అన్నమయ

క్రీ. ౧౫౦౭ దుందుభి ఫాల్గునబహుళ ద్వాదశినాఁడు దివ్యధామ మందినాఁడు. ఆనాఁడు తండ్రినిగూర్చి పెదతిరుమలాచార్యుఁడు చెప్పిన సంకీర్తనము.

శ్రీరాగము

హరియవతార మీతఁడు అన్నమయ్య
అరయ మాగురుఁ డీతం డన్నమయ్య ॥పల్లవి ॥

వైకుంఠనాథునివద్ద వడిఁ బాడుచున్నవాఁడు
ఆకరమై తాళ్ళపాక అన్నమయ్య
ఆకసపు విష్ణు పాదమందు నిత్యమై వున్నవాఁడు
ఆకడీకడఁ దాళ్ళపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

క్షీరాబ్ధిశాయి నిట్టె సేవింపుచున్నవాఁడు
ఆరితేరి తాళ్ళపాక అన్నమయ్య
ధీరుఁడై సూర్యమండలతేజమువద్ద నున్నవాఁడు
ఆ రీతులఁ దాళ్లపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

ఈవల సంసారలీల నిందిరేశుతో నున్నవాఁడు
ఆవటించి తాళ్లపాక అన్నమయ్య
భావింప శ్రీ వేంకటేశు పాదములందె వున్నవాఁడు
హావభావమై తాళ్లపాక అన్నమయ్య ॥ హరి ॥

అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక ౨౫ పుట

మఱి తర్వాతవత్సరములలో నాతని తీర్థదినమునాఁడు చెప్పిన సంకీర్తనము.

శ్రీరాగము

దినము ద్వాదశి నేడు తీర్థదివసము నీకు
జనకుండ ! అన్నమాచార్య ! విచ్చేయవే ॥ పల్లవి ॥

అనంతగరుడముఖ్యు లయిన సూరిజనులతో
ఘన నారదాది భాగవతులతో
దనుజమర్దనుఁ డైన దైవశిఖామణితోడ
వెనుకొని యారగించ విచ్చేయవే ॥ దిన ॥

వైకుంఠాననుండి యాళువారలలోపలనుండి
లోకపునిత్యముక్తులలోన నుండి
శ్రీకాంతులోడ నున్న శ్రీవేంకటేశుఁ గూడి
ఈకడ నారగించ నింటికి విచ్చేయవే ॥ దిన ॥

సంకీర్తనము తోడ సనకాదు లెల్లఁ బాడ
పొంకపు శ్రీ వేంకటాద్రిభూమి నుండి
లంకె శ్రీ వేంకటగిరి లక్ష్మీవిభుఁడ నీవు
అంకెల మాయింట విందు లారగించవే ॥ దిన ॥

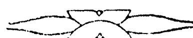
అన్నమాచార్యచరిత్ర పీఠిక ౧౩౦ పుట

అన్నమయసంకీర్తనములు రాగిరేకులపైఁ జెక్కి దేవస్థానమున దాఁచినారు. క్రీ. ౧౫౬౫ లో విద్యానగర వినాశముచేఁ దిరుపతి దేవస్థానవైభవము తికమకలై తాళ్ళపాకవారి ప్రాభవము తార్మారై వారిసంకీర్తన ప్రఖ్యాతి సమసిపోయినది. కొంతకాలము చెల్లిపోఁగా మట్లరాజులు మరల స్వామివైభవము సంరక్షింపఁగా క్రీ. ౧౭౦౦ ప్రాంతములయందు మరల రేకెత్తసాఁగినది. అది యిప్పుడిప్పుడే గొప్పగా గుర్తింపనగుచున్నది. అన్న

మాచార్యులయు, తత్పుత్రుఁడగు పెదతిరుమలాచార్యులయు విగ్రహములు రాగిలో, రాళ్లలో మలఁచినవి దొరకినవి. అన్నమాచార్యచరిత్ర గాని యన్నమయ మనుమఁడే రచించినగ్రంథము దొరకినది. సంకీర్తనముల ముద్రణము సాగుచున్నది. అన్నమయసంకీర్తనముల ప్రఖ్యాతికిఁ దాళ్లపాక వారి వంశకవితాగౌరవములకుఁ దగినట్టులన్నమాచార్యోత్సవమును దేవస్థానమువారు గొప్ప యుత్సాహముతో సాగించుచున్నారు. గొప్పయాంధ్రగాయకు లందుఁ బాల్గొనుచున్నారు. త్యాగరాజసంకీర్తనలకంటె నన్నూఱేండ్ల పూర్వకాలమునాఁటివి యగు నన్నమాచార్యసంకీర్తనముల నాంధ్రులే జగత్ప్రఖ్యాతికిఁ దేవలసియున్నారు.

పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణములు ననువిభాగములతో నేఁడు వ్యవహరింపఁబడుసంకీర్తనముల కన్నమాచార్యుఁడే సృష్టికర్తయఁట! యతిప్రాసలు గలిగి సమము, అర్ధసమము, విషమము ననియు తెలుఁగులపాదములు గలిగి, ప్రతిపదముతుదను నన్నిపదములకు నేకవాక్యత కల్పించు పల్లవి యనుపేరు గలతొలిపదము గలిగి, యాభోగమనుపేరు గలతుదిముద్రాపదము గలిగి, యుద్గ్రాహమేళాపకధ్రువాఖ్యలగునడిమిపదములు గలిగి యొప్పారుగేయమునకు నిబంధమనుపేరవి యన్నమాచార్యుఁడు పేర్కొన్నాఁడు. రెండుచరణములున్నచోఁ దొలిపదముపేరు పల్లవి యనియు, నది యొక్కచరణమే కలదైనచో శిఖాపద

మనియుఁ. బల్లవియున్నచో శిఖాపద మక్కఱలేదనియు, శిఖాపద మున్నచో బల్లవి యక్కఱ లేదనియు నన్నమయ చెప్పినాఁడు. అతని సంకీర్తనము లనేక రాగములలో నున్నవి. పేళ్ళొక్కటిగనే యున్నను గొన్ని రాగముల లక్షణములు చాల మారినవఁట! అన్నమయ పేర్కొన్న రాగములు గొన్ని యిప్పుడు వాడుకలోనే లేవఁట! ఆయా రాగములను సరిగా గుర్తించి యా సంకీర్తనములను బాడుటకును రాగములను శక్యమయినంతవఱకు సంప్రదాయప్రకారము సంరక్షించుటకును నాంధ్రగాయకవర్యు లభిలషింతురుగాక!

౬
వచనరచన-తాళ్లపాకవారు

ఆంధ్రవాఙ్మయమునఁ బ్రాచీనకాలమున వచన కావ్యరచన మాత్రగాఁ గానరాదు. భారతాదికృతు లలోఁ బద్యరచనములనడుమ నెడనెడఁ గానవచ్చు వచన రచనలే కాని వచనైకరచనలు చాలఁదక్కువ. పద్యైక రచన లంత కింకను జాలఁ దక్కువ. తిక్కన నిర్వచనో త్తరరామాయణ మొక్కటే యట్టిది పేర్కొనఁ దగినది. సంస్కృతమునఁ బద్యైకరచనలే యెక్కువ. చంపూరచన లంతకుఁ దక్కువ. గద్యైకరచనలును దక్కువే. దక్షిణ దేశభాషలలోఁ గర్ణాటకమున నాకతీరు గద్యరచనలు చాలఁ గలవు. అవి ప్రాయిక ముగా వీరశైవులు భగవత్ప్రార్థనాతత్త్వార్థ నిరూపణ పరములుగా రచించినవి. అట్టిరచనలఁ బెక్కింటిని జేర్చి కర్ణాటకులు 'వచనశాస్త్రము' అనుపేరఁ బేర్కొనిరి. కొన్ని సంపుటములుగా నిటీవల వానినిఁ బ్రకటించిరి. కన్నడమున నాయారచనము లించుమించుగాఁ బంద్రెం డవశతాబ్దినుండి యారంభ మయిన వనవచ్చును. ద్రవిడమునఁ బ్రాచీనకాలమున వచనైకరచనలు లేనే

లేవఁట! వ్యాఖ్యానరూపవచనరచనము లుండుఁ గాక యవి వచనకావ్యరచన లనఁదగినవి.

సంస్కృతమున వచనరచన ముత్తెఱఁగు లని వామనుఁడు కావ్యాలంకారసూత్రమున నిట్లు చెప్పినాఁడు.

"కావ్యం గద్యం పద్యం చ. గద్యం వృత్తగన్ధి చూర్ణ ముత్కలికాప్రాయం చ. పద్యభాగవ ద్వృత్తగన్ధి. అనావిదలలితపదం చూర్ణమ్. విపరీత ముత్కలికాప్రాయమ్" అని.

పద్యపాదభాగముల కలయికతో వృత్తముల వాసనఁ దోఁపించు చుండువచనరచనము వృత్తగన్ధి. దీర్ఘసమాసముల గడబిడలు లేక తేలికపలుకులతో నుండు పొడిపొడివచనరచనము చూర్ణము. దీర్ఘసమాసముల గడబిడలు గలిగి, యుద్ధతోక్తులతో నుండురచన ముత్కలికాప్రాయము నని.

వామనునికిఁ దర్వాతివాఁ డగువిశ్వనాథకవిరాజు వచనము నాల్గుతెఱఁగుల విభాగించెను. "వృత్తలేశవిహీన మయినగద్యము ముక్తకము వృత్తగంధి ఉత్క-

లికాప్రాయము చూర్ణకము నని నాలుగు విధములు. తొలిది సమాసరహితము. రెండవది వృత్తభాగము లతోఁ గూడుకొన్నట్టిది. మూఁడవది దీర్ఘసమాసాఢ్యము. నాల్గవది యల్పసమాసకము.''

పయి రచనాప్రభేదములలో రెంటింటికి మాత్రము తెలుఁగున భారతాదికృతులలోని వచనభాగములనుండి లక్ష్యము లెత్తి చూపవచ్చును. ప్రాయికముగాఁ గవిత్రయమువారి రచనలలోని వచనరచనములు చూర్ణకము లనఁదగినవి. నాచనసోమన, పోతన ప్రభృతుల రచనలు గొన్ని యుత్కలికాప్రాయము లనవచ్చును. వృత్తగంధి రచనలు తెనుఁగునఁ బ్రాచీనకాలమున నంతగా లేవు. ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిలాసమున వృత్తగంధి వచన రచన లున్నవి. నేఁటికాలమున శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు రచించిన *'త్రాఁదెనుఁగుఁగమ్మ' వృత్తగంధియే. మచ్చుతునుక :—

'సిరిఁ దాల్చుటేఁ డాఁగిఁజిన్ని చూడ్కులఁ జూచు తెనుఁగుఁ జనువులరచ్చ తీర్పరులార! క్రిందను గైవ్రాలు సేసిన నే నయా! యణఁగు న మెఱయుచు నాయోపు కొలఁదిఁ దెనుఁగుఁజనువులగుఱిచి జాను మివ్వలంగఁ బోలితెనుఁగునుడు లనఁ దేటతెల్లగను విన్నప మొక్కండు వినిపింతు మిన్నుమ్మ మోడ్చియు నిరుచేయి మోఁకరిలఁబడియు నెఱఁగియుఁ గైవార మొనరంగఁ

*చూ-ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సంపుటము ౨ సంచిక ౩.

చేసి దిద్దియు వేఁడుకొ నాలింపఁ డయ్యె మీరపోలెను నేను బ్రాఁబోత్తములు పాలఁ జదువలేన'

కర్ణాటకమునఁ గూడ వృత్తగంధి రచనము లున్నవి. రామాశ్వమేధాదులందు లక్ష్యములు చూడ నగును.

సంస్కృతమున నామమునఁ బేర్కొన్న ముత్తెఁ గులరచనములు నున్నవి. కాదంబరీ, దశకుమారచరిత్ర, యశస్తిలకచంపూప్రభృతులందును, శ్రీ భగవద్రామానుజాచార్యులవారి గద్యత్రయమునను, బాల్కురికి సోమనాథుని గద్య గ్రంథమునందును వీనికి లక్ష్యము లున్నవి. శ్రీభగవద్రామానుజాచార్యులవారి గద్యత్రయమునుండి ముత్తెఁగుల రచనలకు మచ్చుతును కెలఁ జూపుచున్నాఁడను. చూర్ణమునకు—

అపారకరుణాంబుధే, అనాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్య, ప్రణతార్తిహర, ఆశ్రితవాత్సల్యైకమహోదధే, అనవరతవిదితనిఖిలభూతజాతయాథాత్మ్య, సత్యకామ, సత్యసఙ్కల్ప, ఆపత్సఖ, కాకుత్స్థ, శ్రీమన్నారాయణ, పురుషోత్తమ, శ్రీరఙ్గనాథ, మమ నాథ నమోఽస్తు తే (శ్రీరఙ్గగద్యమ్)

ఉత్కలికాప్రాయమునకు—

స్వచ్ఛన్దానువర్తి స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదాశేషశేషతైకరతిరూపనిత్య నిరవద్య నిరతిశయజ్ఞానక్రియైశ్వర్యాద్యనన్తకల్యాణగుణగణశేషాశన గరుడప్రముఖ

నానావిధానన్తపరిజన పరిచారికా పరిచితచరణయుగల పరమయోగివాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావ స్వాభిమతవివిధవిచిత్రానన్త భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థాన సమృద్ధానన్తాశ్చర్యానన్తమహావిభవానన్త పరిమాణ నిత్యనిరతిశయ శ్రీవైకుణ్ఠనాథ-

(శరణాగతిగద్యమ్)

వృత్తగంధికి-

ప్రత్యగ్రోన్మీలిత సరసిజసదృశ నయనయుగలం-స్వచ్ఛనీలజీమూతసఙ్కాశమ్ - అత్యుజ్జ్వల పీతవాససం - స్వయాప్రభయా అతినిర్మలయా అతిశీతలయా స్వచ్ఛయా మాణిక్యాభయా - కృత్స్నం జగద్భాసయన్తమ్ - అచిన్త్యదివ్యాద్భుత నిత్యయౌవన స్వభావ లావణ్యమయామృత సాగరమ్ - అతిసౌకుమార్యా దీషత్ప్రస్విన్నవ ద్దాలక్ష్యమాణలలాటఫలక దివ్యాలకావలీవిరాజితం - ప్రబుద్ధముగ్ధాంబుజచారులోచనం - సవిభ్రమభ్రూలతమ్ - ఉజ్జ్వలాధరమ్ - శుచిస్మితం - కోమలగణ్డమ్ - ఉన్నసమ్ - ఉదగ్రపీనాంసవిలమ్బికుణ్డలాలకావలీబన్ధురకమ్బుకన్ధరం - ప్రియావతం - సోత్పలకర్ణభూషణశ్లథాలకా విమర్దశంసిభిశ్చతుర్భి రాజానువిలమ్బిభి ర్భుజై ర్విరాజితం - అతికోమలదివ్యరేఖాలఙ్కృతాతామ్రకరతలం, దివ్యాఙ్గులీయకవిరాజితమ్, అతికోమలనఖావలీవిరాజితం, అను

రక్తాంగుళీభి రలంకృతమ్, తత్క్షణోన్మీలితపుండరీకసదృశ చరణయుగళమ్.

*(శ్రీవైకుణ్ఠగద్యమ్)

'తెలుఁగున లక్షణగ్రంథకర్తలు వచనరచనల నిట్లు పేర్కొనిరి.

"క॥ కనుఁగొనఁ బాదరహితమై
పనుపడి హరిగద్దెవోలె బహుముఖ రచనం
బున మెఱయు గద్య మవిదాఁ
తెనుఁగుకృతుల వచన మనఁగఁ దీపించుఁ గడున్.

గద్యము — స్వస్తి సమస్తభువనరక్షాదక్ష శ్రీపుండరీకాక్ష భుజగపతిసింహాసనారూఢ సురనికరముకుటతటఘటితసురుచిరమణిగణప్రభావిభాసితపాదపీఠ వేదవినాదానుకారగారవలలితనూపురాలంకృత చరణసరసిజయుగళ నవ్యపదాంగుష్ఠనఖమయూఖరేఖాంగీకృతసురసరిత్ప్రవాహ పీతాంబరధర నూత్నమేఖలాకలితకటితటప్రదేశ చతురాననజనక నాళీకశోభితనాభిసరోవర యఖండబ్రహ్మాండకలాపగోపననిపుణోదర క్షీరసాగరశయనయామునోష్ణగేహీకృతవిపులవక్షస్స్థల కనత్కనకకటక కేయూర ప్రముఖభూషణభూషితచతుర్భుజ శంఖపంకజసుదర్శనగదాధర కిరీటకుండలాభిరామ యనవరతప్రసన్నవదన కౌండిన్యవరద శ్రీయనంతపద్మనాభ నమస్తే నమస్తే నమః—" (అనంతుని ఛందము)

---

* ఇందు ఆళవందార్ల స్తోత్రరత్నశ్లోకముల ఛాయలు ఉన్నవి.

'ఇక నందు గద్యల పేరు - మఱియు నందు గద్యయు నైన భేదంబుల విహరించు - నయ్యవి యేవనం బేరు - గద్యయు, బిరుదగద్యయు, చూర్ణికయు, వచనంబును, విన్నపంబులు నను గద్య భేదంబు లైనను ప్రమోదింబున వివిధమ్ములై వినోదించు నందు గద్య క్రియం బెటువలె నంటేని ౧ గద్య - అనుకరణ శబ్దయుక్తంబై యొప్పునందు ౨ బిరుదగద్య - సంబోధనాంత పదబంధురంబు నై పల్లవించు నందు ౩ చూర్ణిక - ద్వివచన బహువచన సందర్భము లగు విభక్త్యనుశాసన సమాసాది సమాసాదిత కల్పనాకల్పజల్పితంబై వెలయు నందు ౪ వచనంబులు - బహుప్రకారరచనానిచయప్రామర్యమ్ములై సంచరించు నందు ౫ విన్నపంబు - లెన్న విన్నవై ఋజుమార్గమ్ముల నతిక్రమించి మించు నీపంచవిధమ్ములు మితివిరహితమ్ములై స్వేచ్ఛాకల్పనాగౌరవమ్ముల కొలందుల విలసిల్లు"

(లక్షణశిరోమణి)

మీఁది లక్షణగ్రంథకర్తలలో ననంతుఁడు పదునైదవ శతాబ్దివాఁడు. అతఁడు చెప్పినగద్యలక్షణమున కనుగుణముగానే కర్ణాటాంధ్రభాషలలోని ప్రాచీనవచనైకరచన లున్నవి. లక్షణశిరోమణికారుఁడు పొత్తపి వెంకటరమణకవి పదునేడవశతాబ్దివాఁడు గాఁబోలును. అతఁడు వచనరచనల నైదువిధముల విభజించినాఁడు! అతఁడు పేర్కొన్న 'విన్నపములే' యనంతామాత్యుఁడు

చెప్పంగద్యము లగును ఇట్టి రచనము లొకటి రెండు నిమిషములకు మించనికాలమునం జదువందగినవై స్తుత్యదేవతాసంబోధక పదాంతములై యుండును. వీనినే తాళ్ళపాకవారు వచనగీతము లని, తాళగంధిచూర్ణకములని కూడం బేర్కొనిరి. ఈ విషయము మీఁద ముందు వివరింతును. అనంతామాత్యుని నాఁటికిఁ దెలుఁగున భారతభాగవతాది గ్రంథముల వచనైకరచనలు లేవు గాంబోలును! అట్టివాని నాతఁడు పేర్కొనలేదు. పదునాఱవ శతాబ్దినుండియే భారతభాగవతాదుల వచనైకరచనలు తెలుఁగున వెలసినట్లున్నవి. లక్షణశిరోమణికారుఁ డట్టివానిని దాను విభజించిన పంచవిధవిభాగములలో నాలుగవభేద మగు 'వచనముగా' నిర్వచించినాఁడు. ఈతని నాఁటికిఁ జూర్ణిక 'వాడివాడి పలుకుల ప్రసన్నరచన గాక' సంస్కృతపుటుత్కళికాప్రాయరచనగా మాఱినది. ప్రబంధరాజవిజయ వేంకటేశ్వరవిలాసాదులం దిఁకను సర్వలఘువచనములు, అంత్యానుప్రాసచతుర్థచూర్ణికలు మొదలగు వచనచిత్రరచనాప్రభేదములు చూడఁదగును. మఱియు సంధ్రమున నన్నయాదికవుల కృతులలోని యాశ్వాసాంత వచనరచనలను 'ఆశ్వాసాంత గద్యము' లని పేర్కొనుట కలదు. అవి లక్షణశిరోమణికారుఁడు చెప్పిన 'బిరుద గద్యము' లగు ననుకొనవచ్చును. అట్టి బిరుదగద్యములు సంబోధనాంతములుగా నుండవలె నని యాతఁడు చెప్పినాఁడు.

అట్లే ప్రాచీనరాజుల బిరుదగద్యములు నున్నవి గాని యాగగద్యముల కెల్ల సంబోధనాంతత నియతముగా నుండు నన్న నిర్ణయము నిలువదేమో! ఆశ్వాసాంత బిరుదగద్యములు సంబోధనాంతములుగా నుండవు గదా!

అనంతామాత్యుఁడు (వచన) గద్య మనియు, లక్షణశిరోమణికారుఁడు విన్నప మనియుఁ జెప్పిన తీరురచనము లవి సంస్కృతమున శ్రీ భగవద్రామానుజాచార్యులవారు రచించిన గద్యత్రయమును బాల్కురికె సోమనాథుఁడు రచించినపంచప్రకారగద్యములను బురస్కరించుకొని కర్ణాటాంధ్రములలో వైష్ణవ శైవ భక్తులు సాగించినరచనము లయి యుండు నని నే నను మానించుచున్నాఁడను. తెలుఁగున నాకుఁ గానవచ్చిన యిట్టి రచనలలోఁ బ్రాచీన మనఁదగినవి 'సింహగిరి వచనములు.' వీనికిఁ గృష్ణమాచార్య సంకీర్తనము లని నామాంతరము.*

మచ్చున కాతనివచన మొకటి:-

"దేవా! పదికోట్ల యజ్ఞాదిక్రతువులు నడపంగా నేమి, తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూఁగంగా నేమి, యెనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు, నేడుకోట్ల గోదానంబులు, నాలుకోట్ల భూదానంబులు, నయిదు

* ఆ వచనములు రచియించిన కృష్ణమాచార్యుఁడు కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని నాఁటివాఁ డని యేకశిలానగర చరిత్రాదులవలనఁ దెలియనగును.

కోట్ల కన్యాదానంబులు నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు సేయుంగానేమి, మూఁడుకోట్ల సత్యాదివ్రతంబులు సలుపంగా నేమి, రెండుకోట్ల యన్నదానంబులు గావింపఁగా నేమి, కోటిస్నానంబులు సేయుంగా నేమి మీ నామోచ్చారణంబు సేయుక! పదివేల యజ్ఞాదిక్రతువులు నడపిన దేవేంద్రుండు నిలువెల్ల యోనులయ్యెను. తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూఁగిన దుర్యోధనుండు యమపురి కేఁగెను. ఎనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు సేసిన కర్ణుండు పసిండికొండమీఁది యన్నంబుల కపేక్షించెను. ఏడుకోట్ల గోదానంబులు చేసిన కార్తవీర్యార్జునుండు గోహత్యా బ్రహ్మహత్యా పాతకంబులఁ బొందెను. ఆఱుకోట్ల భూదానంబులు చేసినబలి విష్ణుపాదంబునఁ బాతాళంబున కేఁగెను. అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు చేసినధ్రువుండు కాశీక్షేత్రంబునఁ బంద్రెండువేల యేండ్లు భిక్షం బెత్తెను. నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు చేసిన మార్కండేయుండు మతిహీనుం డాయెను రెండుకోట్లన్నదానంబులు చేసిన ధర్మజుండు యమపురి తొంగి చూచెను. కోటిస్నానంబులు చేసిన కుమారస్వామి కోరిక సిద్ధించ దాయెను దేవా! మీ నామోచ్చారణంబు చేసి ప్రహ్లాద నారద పుండరీక వ్యాస శుక శౌనక భీష్మ దాల్భ్యరుక్మాంగ దార్జున బలి విభీషణ భృగుగాంగేయాక్రూర విదురాదులగు బరమభాగవతోత్తములు కృతార్థులైరి. కావున యతిరామానుజ మునిపరందాతారు (?)

అనాథపతివైన స్వామీ సింహాగిరి నరహరీ నమోనమో దయానిధి."

(సింహగిరి నరహరి వచనములు) * కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనములు

* సీ. కటకేంద్రుఁడుఁ దురి కౌగిటిలోఁ జిక్కెఁ
దెళ్లపెళ్లస్వామి చేతఁ గాదు
కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనంబులఁ జొక్కె
సింహాద్రి యప్పయి చేతఁ గాదు
కవ్వంపుఁగొండ సంఘర్షణోద్ధతిఁ జిక్కె
శ్రీ కూర్మనాథుని చేతఁ గాదు
శాక్యకొండని కాలబడి కెంపియును బ్రుంకెఁ.
జెన్న మల్లేశుని చేతఁ గాదు
పవన జవనని రాఘాటయవనఘోట
హారణజయధాటి మీచేత నౌను మేటి
వాదు వాకసన్నఁ జూడుమేలా సరాని
శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

సీ॥ తాళ్లపాక చిసన్న దండెమీటులు గావు
గోమాంసభుగ్దనుర్గుణరవంబు
బంగారుసంగిసబంకమంటి పువ్వులు గావు
యవనాథముల చిలుకంపగములు
సాముడిగ్గియసీటి చల్లులాటలు గావు
పాశ్చాత్యభటుల ఫిరంగిగుండ్లు
సంపెంగబాసలు జరగించుటలు గావు
రిపులపాశములు దర్శించుపగలు

ఇంకను నిట్టిచి శంకరవచనము లని, శఠకోప విన్నపములని, కాలజ్ఞానవచనము లని, కార్తికావచనము లని, భవానీమనోహరవచనము లని, శివరాజయోగి వచనము లని, లక్ష్మీవల్లభవచనము లని, శేషగిరినాథ వచనము లని మఱియుఁ గొన్ని పేళ్లతో వచనరచనలు ప్రాచీనములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి యెల్ల నంచు మించుగాఁ బదునాలుగవశతాబ్దికిఁ దరువాతివే కాఁదగు ననుకొందును. ఇప్పటికి నా యెఱుక కందినంతలోఁ గాల

బంటుపంతము తగ దంచుఁ బంటకాఁపుఁ
దనము గైకొంటి విది మంచిగుణమె దినము
జనము దెచ్చిన ధనములప్పనము లిచ్చి
శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

సీ॥ పొట్టేళ్లఁగట్టి బట్టి బోడిసన్న్యాసులం
  ఫీయని తాఁకు లాడించునొకఁడు
సోమయాజుల బ్రహ్మసూత్రముల్ ద్రెంచి సిం
  గాణివింట్లకు వల్లె గట్టు నొకఁడు
ఖూబుఘోడా యంచు గుడిసెలు గుఱ్ఱము
  నెక్కి ఛేయని తరటెత్తు నొకఁడు
పైకాలు గొమ్మని బల్మిఁ గోమటివారి
  చెలువపైఁ బడి బూతు సేయు నొకఁడు
యవనసమ్మర్ద దుర్దినం బైన దిగువ
దిరుపతిని జూచి మిటువంటిచోటిని నిదుర
వోవుచున్నాఁడు మీయన్న లేవలేక
శత్రుసంహార ! వేంకటాచలవిహార !

నిర్ణయముఁ జెప్పఁదగిన ప్రాచీనవచనరచనలలోఁ గృష్ణమాచార్యుల సంకీర్తనముల తర్వాత 'వేంకటేశ్వరవచనములే' పేర్కొనఁదగినవి. ఈ రెంటిలోఁ దొలిది పదుమూఁడవశతాబ్ది లోనిది. రెండవది పదునైదవ శతాబ్ది తుదిది. ఇక్కడఁ బ్రశస్తములు శ్రీ వేంకటేశ్వరవచనములు.

తాళగంధి చూర్ణకములు

ఇవి తిరుపతిక్షేత్రమున శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి వారి దివ్యస్థానమున సంకీర్తనాచార్యులుగ సుప్రఖ్యాతు లయిన తాళ్ళపాకవారు రచించినవాటిలోనివి. ఏతత్కర్త తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు పదునైదవ శతాబ్ది చతుర్థపాదమున జనించి పదునారవశతాబ్ది పూర్వార్థమున వర్తిల్లినవాఁడు. * ఈ పెదతిరుమలాచార్యులవారికిఁ

---

* అతని కాలముననే యీ వచనములు రాగిరేకులమీఁదఁ జెక్కింపఁబడి తిరుపతి దేవస్థానమున భద్రపఱుపఁబడినవి. ఈ వచనములే కాక తాళ్లపాకవారి పద్యగద్యగేయ రచనము లనేకములు రాగిరేకులపైఁ జెక్కఁబడి భద్రపఱుపఁబడినవి. అందుఁ గొన్నిరేకులు అహోబలమునకు శ్రీరంగమునకును గూడఁ జేర్పఁబడినవఁట! ఇటీవల నహోబలములోని రాగిరేకులు కొన్ని రాగిపాత్రలకై యమ్మఁబడినవనియు, నట్లమ్మఁబడినవి నాలుగైదు వందల రూపాయల విలువఁగల రాగిరేకు లనియు, వింటిని. తిరుపతి రేకులమీఁది సంకీర్తనములు శ్రీ తిరుపతి దేవస్థానమువా రిప్పటికిఁ గొన్నింటి ముద్రించిరి.

కుమారుం డయిన చినతిరుమలాచార్యుఁడు తనతండ్రి పెదతిరుమలాచార్యులు వ్యాఖ్యానించినతీరు ననుసరించి తనతాత తాళ్ళపాక యన్నమాచార్యుఁడు సంస్కృత మున రచించిన 'సంకీర్తనలక్షణమును' తెలుఁగునకుఁ బరివర్తనము చేసెను. అందీవచనరచనల నిర్వచన మిట్లున్నది.

'మఱియుఁ జూర్ణాఖ్యపదం బెట్టి దంటేని—

ఆ॥ ధరఁ గృష్ణాచార్యాదిక
పరికల్పితపదము తాళబంధచ్ఛందో
విరహితమై చూర్ణాఖ్యం
బరఁగు నది నిరుక్త నామభాసి మగుచున్.

మఱియుఁ బచ్చూర్ణవిధం బెట్టిదనిన—

క॥ ఛందోగణముల నియమం
బొందక తాళప్రమాణమునఁ గడుఁ జెలువై
కొందలిచేఁ బచ్చూర్ణం
బందముగాఁ దాళగంధి యనఁ బొగడొందున్.'

పూర్వోదాహృత మైనసంకీర్తనలక్షణ గ్రంథ నిర్వచనముచొప్పునఁ దాళగంధిచూర్ణము లనఁ దగిన యీ వచనములను రచించి శ్రీ స్వామివారి సన్నిధిని శ్రీ తాళ్లపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు రాగతాళములతో నాలాపించువాఁడు కాఁబోలును! రాగిరేకులనుండి యెత్తి శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువా రింతకు ముందు ముద్రింపించినవచనములు నలువదేడింటికి రాగ తాళ

ములు నిర్ణీతము లయి యున్నవి. మఱియు నందీవచన ములు 'వైరాగ్యవచనమాలికాగీతము' లను పేరఁ జేర్కొనఁబడినవి. అనఁగా నివి వచనములే యయినను గీతములుగాఁ బాడఁదగిన వన్నమాట! అందుచేతనే యివి సంకీర్తనలక్షణమున 'తాళగంధిచూర్ణకపదము' లని పేర్కొనఁబడినవి. సంస్కృతమున వామనుఁడు వృత్తగంధి, ఉత్కలికాప్రాయము, చూర్ణము నని ముత్తెఱఁగు గలవచనరచన చెప్పఁగా నితఁడా చూర్ణమను వచనవిభాగముననే తాళగంధి యని పదరచనా విభాగముగాఁ గల్పించినాఁడు. ఈ తెలుఁగు వచనరచన లకుఁ జూర్ణమను పేరు పొడిపలుకులం దుండుటచే నేర్పడిన దగుట నీతఁడు సూచించినాఁడు. మనయీ వేంకటేశ్వరవచనములు పొడిపొడిపలుకులకూర్పు కాని, యిందుదఁదీర్ఘోక్తులు, ప్రౌఢసమాసములు లేవు. ఇట్టిపద రచనములకుఁ గృష్ణాచార్యాదులు పరికల్పకు లని యీ సంకీర్తనలక్షణపద్యమున నున్నది. ఇంతకుముందు నే నుదాహరించినకృష్ణమాచార్యసంకీర్తనములకర్త కృష్ణా చార్యుఁడే సంకీర్తనలక్షణకారుఁడు పేర్కొన్న కృష్ణా చార్యుఁడు గాఁగలఁడు. ఇట్టిరచనములకుఁ గృష్ణమా చార్య సంకీర్తనము లనఁబడుసింహగిరినరహరి వచన ములే ప్రప్రథమరచనము లని యీ సంకీర్తనలక్షణ గ్రంథోక్తినిబట్టి గుర్తింపనగును. దీనిని లక్ష్యీకరించు కొనయే యనంతామాత్యుఁడు గద్యనిర్వచనము నట్లు

చేసియుండును. తర్వాతి కాలమున నిట్టివచనములు 'విన్నపము' లనియుఁ జేర్కొనఁబడినవి.

వేంకటేశ్వర వచనములు - వానియోగ్యత

ఈ వచనములకు రచనమునం దానుపూర్వి యేదియుఁ గానరాదు. వస్తువిన్యాసమునఁ గూడఁ గ్రమపద్ధతి యేదియుఁ దోఁపదు. కవి యప్పటప్పుడు తనకుఁ దోఁచిన తత్త్వవిషయముల నీశ్వరస్తోత్రపరములు గావించి విడివిడిగనే వచనములుగా రచించినాఁడు గాఁబోలును! ఇందు విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతవిషయములు సర్వత్ర కరడు గట్టియున్నవి. గ్రంథకర్త స్మార్తనందవరీక బ్రాహ్మణుఁడైనను వైష్ణవమతము స్వీకరించినవాఁడు. జాలిజాలిగాఁ గొసరి కొసరి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామిని గవి యేతద్వచనరచనలలోఁ బలుదెఱఁగులఁ బరమార్థలబ్ధికై ప్రార్థించును. విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతపు జీవగఱ్ఱయగు 'శరణాగతి' యిందుఁ జాలఁ జక్కఁగా సమాదరింపఁబడినది. కవి యిందు స్వామిని బలుచోట్ల నేకవచనముననే తేలికగా 'నీ' వని యెచ్చరించును. తోడ్తోఁ గొన్నిపట్టుల 'మీ' రని గొప్పగా బహూకరించును. తండ్రియొడిలోఁ గారవేడ్కలతో నుండు ముద్దులబిడ్డఁడు తండ్రిని నెయ్యంపుముగుదనపుఁ దొక్కుఁబలుకులతో నీవని తూఁకరించుట, యంతలోనే పెద్దఱికపుహద్దు తోఁపగా మరల మీ రని బహూకరించుట యందం దనుభూయమానమే

కదా! ఆ యనుభూతి నాకీ తీరుపునకు సమర్థకముగాఁ దోఁచినది.

ఇందు ౧౮౭ వ వచనమున నూటయెనిమిది తిరుపతుల పేళ్లు పేర్కొనఁబడినవి. నిత్యానుసంధానాదులగు నర్వాచీనద్రావిడవైష్ణవ సంప్రదాయగ్రంథములలో నూటయెనిమిది తిరుపతుల (దివ్యస్థలముల) పేళ్లు ముద్రితములయి యున్నవి. వాని పరిగణన మాత్రమునగా నేనాఁడు జరిగెనో గుర్తింపఁజాల నయితిని. ఆ పేళ్లకు నిందున్న పేళ్లకుఁ జాల భేదమున్నది. క్రీ ౧౫౦౦ ప్రాంతముల నూటయెనిమిది తిరుపతుల పేళ్ళు పెక్కువిధముగా నుండెనని దీనిఁబట్టి తెలియనగును. ఇందుఁ గొన్ని స్థలములపేళ్ళు తప్పులుగా నున్నట్టున్నవి. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిలాసమునను, హా. నవింశతిగోను నూట యెన్మిది తిరుపతుల పేళ్లు నిందున్నతీరు ననుసరించి యున్నవి.

ఇందు వచనరచనారీతిలో ననంతుఁడు చెప్పిన గద్య (వచన) లక్షణము చక్కఁగా సరిపడినది. లక్షణశిరోమణికారుని 'విన్నపము' రచన కీవచనములు మంచి లక్ష్యము లనఁదగును. దూరాన్వయము, సమాసక్లేశము, ననుప్రాసవిన్యాసపరిశ్రమము నిందు లేవు. సూటిగా మనసున నాటునట్లు భావము లున్నవి. కొన్ని వచనములు టాగోరుగారి గీతాంజలిరచనములఁ దలఁపించునవిగాఁ గూడ నున్నవి. కృష్ణమాచార్యసంకీర్త

నములు సరిగా నిట్టివే, వీనికి మూలకల్పములే కాని, యందు భాషాప్రాచీనత యింతకంటె విస్పష్టముగా గోచరించుచున్నది. ఈ వచనములను రాగతాళములతోఁ బ్రాచీనకాలమునఁ బెక్కురు పాడెడివారు గావలయు. కవియే భావానుగుణముగా వీనికి రాగతాళములఁ గల్పించినాఁడు.

తాళ్లపాకవారు

ఏతద్గ్రంథకర్త తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు నందవరీక స్మార్తబ్రాహ్మణుఁ డంటిని. తాళ్ళపాక నేఁటి రాజంపేట తాలూకాలోనున్నది. అది వీరి నివాసగ్రామము. ఈకవి తండ్రి

అన్నమాచార్యుఁడు

ఈతఁడు వైష్ణవమతమును స్వీకరించినవాఁడు. గొప్పభక్తుఁడు. కవి. మహిమలు గలవాఁడు. ఈతఁడు నెబ్బదితొమ్మిదియేండ్లు జీవించెను. ఈ యన్నమాచార్యుఁడు దినమున కొక్కదానికేని తక్కువకాని చొప్పున గేయములు రచించుచు శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి సన్నిధిని సంకీర్తనము చేయుచుండువాఁడట! ఈతనికిఁ బదునాఱవయేట స్వామి ప్రత్యక్షమయ్యెనట! నాఁటనుండియే స్వామి యానతిచొప్పున నితఁడు సంకీర్తనములు రచింప నారంభించెను.

ఈతనికి సంకీర్తనాచార్యుఁ డని, ద్రవిడాగమ సార్వభౌముఁ డని, పంచమాగమచక్రవర్తి యని బిరు

ములు. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కీతఁడు వరాము. అలమేలుమంగాంబ కీతఁడు తండ్రి వరుసవాఁడు. ఇతని సంకీర్తనలను వినుచెవిని మఱియొకరి సంకీర్తనముల విన నొల్లనని శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ప్రతిజ్ఞఁ గావించె నఁట! ఈతఁడు రచించిన గ్రంథములు ౧ ఆధ్యాత్మసంకీర్తనలు ౨ శృంగారసంకీర్తనలు ౩ శృంగారమంజరి ౪ సంకీర్తనలక్షణము (సంస్కృతము; ఇది దొరకలేదు) ఈ కవికి సంబంధించినచరిత్రము శాసనాదులందుఁ గానరాదు. [1]కాని తాళ్ళపాక చిన్నన్న ద్విపదకృతిగా నితని చరిత్రము రచించినాఁడు. ఈతని కుమారుఁడు

[2]పెదతిరుమలాచార్యుఁడు

ఈతఁడే శ్రీవేంకటేశ్వరవచనములకుఁ గర్త. శ్రీ తిరుపతి దేవస్థానమున నున్న రాగిరేకులమీఁద నీ వచనములు తిరుమలాచార్యరచితము లని గ్రంథారంభమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈతఁడు మహైశ్వర్యసంపన్నుఁడుగా వెలసెను. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కితఁ డనేక కైంకర్యములు జరపించెను. శ్రీ స్వామి యీతనితోఁ దరుచాతి

1. ఇది తిరుపతి ఓరియంటల్ యిన్స్టిట్యూట్‌వారు ప్రకటించిరి.

2. ఈతఁడు పెరియ తిరుమలాచార్యుఁ డని, పెద తిరుమలాచార్యుఁ డని, పెద తిరుమలయ్య యని, తిరుమలార్య దేశికుఁ డని పలుదెఱఁగుల పేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు.

పెదతిరుమలయ్య

మూఁడుతరములదాఁకఁ బ్రత్యక్షమును, నేడుతరముల దాఁకఁ బరమపదమును ననుగ్రహించెనఁట! ఈతని యితర కృతులు ౧ శృంగార సంకీర్తనలు ౨ శృంగారదండకము ౩ చక్రవాళమంజరి ౪ శృంగారవృత్తశతకము ౫ శ్రీవేంకటేశోదాహరణము ౬ నీతిసీసశతకము ౭ సుదర్శనరగడ ౮ రేఫఱకారనిర్ణయము ౯ ఆంధ్రవేదాంతము (ద్విపద) ౧౦ ఆంధ్రహరివంశము ౧౧ భగవద్గీత (వచనము) ౧౨ శ్రీవేంకటేశ్వర ప్రభాత స్తవము ౧౩ అధ్యాత్మసంకీర్తనలు. ఈతనికి వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్య, శ్రీరామానుజ సిద్ధాంతస్థాపనాచార్య, వేదాంతాచార్య, కవితార్కికకేసరి, శరణాగతవజ్రపంజర బిరుదములు కలవు. స్వామికీతఁడు జరపిన కైంకర్యముల సారము :—

పెదతిరుమలయ్యగారు క్రీ. 1517 నుండి 1552 దాఁక శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారికిని, నింక నితరస్థలములలోని దేవాలకును నైవేద్యప్రసాదోత్సవాది కైంకర్యములకై పదునాల్గు గ్రామముల నర్పించిరి. ఆ గ్రామములు అచ్యుతరాయఁడు, బుక్కయ తిమ్మరాజు మొదలగువారు తనకు దానము చేసినవి. అంతేకాక యెన్నో వేల పణములను గూడ నానాపుణ్యకార్యములకై వా

రర్పించిరి. తిరుమలమీఁదఁ దమసంకీర్తనములు చెక్కించినరాగిరేకులు దాఁచియుంచిన సంకీర్తనభాండారము రక్షించుటకై యర్చించుటకై కూడ గొప్పదానములు చేసిరి. తండ్రిగారును దామును రచించిన సంకీర్తనములను స్వామివారిసన్నిధిని బ్రతిదినముఁ బాడుటకై యిద్దఱు వైష్ణవుల నియోగించిరి. స్వామివారి కోనేటిని, గోపురములను, మంటపములను చెక్కఁటిని జక్కఁబఱపించిరి. కోనేటిపడమట నీరాడుమంటపమును గట్టించిరి. ఇట్లెన్నో పుణ్యకార్యముల జరపిరి. తండ్రివలె నీతఁడు గూడఁ బూర్ణపురుషాయుషజీవితము గల్గినధన్యచరిత్రుఁ డయి యుండును. ఈతని జన్మకాలము క్రీ 1473 అగును. అప్పటినుండి క్రీ. 1553 తర్వాతిదాఁక నీతఁడు జీవించినాఁడు. ఈతనికి సాతానివైష్ణవు లిద్దరు శిష్యులుండెడివారఁట! వారుకూడ నీతనివలె స్వామికిఁ గొన్నికైంకర్యములు జరపిరి.

ఈతనికిఁ గుమాళ్లు ౧ చినతిరుమలార్యుఁడు ౨ అన్నయ ౩ పెదతిరువేంగళనాథుఁడు ౪ తిరువేంగళనాథుఁడు (చిన్నన్న) ౫ కోనేటి తిరువేంగళనాథుఁడు.

ఇందు నాల్గవకుమారుఁ డయిన తిరువేంగళనాథుఁడు రచించిన యష్టమహిషీకల్యాణమున వీరి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

1 అన్నమాచార్యుడు (౧౪౨౪-౧౫౦౩)
(తిమ్మాంబ | అక్కాంబ)

- (తిమ్మాంబవలన) నరసింహ (నాచ్చారమ్మ | అనంతమ్మ)
  - నారాయణ (నాచ్చారమ్మవలన)
    - 3 చినతిరుమలాచార్యుడు
      - 5 తిరువేంగళప్ప
  - అప్పలార్య (అనంతమ్మవలన)
    - అన్నయ
  - అన్నయార్య (అనంతమ్మవలన)
- అక్కాంబవలన 2 పెదతిరుమలాచార్యుడు (తిరుమలమ్మ) 1473-1553. ఇంచుమించుగా
  - పెదతిరువేంగళనాథుడు
  - 4 చిన్నయ్య అను తిరువేంగళనాథుడు
- తిరుమలాంబ (తిరుమలకొండయాచార్యుడు)
  - నరసమాంబ | (?) 6 రేవణూరి వేంకటార్యుడు
    - కోనేటి తిరువేంగళనాథుడు

1. మూలపురుషుఁడు శృంగార సంకీర్తనాది గ్రంథకర్త.

2. వేంకటేశ్వరోదాహరణాది బహుగ్రంథకర్త. వేంకటేశ్వరవచనకర్త కూడ.

3. సంకీర్తనలక్షణాది గ్రంథకర్త.

4 అష్టమహిషీకల్యాణ పరమయోగివిలాసోషాపరిణయ యామునాచార్య చరిత్ర గ్రంథకర్త.

5. ఆంధ్రధాతు రుద్రామర వ్యాఖ్యా కావ్యప్రకాశ వ్యాఖ్యాకర్త.

6. శకుంతలాపరిణయము, శ్రీపాదరేణుమాహాత్మ్యము ఇతని కృతులు.

ఈ తాళ్ళపాకవారికి దేవఁగూరివారు జామాతృ వంశమువారు. దేవఁగూరి వేంకటకవి తన శకుంతలాపరిణయమున నిట్లు చెప్పినాఁడు.

శ్రీవత్సాన్వయ దేవఁగూరికులజున్ శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవర్ణస్ఫుట కావ్యకల్పనకళా సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీసంశోత్తము నంద వైదికబుధాతిప్రోక్తసత్కీర్తియుం
భావుం దిర్మల కొండయార్యసుతు శుభద్వేంకటా
భిఖ్యునిన్.

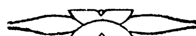
శ్రీ వేంకటరమణునకు......... సమర్పణంబుగా సమర్పించెద నిహపరసాధనములకు నింక నేమి కొదవ యదియునుం గాక యమ్మహాదేవుఁడు మదీయమాతా

మహావంశశిఖారత్నం బగు నన్నయాచార్యునకు జామాత రుం డనిపించుకొని భవదీయసంకీర్తనంబు లాలించిన కర్ణంబుల నితరసంకీర్తనంబు లాలించ నని ప్రతిజ్ఞ గావించెఁ దత్సూనుం డగు పెద్దతిరుమలాచార్యభిక్షు నకుఁ ద్రిపురుషపర్యంతముగాఁ బ్రత్యక్షంబును, సప్త పురుషపర్యంతముగా మోక్షంబు గొసఁగెద నని వర మిచ్చె; సచ్చరిత్రు లగు తదీయపౌత్రులకుఁ జినతిరుమల దీక్షితాన్నయాచార్య తిరువేంగళనాథకోనేటితిరువేంగళ నాథ వెంగళార్యులకు విచిత్రముక్తాతపత్ర రత్నకిరీట ముద్రికా ప్రచండమణిమండిత మకరకుండలోత్కు— రాహః కరదీపికా పాదుకాది బహూకరణంబులఁ గరు ణించె; విశేషించియు సత్తిరువేంగళనాథుండు సంకీర్త నంబుఁ బాడిన నాఁడు దొడంగి నేతత్ప్రకారంబున నమ్మహానుభావునకుఁ బాండవసహాయుండైన శ్రీకృష్ణ దేవునింబలె సహాయుండై......ధన్యుడ నయ్యెద నని నిశ్చయించి" ఈ గ్రంథమునుబట్టి చూడఁగా నీ వేంక టాచార్యకవి సంకీర్తనాచార్యుఁ డగు నన్నమాచా ర్యునికి దౌహిత్రసంతతములోనివాఁ డని యేర్పడును. రచనము జాలఁ దర్వాతిదిగానే యున్నది. ఈత నిదే యగు *శ్రీపాదరేణుమాహాత్మ్యమాగద్య మాతఁడు సంకీర్తనాచార్యుని మనుమఁడే యనఁదగిన ట్లున్నది:—

* ఇది తిరుపతి ప్రాచ్యపరిశోధనశాల లైబ్రరీలో నున్నది. కృత్యవతరణిక లేదు.

'ఇది సంకీర్తనాచార్యదౌహిత్ర రేవణూరితిరుమలకొండ యాచార్యపుత్ర వేంకటాచార్యప్రణీతం బైన శ్రీపాద రేణుప్రభావం బనునిస్సహాయకావ్యంబునందు రంభా పురందరసంవాదం బనునది తృతీయోల్లాసము.' ఇది తప్పయి యుండునేమో! 'సంకీర్తనాచార్యదౌహిత్ర వంశ్య' అని యుండఁదగు నేమో!

ఆనాఁటి తాళ్ళపాకవారివారు మహనీయులు. వారి రచనము లింక నెన్నో ప్రకటితములు గావలసి యున్నవి.

హరవిలాసము

కృతికర్త

శ్రీనాథకవి జన్మదేశము కృష్ణామండలమందలి కాల్పట్టణము; ఒండెఁ, గలుపటము కాఁదగును. * పాకనాటి నియోగి గాన యాతఁడు పుట్టి పెరిఁగినయూరు పాకనాటనే యుండవలె ననుట సరిగాదు. పాకనాటినియోగులు తొలుత పాకనాట నుప్పతిల్లినవా రగుదురు. అంతే కాని, సదా వారక్కడే పుట్టుచుఁ బెరుఁగుచు నుండవలసినవా రనఁగాదు. శ్రీనాథుని బంధువులు (కాన, పాకనాటి నియోగులు) బెండపూఁడి యన్నామాత్యాదులు శ్రీనాథునినాఁటనే గోదావరీమండలమున నుండిరి. వారు కొన్నితరముల పూర్వమునుండి గోదావరీమండలవాస్తవ్యులే. పాకనాటివారు పాకనాటనే, వెలనాటివారు వెలనాటనే, యాఱువేలనాటివారు ఆఱువేలనాటనే యానాఁ డుండి రనుట కాధారములు గాన రావు.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1385 ప్రాంతముల జన్మించి చిరంజీవియై పదునైదవశతాబ్ది యుత్తరార్ధమునఁ గొంత దాఁకఁ గూడ వెలయుచుండెను. ♦

* చూ. శృంగార శ్రీనాథము

హరవిలాసము

సీ. కమలనాభునిపౌత్త్రుఁ గవితామహారాజ్య
భద్రాసనాసీనుఁ బరమపుణ్యుఁ
బ్రాపు నాపస్తంబసూత్త్రు భారద్వాజ
గోత్త్రు సజ్జనమిత్త్రుఁ గులపవిత్త్రు
భీమాంబికామారనామాత్యనందను
నఖిలపురాణవిద్యాప్రవీణు
నధ్వర్యు వేదశాఖాధీతినిష్ణాతు
సంస్కృతభాషానైషధాబ్జభవుని
నుభయభాషాకవిత్వ ప్రయోగకుశలు
వాలసఖు గారవించి తాత్పర్య మొప్ప
నవచిత్త్రిపురాంతకుం డబరాధిరాజు
హితమితోక్తులు వెలయంగ నిట్టు లనియె.

పై పద్యమున శృంగారనైషధరచనప్రశంస గలదు. కాన హరవిలాసరచనము శృంగారనైషధ రచనానంతరము జరగిన దగుట స్పష్టపడినది. శృంగారనైషధము పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు కొండవీటి సామ్రాజ్యము నేలుచుండు కాలమునఁ దన్మంత్రి యగు మామిడిసింగామాత్యున కంకితముగా రచియింపఁబడి నది. అందు మామిడిసింగమంత్రి యిట్లు ప్రస్తుతుడయ్యెను.

మ. అపుదారన్ వివిధాగ్రహారములతో
సాందోళికాచ్ఛత్రచా
మరక (ప ?) ల్యాణకటాచికాదులుహూన
మ్మానార్ఘ్య చిహ్నంబు లా
దర మొప్పారఁగ వేమభూపతిసచే
తన్ గాంచె సామ్రాజ్యసం
భరణప్రౌఢుఁ డమాత్యసింగఁడు నయ
ప్రాగల్భ్యగర్వోన్నతిన్.

క. శ్రీమహిత పెద్దకోమటి
వేమక్షితిపాల రాజ్యవిభవకరార
క్షమదికి సింగసచివ
గ్రామణికిన్ బాంధ్యరాయగజకేసరికిన్.

మ. ....వేమభూపతి మహా
సామ్రాజ్యరక్షామణీ
యవనాధీశ సభాసింహాసనవచో
వ్యాపార పారంగతా!

శ్రీనాథకవియుఁ బెదకోమటివేమారెడ్డిగారి రాజ్యకాలమునఁ దదాస్థానవిద్యాధికారిగా నుండెను. పెదకోమటివేమారెడ్డిగారు క్రీ. శ. 1404 నుండి 1420 దాఁక రాజ్యమేలిరి. శృంగార నైషధరచన మాకాలమున, అటు తర్వాతనేని జరిగినది కావలెను. హరవిలాసరచన మంతకు నింకను దర్వాతి దగునుగదా !

భీమఖండమును శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1428 కిఁ దరువాత రచించెను. * భీమఖండము సంస్కృతగ్రంథ

---

* చూ. శృంగార శ్రీనాథము.

మునకుఁ దెలిఁగింపు. అందలి పద్యము లెల్ల సంస్కృత మూలానుసారులు. భీమఖండమునను హరవిలాసమునను సముద్రమథనకథ గలదు. మూలానుసారి యగుభీమఖండపద్య మీ క్రిందిది హరవిలాసమునను గలదు.

క. కటుకు మగువిషము విషధర
కటకం బగుకేలఁ బూని కౌతూహలియై
ఘుటికా సంసిద్ధుఁడు విష
ఘుటికయునుంబోలె మృడుఁడు గుటుకున మ్రింగెన్.

దీనికి సంస్కృత భీమఖండమున మూల మిట్లు కలదు.

శ్లో. గ్రసతే స్మ జగత్త్రాతా
విషభృద్భూషణో విషమ్
ఘుటికాం ఘుటికాసిద్ధో
బధ్వా రసమయీ మివ—౧ అధ్యా. ౭

కాన, భీమఖండరచనానంతరము హరవిలాసరచనము జరగె ననవలె.—అనఁగా, క్రీ. శ. 1430 తర్వాత హరవిలాసరచనము జరిగిన దేర్పడును.

కృతిపతి

హరవిలాసము శ్రీనాథుని బాలసఖుఁ డగు నవచితిప్పయ యను వైశ్యవర్యుని కంకితము సేయఁబడినది. బాలసఖపదమునకుఁ జిన్ననాఁటి స్నేహితుఁ డని యర్థము. (ఈ యర్థముననే భారతాదిగ్రంథములయందుఁ బ్రయుక్తము.) హరవిలాసరచననాఁటికి నవచితిప్పయ కడు వృద్ధుఁడు.

క. కంటిఁ బ్రవిశుద్ధసంతతి
వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వము పొగడన్
మంటి బహువత్సరంబులు
గొంటి యశోధనము సుకవికోటులచేతన్.

హరవిలాసము అవతరణిక.

అతనిబాలసఖుఁ డగు శ్రీనాథుఁడును హరవిలాస రచననునాఁటికి వృద్ధుఁడే. కాని, శ్రీనాథునికంటెను నవచితిప్పయ మఱీ వృద్ధుఁడు. అవచితిప్పయ కాంచీ పురనివాసి. శ్రీనాథుఁడు కాంచీపురి కరిగి యక్కడ నీ గ్రంథమును భీమఖండరచనానంతరము కాశీఖండరచన మునకుఁ బూర్వము రచించి యుండును. హరవిలాస కృత్యవతరణికాపద్యములు, కాశీఖండమున 'కంచి యజు నత లసమాస్తుత్రిఖగ్గలతిలు' అన్న పద్యమును నాతని కాంచీపురీపరిచయము నెఱిఁగించుచున్నవి

రెడ్డిరాజ్యారంభకాలమునాఁటనుండియును నవచి తిప్పయవంశమువారు ద్వీపాంతరములతో వ్యాపారము జరపుచు, రెడ్డిరాజుల కత్యాప్తు లయి యుండిరి. అద్దం కికిని గొండవీటికిని జేరువగాఁ దూర్పుసముద్రమునొద్దనుఁ గల ముకుళపురము (మోటుపల్లి) ఓడరేవుద్వారమున ద్వీపాంతరములతో వ్యాపారము నరు జరుపుచుండెడి వారు.

శ్రీనాథుని బాలసఖుఁ డగునవచితిప్పయ క్రీ. శ. 1390 నుండి 1404 దాఁక రాజ్యమేలిన కొమరగిరి

నృపాలునివలన 'ఆందోళికా ఛత్ర చామర తురంగ భద్రపీఠాది రాజ్యచిహ్నములు' వడసెను. అమ్మహారాజునకుఁ బ్రతిసంవత్సరంబును సంవత్సరోత్సవంబులకుఁ దగిన 'కస్తూరీ కుంకుమ ఘనకర్పూర సంకుమద హిమాంబు కాలాగురుగంధసార' ప్రధానము లగు సుగంధద్రవ్యము లొసంగుచున్నాఁడు. మఱియు నాతఁడు 'చీన సింహళ తెనాయి హబుసు మంజి జోరంగి ప్రభృతి నానాద్వీప నగరాగతము లగు ఘన కనక వస్తు నానావిధ మాణిక్య నానాణిక్యములను' దెప్పించి యిచ్చువాఁడు. మఱియు,

సీ. పంజారఁ గర్పూరపాదపంబులు వెట్టె
జలపోంగి బంగారు ([illegible] ?) మొలకఁ బెట్టె
సింహళంబున గంధసింధురంబులు వెట్టె
హాసుమంతి బలుతేజిహయలు వెట్టె
గోవ సంపస్టసంపదుపప్రవముఁ బెట్టె
యాంపఁ గస్తూరిమృగాలు బెట్టె
భోటఁ గస్తూరి కాపు (టోక) ములు వెట్టె
చీనఁ జీనాంబరశ్రేణి వెట్టె
జగపగోపాలరాయ వేశ్యాభుజంగ
పల్లవాదిత్య ఘూదాసపరశురామ
కొమరగిరిరాజదేవేంద్రు హార్మిహింపఁ
వాణిజగజెట్టి దేవయచామి సెట్టి.

మ. తరుణాసీరి, తవాయి, గోవ, రమునా,
సానంబులం జంపినా

గరు కప్పూరహిమాంబు పంకమున జిక్క
కస్తూరికాద్రవ్యముల్
శరధిం గప్పలి జోఁగు వల్లి పరకా
సమ్మానలఁ దెప్పించు నే
ర్పాటైన వైశ్యకులోత్తముం డవచిం
ప్పం దల్పుఁడే యిమ్మహిన్.

[పై పద్యములఁ గల దేశనామములకు కి మకి కిను గ్యనము: చీని - చీనాదేశము. సింహళము ప్రసిద్ధము. తెనాంగు - మలయద్వీపకల్పమునఁ గల దేవపట్టణము. తెలుగున "పిడత యనాంగనాయు ఒడ్డు చెరితే" అని వ్యవహారము. హురుమంజి (ముం)జి - హార్ముజ్ — పారసీక సముద్రతీరమునఁ గలదిది. జోణంగి — ఇది మలబారుతీరమునఁ గల చిన్న ద్వీపములలోని పట్టు కాఁదగును. జోణంగి పక్షు లని వాడుక గలదు. మలబారుతీరపు లక్షద్వీపములకు తోణహార్ అని పేరు. ఝాడి — ఇది సుమాత్రా ద్వీపమున జాక్ అను పేరు గలది. ఒంగు, బోర్నియో ద్వీపమున పంజార్మాసిన్ అను పేరు గలది. ఈ రెండు దేశములు కర్పూరవృక్షములకు ప్రసిద్ధములే యగుట! జలనోంగి - ఇది గోదో యెలుంగిగా లేను. [2]ఇక్కడనుండి బంగారు మొలకలను తెప్పించుకొన్నని ఆచరణమునఁ

(1) ఈ విషయమును శ్రీ సోమశేఖరశర్మగారు తెల్పిరి.
(2) జలనోంగి—చిటగాంగ్ అని శ్రీ కొమరవోలు సుబ్బారావుగారు భావించిరి.

దోల్లఁ గర్పూరపాదపములు గలవు గాన, యిక్కడ 'పన్నీరుమొలక' యని యుండదగు ననుకొంటిని. శ్రీనాథునినాఁటికిఁ గొంచెముపూర్వమునుండి మాత్రమే మనదేశమునకుఁ బన్నీరు వచ్చుట యేర్పడెను. పన్నీటికేఁ గాని, గులాబిచెట్టునకుఁ గాని సంస్కృతమునఁ బేరు లేదు. అది మనదేశపుఁ బూలల్లో గావు, శ్రీనాథుని కాలమునకు పూర్వపువాఁడగు నాచనసోమన పన్నీటిని పేర్కొనెను. సంస్కృతంబునఁ బన్నీటికి కల్పబడు 'హిమాంబు' అని పేరు వెలసెను. అది 'పన్నీరు' పదమునకు సంస్కృతీకరణము. అది సంస్కృత భాషాపదము గాదు. శ్రీనాథుని తెల్గు భాషాపదమునఁ బన్నీరని, గోజంగిసి యని దాని శైలి(గింపు) గలదు మనదేశమునకుఁ గాలుతఁ బన్నీరును ఆవలఁ గొన్నాళ్లకు దాని చెట్టును వచ్చినదఁట! ఆ చెట్టునకుఁ బారసీకమున 'గుల్' అని పేరు. దాని నీటికి 'గుల్ + ఆబ్ (నీరు)' అని పేరఁట పన్నీటి నిచ్చు చెట్టు గాన అదే గులాబి చెట్టయినది. తెలుఁగున నా చెట్టునకు గోజంగి అనిపేరు ఈ పేరు హిమాలయప్రాంతారణ్యక వ్యవహారమునఁ గలదఁట. పన్నీరు గాని పట్టిగులాబిచెట్లు హిమాలయప్రాంతమునఁ బూర్వమునుండియే యుండెనఁట అవి దక్షిణదేశములకు వ్యాపించి యూరోపులోనే వ్యవహారమునఁ బడెనఁట. పన్నీరు తీయుచెట్లు 'రోజ్' రంగు గల వట్టి. అవి పారసీకమునుండి వచ్చినవే యఁట. రెడ్డి రాజ్యమునాఁట్లలో నా చెట్లను నవచి తెప్పించుకొనెను

వారు మనదేశమునకుఁ గొని తెచ్చి యుండవచ్చును. పన్నీరు ద్వీపాంతరములనుండి తెప్పియు తెమ్మనువాడు లను శ్రీనాథుఁడే చెప్పినాఁడు తెలుఁగుఁ ముఖ్యుఁడవును 'గొజ్జఁగినీరు' 'పజ్జకు' (గోజాంగు) గొజ్జంగి నీరు' సమానార్థకములు. నేను పేర్లు తెలిపినవిగాని, శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఆస్ట్రేలియాది దేశములందు 'బంగారు మొలకలు' (మొలకలు = పలుకులు ఈ యర్థమున నవి వారి దేశములందు వ్యవహారము గలదు.) [illegible] ప్రసిద్ధమయి యున్నదనిరి. మొలక బంగారు అను పదమునకు శబ్దార్థాకరమున 'పుట్టలలో పురుగులవల్లఁ గలిగిన బంగారు' అని యర్థము కలదు. గోవా—పశ్చిమసముద్రతీరమున గోవాపట్టణమే కావచ్చును. యూరపు — యూరోప్ఖండము, జాస్కా. ఇక్కడినుండి ముత్యాలఁ దెచ్చెను. ఇవి ముత్యాలకుఁ బ్రసిద్ధము. భోట — భూటాన్ — ఇది కస్తూరికిఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. చీని—చీనాదేశము-పట్టుబట్టలకుఁ బ్రసిద్ధము.' ఇక్కడనుండి చీనాంబరములఁ దెచ్చెను. తరుణాసరి — తర్నాసరి1 (Tarnassari), ఇదియు మలయద్వీపకల్పమున నొక రాష్ట్రప్రధాననగరము. తరుణాసరి మన తెలుఁగున నిటీవల 'దనాసరి' అయ్యెన దనుకొందును. 'దనాసరికము', 'దనాసరి గోంగూర' అని వ్యవహారముగలదు. గోంగూర భేదము తరుణాసరినుండి తొలుత వచ్చియుండవచ్చును.

1. దీనిని శ్రీ మ. సోమశేఖరశర్మగారు గుర్తించిరి.

పంజాబ్ మాసీపుమండి—పంపరపనస, బటేవియానుండి 'బత్తాయి' పండ్లు వచ్చినవి. రాగములలో ధన్యాసి చూపు యొకటి రాగము గలదు - అది 'తిలంగానీక' అను పేరుగాను గాంభోజులును. రాగములు కొన్ని దేశముల పేర్లతో నున్నవి. రిమజా-బర్మా దేశభాగము.

కృతిపతి యగు నరసింహస్వామినిగూర్చి యుండిన విశేషములు కృత్యవతారికనుండి యాశ్వాసాంతపద్యములనుండి గుర్తింపనగును.]

గ్రంథరచన

హరవిలాస మేడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందు చిఱుతొండనంబి చరిత్రము, మదనదహనము, గౌరీ కల్యాణము, దేవదారువనవిహారము, సముద్రమథనము, కిరాతార్జునీయము అను కథలు గలవు. ప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసములు పీఠికతో, చిఱుతొండనంబి కథతో నిండుచుండుచుగా నిన్నూటపన్నెండు గద్యపద్యములు, తృతీయాశ్వాసము మదనదహనకథతో నూఱు గద్యపద్యములు, నాల్గవయాశ్వాసము గౌరీకల్యాణకథతో నూటయయిదు గద్యపద్యములు, నయిదవయాశ్వాసము దేవదారువనవిహారకథతో నెబ్బదిరెండు గద్యపద్యములు, నాఱవయాశ్వాసము సముద్రమథనకథతో నూటముప్పదియైదు గద్యపద్యములు నేడవ యాశ్వాసము కిరాతార్జునీయకథతో నూటతొంబది

యేడు గద్యపద్యములు వెరసి యొన్నూటనాలుగు గద్యపద్యములు గలిగి యీ ప్రశస్త ప్రబంధము వెలయుచున్నది.

చిఱుతొండనంబి చరిత్రము

ఇది పాల్కురికి సోమన బసవపురాణకథ ననుసరించి కలదు. కాని, మూలమునకంటె హరవిలాసమునం దత్యధిక ప్రాశస్త్యముగాఁ జాలఁ బేరు పొందినది. పెంపక ముగఁ గలదనుట క్రిందఁ గొంత ముచ్చటింతుమిక—

శివుఁడు బైరాగివేషమున నున్నప్పుడు చిఱుతొండనంబితో

'వండుఁగాలం బాయె. నేను హరుని నుద్దేశించి నిరాహారవ్రతముఁ జిక్కినవాఁడ. ఆ వ్రతమున కుద్యాపనము నరుఁడు గావలయు. ఆతఁడు—

సీ. గీ. రోగసంతాపహీనుండు పాపరహితుఁడును
వానిఁ దల్లియుఁ దండ్రియు ముదము సేసి
వాని మొసరించి పట్టింప ఘనుని కొసగి
చేసి నాకింత నిలుపేఁతఁ గొంత గుడుప'

అనెను. చిఱుతొండఁ డంగీకరించెను. తుద కాతని యాగ మారగించునప్పుడు—

'పిన్నవాఁడు బంతిలో భోజనంబు సేయక నాకుఁ గడి నోరికిఁ బోదు. మగబిడ్డయు లేనినిర్భాగ్యునింట భోజనంబు సేయ. నీకుమారు నా బంతి నారగింప రప్పింపు' మనెను. చిఱుతొండఁడు—

మ. మొదలం దేవర యీసతిచ్చితిర, యే
మ్మఱ జిత్తవృత్తిఁ మదా
మది, నాకుం గొడు కింకనుం గలఁడు, వాఁ
డాడంగ నెం దేఁగెనో,
చనువం బోయెనొ, పిల్వఁ బంచెద నవ
శ్యంబుం, బ్రతీక్షించునీ
యదనం గూరలు చల్లనాఱవె మహా
త్మా! యోగిచూడామణీ ?—

అనెను. సోమనాథునికృతిలో వృద్ధశివయోగి నరమాంస
మడుగఁగా—

'సర్వజ్ఞ! మీ మనోజ్ఞం బైనయట్టి
సర్వలక్షణగుణసంపూర్ణుఁ డొక్క-
వరపుత్త్రుఁడున్నాఁడు నరమాంస మింటఁ
బొరుగింటికిని బిల్వఁ బోయెద నయ్య!
యరుదైనమీవ్రతోద్యాపన సేఁడు
గర మర్థిఁ జెల్లింతు క్షణము గొమ్మనిన

పిదప నారగించునపుడు—

'అతిథిపూజలు సేయు నవసరంబునను
సుతులను దార నుత్సుక లీలతోడఁ
బొత్తునఁ గుడుతు రట్లుత్తమపురుష'—ఱు
—'కాన పుత్త్రుఁడు గలఁడేని పిల్పింపు
లేనినాఁ డొల్లము పాన లొండేల ?'—

అనెను. చిఱుతొండఁడు—

చకితదేహుఁ డగుచుఁ జయ్యన మ్రొక్కి
'యకలంక! మీ రప్పు డన్నారు నేను

విన్నాఁడఁ బుత్త్రుఁడు నున్నాఁడు చదువు
చున్నాఁడొ యాడుచు నున్నాఁడొ పిదపఁ
దనుదెంచి మఱి మీప్రసాదంబు వాఁడు
గొనియెడిఁ గాక భోజన మాచరించి
రక్షింపవే యోగిరములు శాకములు
నక్షయాత్మక ! చల్లనారక యుండ—

అనెను. శ్రీనాథుని రచనమున వృద్ధశైవయోగి యిట్లుఁ జెప్పినదాని

'వానిఁ దల్లియుఁ దండ్రియుఁ వఱుగు సేసి
పాక మొనరించి పెట్టింప భవున కొసఁగి
కుడుతు నాబంతి నిలుఱేఁడుఁ గొడుకుఁ గుడువ"

అనుచో రెండువిధముల వాక్యాన్వయములతో నర్థభేదము లున్నవి. ఇంటియజమానుఁడు గూడఁ గొడుకును (అనఁగాఁ గొడుకుమాంసమును) నాబంతి నారగింపవలె నని యొక విధము. ఈ విధమున 'ఇలుఱేఁడున్' అను నది సముచ్చయార్థకవిశిష్ట మయిన ప్రథమాంత పదము. కొడుకున్ అనునది ద్వితీయాంతపదము. కొడుకుమాంసము వాడి యారగింపఁ బెట్టుచో నా బంతి నా యింటియజమానుఁడు వాని పుత్త్రుఁడును నారగింపవలయు నని రెండవవిధము. ఈ విధమున ఱేఁడున్, కొడుకున్ అనుపదములు రెండును సముచ్చయార్థకోపేతము లయిన ప్రథమాంతములు. శ్రీనాథుఁ డీ యర్థద్వైవిధ్యమును జతురముగాఁ బొసఁగించినాఁడు.

సోమనాథుని కృతిలోని చమత్కృతి గానరాదు. మఱియు హరవిలాసరచనమందుఁ గథార్థము కరుణా ద్భుతరసోల్బణముగాఁ గడు నిపుణముగా నున్నది. ఏ తత్కథాఘటితము లైనప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసములే యొక స్వతంత్రప్రబంధ మనఁదగును.

మఱియుఁ బ్రథమాశ్వాసములోని దారుకావనద్వర్ణ నమును బల్లవమ్ముక్కి పినవీరన శృంగారశాకుంతలమున ననుకరించినాఁడు—

మ. ఘనసీమంతిని రత్నభానునిండుమోముపై
హారుప్పన్నచో నిండురా
ధ్యానప్రాప్తి సృజించునా యువతిప్తా
ప్తా చంద్రసారంగ నా
భినముత్పాదిత తావకృంతిపదు
ప్రేంఖోలనప్రక్రియా
వనరోధంబుది సాధనాంతపరిత
వ్యాలోలరోమాంబముల్.

—హరవిలాసము.

మ. విసరంజూచెడు రమ్మ పూవుసరఁటుల్
విశ్రాంతిమూలంబుగా
వసుపు ల్వ్యాపుఁ దదంతరాంతరనితాం
తామోద హాలాలతాం

తసమాక్రాంతకృతాంతరూపపవమా
నప్రేంఖనప్రక్రియా
వసరోదంచిత సారసౌరభరస
వ్యాలోలరోలంబముల్.

శృంగారశాకుంతలము. ఆ. 3.

మఱియు ద్వితీయాశ్వాసపద్యము నొకదాని జక్కన విక్రమార్క చరిత్రమున ననుకరించెను.

ఉ. యానిఁగ లావఁజొచ్చె దివి
ధూళి భ్రమింపఁగఁ జొచ్చెఁ బిచ్చుకల్
మానక యుప్పు గబ్బులుఁగు
మాటికి మాటికిఁ గ్రోల్చెఁ గొమ్మపై
వాన యవశ్య మింక బహు
వాసరముల్ జడి పట్టు నం చొగిన్
వానికి వాని కాఁడిరి య
వారణఁ బొటలు గంబిలోపలన్.

—హరవిలాసము

ఉ. యానిఁగ లాడెఁ దోయనిధిఁ
దోరపుమ్రోఁత యొనించె జంతులై
కానఁబడెన్ బలాకములు
కప్పయెలుంగు చెలంగె నిర్జల
స్థానములందుఁ గుంభములు
దన్ గృకలాసము నిల్చి నింగిపై
నానన మెత్తె భూమిరజ
మంగమునం బెరయించెఁ బిచ్చుకల్.

—విక్రమార్కచరిత్ర

జక్కన శ్రీనాథుఁడు చారిత్రకాధారములంబట్టి యూహించుచుగా సమకాలికులవారుగాఁ దెలియుచున్నారు. స్పష్టముగాఁ బూర్వుఁడెవ్వఁడు, పరుఁడెవ్వఁడు అని నిరూపింపఁదగ్గ ఆధారములు లేవు. కాని శ్రీనాథజక్కనలలో నెవ్వ రెవ్వరి ననుకరించిరో నిరూపింప ననువు పడదు. అయినను నీక్రిందివిధము పరిశీలింపఁగా జక్కనయే శ్రీనాథు ననుకరించె నని యగును. శ్రీనాథుని భీమఖండమున—

మ. జగదేకోత్పలకంచనభూషణము వి
ఖ్యాతమ్ముం గాఁగా
నగరంబుం బెడఁబాసి పోయెను జగ
న్నాథైక చారిత్ర యా
చిగురుంబోఁడికి నాకునుం గటకటా
చేర్పాటు వాటిల్లె నీ
ముగురం గూర్చినయంతపై ననుపఁగన్
మోమోట లేదో సఖీ.

ఈపద్యము సంస్కృతభీమఖండశ్లోకముల క్రిందివానికిఁ దెలిఁగింపు—

"జగదేకప్రశంసార్హచరిత్ర కలశోద్భవ
షోడశవంశభూషాయాః కాశ్యా విరహ కారణాత్
తవాస్యాః కోమలాంగ్యాశ్చ మమాప్యార్తి రజాయత
ప్రణేతా యోజితవతో దేవస్య ను కృపా న కిమ్."

జక్కన విక్రమార్కచరిత్రలోని పద్యమునఁ గూడ శ్రీనాథుని యీ సంస్కృతానుసారి పద్యరచనానుకరణము గానవచ్చుచున్నది. మంచి పలుకుబడి పేరుపడు శ్రీనాథుఁడు చేసిన "శ్రీ నేత్రాః యోషితో దేవస్య ము కృత్వా న కిం" అనుదాని తెలుఁగుసేఁతను జక్కన యనుకరించె ననవలెను. శ్రీనాథుఁడే సంస్కృతశ్లేషాఖండమును గూడ రచించియుండును నన్నయను నే నెన్నఁడో చెప్పినాఁడను పిన్నకిఁ వదంతియే విక్రమార్క నేని యీ శీర్షికయును నిలువఁజాలకపోవును. విక్రమార్కచరిత్రపద్యమిది:

చిగురాకు మ్రుక్కునగొంపు చేఁబోటిపుం
డ్లు వెట్టుచుం బంచు డో
నగు సిలాగు యుణంబు పిరిబు నె
య్యం బిచ్చు నమ్మా యనుచున్
బిగుఁబో వీరికి నాటు సంగముము పో
నాహారిభాగ్యం బనున్
ముగుదల్ గొల్చియుండవై వమునుమన్
ప్రొుక్కంచు వేఁజే యిమున్.

మదనదహనము — గౌరీకల్యాణము

ప్రథమ ద్వితీయాశ్వాసముల (గోలుకొండవంటి కథ) రచనమునకంటె నీ తృతీయచతుర్థాశ్వాసముల కవితారచన ప్రశస్తతరముగా నున్నది. తృతీయాశ్వాసకథ మదనదహనమును, చతుర్థాశ్వాసకథ గౌరీ

కళ్యాణమును, కాళిదాసుని కుమారసంభవమహాకావ్యమున కించుమించుగాఁ దెలుఁగుఁజేఁత యనఁ దగినట్లు శ్రీనాథుఁడు రచించినాఁడు. కాని కాళిదాసు కుమారసంభవములోని కథాక్రమ మిందుఁ గొంత మార్పు నెందినది. శ్రీనాథుని గ్రంథము లెల్లఁ బ్రాయికముగా నాంధ్రీకరణములే యైనను, నా యాంధ్రీకరణము సంస్కృతపు హద్దుపద్దులలో నుండక శ్రీనాథుని యిచ్చకు వచ్చినట్లు విచ్చలవిడిగా నుండును. కొలఁది పట్టులందు మూలాతిశాయిసౌభాగ్య మున్నను రసోత్తరమైన కాళిదాసుని కుమారసంభవమును దెలిఁగించుటలోఁ గూడ జాగ్రత్త వహింపక విశృంఖలముగా వర్తించుట కొన్నిచోట్ల వైరస్యకారణమును నైనది. ఐనను కాళిదాసకృతి నెఱుంగక స్వతంత్రముగా శ్రీనాథరచనమునే చూచువారి కది శయ్యా సౌభాగ్య సౌశబ్ద్యాదిగుణవిశేషములచేఁ గొంతఁత తోఁపనీయనంత హృద్యతతోనే యున్నది. సంస్కృతమూలము ననుసరించి యందలి విషయమును గొంత విడిచియుఁ, గొంత గ్రహించి సంగ్రహించియుఁ, గొంత పెంచియు విశృంఖలముగాఁ జేసిన తెలుఁగుచేఁతలు కొన్ని—

అథ నలలితయోషిద్భ్రూలతాచారుశృంగం
రతివలయపదాంకే చాప మాసజ్య కంఠే
సహచరమధుహస్తన్యస్త చూతాంకురాస్త్రః
శతమఖ ముపతస్థే ప్రాంజలిః పుష్పధన్వా.

కుమార. స. 2. శ్లో. 64.

సీ. కాంతాజనంబుల కటివంక బొమలతోఁ
ప్రతివచ్చు పుష్పచాపంబుతోడఁ
గోకిలవ్రాతంబుఁ గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగించు
క్రొమ్మావిచిగురాకుగొడుగుతోడ
రతిదేవి నిటలోగ గ్రాలుచున్నులవాలుఁ
దలఁపించుమీనకేతనముతోడ
భుజగలీలావతీ భుక్తశేషము లైన
గంధవాహకిశోరకములతోడఁ
జంపదునితో వసంతమాసంబుతోడ
రాజకీరరథం బెక్కి ప్రాభవమున
వచ్చె వలరాజు చిత్తానువర్తనముగ
సంభ్రమముతో మహేంద్రునాస్థానమునకు.

హర. ఆ. 3. ప. 38.

గతివలయోత్యాది సంస్కృతశ్లోకభాగము మూలమైనది. పద్యము బాగుగాఁ బెరిఁగినది. హృద్యత కొఱవడినది. సంస్కృతమునఁ దోఁచు కామవినీతత తెలుఁగునఁ గానరామి కొఱంతయే కదా.

దదౌ రసాత్పంకజరేణుగంధి
గజాయ గండూషజలం కరేణుః
అర్ధోపభుక్తేన బిసేన జాయాం
సంభావయామాస రథాంగ నామా.

కుమార. స. 3, శ్లో. 37

ఉ. పంకజరేణుగంధి యగు
పల్వలవారిఁ గరేణు విచ్చెని

శృంగ మహావశంబునఁ బ్రఁ,
జాఁచి గజంబును బమ్మినీమృణా
లాంకుర మర్ధభుక్తము ని
జాంగనకుం బ్రియ మార నిచ్చె నా
వంకఁ జకోరధనుర్ హ్యాపియు
వల్లిలతన్ బ్రియు నంటి చూడఁగన్.

హర. ఆ, 3, ప. 61.

ఇందుశ్లోకమునఁ గల గండూషజలము పద్యమునఁ బల్వలవారి యగుట హృద్యముకాదు. శ్లోకోత్తరార్ధమున గిధాగము తెలుగుపద్యమున గజముగా మాఱినది. ఈ మార్పు నేర్పుగలదే.

సుగంధినిశ్వాసవివృద్ధతృష్ణం
బింబాధరాసన్న చరం ద్విరేఫమ్
ప్రతిక్షణం సంభ్రమలోలదృష్టి
ర్లీలారవిందేన నివారయంతీ.

కుమార. స. 3, శ్లో. 56

ఉ. తమ్మినియూర్పు గాడుపుల
గండముఁ గ్రోలఁగ వచ్చి యోష్ఠకం
బమ్మసమీపదేశమునఁ
బాయక యాడెడు తేఁటిఁ గేళిఁ
దమ్మున మాటిమాటికి స
మంచితవిభ్రమలోలదృష్టియై
యమ్మదిరాక్షి చోఁపె దర
హాసవికస్వరగంధపాళికై.

హర. ఆ. 3. ప. 71.

ఇందు "సుగంధినిశ్వాసవివృద్ధతృష్ణం" అనుటకు నిమ్మళియూర్పుగాడుపులగందమునఁ గ్రోలఁగ వచ్చి' యను తెలిఁగింపు సుందరము గాను.

కుసుమాస్త్రరజే సహాయతాం
బహుశో న్యాస్య, గతస్త్వ మాపయోః
అయి సంప్రతి దేవ దాహ మే
ప్రణిపాతాంజలియాచిత శ్చిరామ్.
రదను ద్వలనం సుదర్శనం
త్వరితో మే ప్రక్షిణవాతిహేతుజైః
విదితం ఖలు తే యథా స్మరః
క్షణమ ప్యుత్సహతే న మాం వినా.
ఇతి చాపి విధాయ దీయతాం
సలిలస్యాంజలి రేక ఏవ నౌ
అవిభజ్య పరత్ర తం మయా
సహితః పాస్యతి తే స బాంధవః.
పరలోకవిధౌ చ మాధవ
స్మరముద్దిశ్య విలోలపల్లవాః
నివపేః సహకారమంజరీః
ప్రియచూతప్రసవో హి తే సఖా.
కుమార. స. 4, శ్లో. 35-38

సీ. హస్తయుగ్మంబు మోడ్చి ప్రార్థించి పలికెఁ
చెమ్ముఁడా ! నా కిమ్ము పగఁ జితాగ్ని
మంచిమంచిమ్మిగా మలయానిలము గాప్పు
వెరపుగో మంచెంగి వినదుఁ గాంచఁ
పరలోకతృప్తికై బంధు లిడ్డుపదను
ధర్మోదకం బెంతు దమ్మి చేనె

సహకారమంజరీచరుపింఛకబళంబు
పెట్టుండు మాకు నై పికము మట్టఁ
దేనె వెట్టుంపు కస్తూరిఁ దీర్చి యచటఁ
జేర గొజ్జంగ పూనీటఁ జెంబు లిడుఁడు
నన్ను వలరాజుఁ దలఁచి మన్నన దలిర్పఁ
దగ సమర్చన సేయుఁడు దంపతులను.

హర. ఆ. 3. ప. 49.

ఈ తెలుఁగు సీసపద్యము మూలమును గొంత విడిచినను హెచ్చుగాఁ గొంత సంతరించుకొని ముచ్చట గొల్పుచున్నది. తస్మిన్ తేనె ధర్మోపకర మిడుట, పికములు ముట్టునట్లు సహకారమంజరులు పిండములుగ పెట్టుట, గొజ్జంగిపూనీటి యుదకుంభము లిడుట మూలాతిశాయి సౌందర్య సంపాదకములు.

భవ త్యనిష్టాదపి నామ దుస్సహాత్
మనస్వినీనాం ప్రతిపత్తి రీదృశీ
విచారమార్గప్రహితేన చేతసా
న దృశ్యతే తచ్చ కృశోదరి ! త్వయి.

కుమార. స. 5, శ్లో. 42.

సీ. ప్రథమ ప్రజానాథ..........

గీ. దుష్కరంబైన తప మిట్లు దొడఁగి సేసి
మేను డయ్యించుకొనఁగ నేమిటికి వచ్చెఁ
జిత్తము విచారమార్గంబుఁ జేరఁ దెచ్చి
తత్త్వముఁ దెలియఁజెప్పు చూతము మృగాక్షి !

హర. ఆ. 4. ప. 23.

శ్రీనాథుఁ డాంధ్రపద్యము ననద్దంగా నాశుకవితగా రచించియున్నాడు. మఱియు,

కియచ్చిరం శ్రామ్యసి గౌరి! విద్యతే
మమాపి పూర్వాశ్రమసంచితం తపః
తదర్ధభాగేన లభస్వ కాంక్షితం
వరం త మిచ్ఛామి చ సాధు వేదితుమ్.

కుమార. స. 5, శ్లో 50.

ఉ. ఏనును బ్రహ్మచారిఁ, బర
మేష్ఠి! నీవును గన్య. వింతకా
లానను నీకుఁ బెండ్లియగు ఫ
లం బగు నేని విచార మేల? స
న్మానముతోడ నన్ను ముని
మాన్య వివాహము గమ్ము లెమ్ము, కా
దేనిఁ దపంబులోని సగ
మిచ్చెద మాను తపోభిమానమున్.

హర. ఆ. 4, ప. 25.

పై శ్లోకమునకు శ్రీనాథుని తెలుఁగుపద్యము సరియయినదికాదు.

'కన్యే కామయమానం మాం
న త్వం కామయసే కథమ్
ఇతి గ్రామ్యోఽయ మర్థాత్మా
వైరస్యా యైవ కల్పతే'

అను దండిసూక్తికి లక్ష్యమై యున్నది.

'ఎంతదాఁక శ్రమింతువు? బ్రహ్మచర్యాశ్రిత మగునాతపసున సగ పాలిత్తును. దాన నీకాంక్షిత వరలాభమును బడయుము. నీ వరాపేక్ష యేదో యదియు నేఁ దెలియఁ గోరుచున్నాను.' అని యర్థము గల శ్లోకమునకు సరిపడని తీరున నీకుఁ బెండ్లియే కావలసి నదియేని మునిమాన్యుని నన్నుఁ బెండ్లాడుము. లేక, తపస్సే కావలసినదియేని నా తపస్సులోన సగపాలిత్తును. కైకొని తపోభిమానము వీడుము' అన్న తెలిఁగింపు రోఁతగా నున్నది. ఇట్టి వటునిమాట విని పార్వతి యట నుండి లేచి పోవలసినదే! వటుఁడు శివుఁడే కనుక, పార్వతికిఁ దనపై నేకాంతానురాగముకల్మిని గుర్తింప నట్లు పలికె నని సరిపుచ్చుకొందమన్నను వటుం డిట్లన్న మీఁదటఁ బార్వతి రోఁత చెందినట్లు చెప్పకుండుట యసంగత మగును.

నన్నయభట్టారక పద్యానుకరణోత్సాహమున శ్రీనాథుఁడు కాళిదాసశ్లోక రసభావౌచిత్యానుశీలనమును మఱచినాఁడు.

శ్రీనాథుని ప్రస్తుతపద్య మీ క్రింది నన్నయ భట్టారకపద్యమున కనుకరణము—

ఉ. నీవును బ్రహ్మచారివి వి
నీతుఁడ వేనును గన్యకన్ మహీ
దేవకులావతంస ! రవి
తేజ ! వివాహము నీకు నాకు మున్

భావజశక్తి నైనయది
పన్నుగ నన్నుఁ బరిగ్రహింపు సం
జీవనితోడ శుక్రుదయిఁ
జేయుము నాకుఁ బ్రియంబు నావుడున్.

ఆది. ప. ఆశ్వా. 3.

శ్రీనాథుఁ డీ తృతీయ చతుర్థాశ్వాసముల రెంటిని రెండునాళ్లలో వడివడిగా రచించినట్లున్నాఁడు. రసోత్తరములయిన మూలశ్లోకములఁ బెక్కింటిని దేలికపాటు పదసంచనలోఁ బొందించినాఁడు.

ఈ కథను శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము నన్నిచోడ మహాకవికూడఁ గుమారసంభవ ప్రబంధగర్భమునఁ గూర్చినాఁడు. అతఁడును గాళిదాసకుమారసంభవశ్లోకములఁ గొన్నింటి నందుఁ దెలిఁచినాఁడు. కాని యది చాలఁగా స్వతంత్రరచనమే. శ్రీనాథుని రచనకుఁ గల శయ్యాసొంపు, ప్రసాదము దానఁ గానరాదు గాని దానికున్న దేసిరచన, జానుఁదెనుఁగు పొలుపు, భావగాంభీర్యము, అర్థపుష్టి శ్రీనాథుని రచనకు లేదు. కాళిదాసకథాకల్పనానుసారి యగు శ్రీనాథకథాసంగ్రహము నన్నిచోడకథాకల్పనమునకంటెఁ జతురత గలదై యున్నది. అర్వాచీనాంధ్రకవి యగు కోటిరఘునాథ భూపాలుఁడు నొక కుమారసంభవ ప్రబంధమును రచించినాఁడు. అది కథాసౌందర్యము, కల్పనాచమత్కారము, నేఁటి తేట

తెలుఁగు కూర్పుసొంపు గలదై చాలఁ జక్కఁగా మున్నది.

దారువనవిహారము

సంస్కృతమున నుత్ప్రేక్షావల్లభుఁ డనుకవి యీ దారువనవిహారమును 'భిక్షాటనకావ్య' మను పేర సవిలాసముగ వర్ణించెను. అది శృంగారరసపూరిత మగునుచ్ఛృంఖలకావ్యము. ఆ కావ్యమునకును శ్రీనాథుని యీ రచనకును సంబంధములేదు. పరమశివలీల యగు నీ కథాఘట్టమున నౌచిత్యచర్చ జరుపుట సంగతము గాదు. ఐనను శ్రీనాథుఁ డీ కథారచనలో నౌచితి నంతగాఁ గోల్పోకుండుట ముదావహము.

'ఎంచి నుతింప శక్యమె యహీశ్వరు నంతటివాని కైన' ఇత్యాదిక మగుహరవిలాస పంచమాశ్వాస పద్యము పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన శృంగార శాకుంతలమునఁ గూడఁ గానవచ్చుచున్నది. నిజముగా దాని రచయిత యెవ్వరో యీ యిద్దఱిలో ?

సముద్రమథనము, హాలాహలభక్షణము

శ్రీనాథుఁ డీ కథను భీమఖండరచనానంతరమే రచించినట్లు గుర్తింపనగును. సముద్రమథనారంభమున దేవాసురులు విఘ్నేశ్వరపూజ సేయుట సంస్కృతభీమ ఖండమునఁ గలదు; తెలుఁగుభీమఖండమునను గలదు. ఈ సందర్భము భాగవతాదిపురాణములలోనిది గాదు. హరవిలాసమునఁ గూడ నీ విఘ్నేశ్వరపూజాప్రకరణ

మున్నది దీని యునికి భీమఖండ కథాసందర్భానుకరణమే యనుకొందును. మఱియు సంస్కృతభీమఖండశ్లోకపుఁ దెనుఁగుసేఁత కందపద్యము భీమఖండమునం దున్నది. ఆ పద్యమే యీ హరవిలాసమునను నున్నది. ఇందు హాలాహలభక్షణము, సముద్రమథనము నడిమి గల కథా గతిత్రో నున్నవి.

కిరాతార్జునీయము

భారవి రచించిన కిరాతార్జునీయకావ్యపుఁగథయే యిది. కాని నా చూచినంతలో నా కావ్యమునకు దీనికి సంబంధము కానరాలేదు. భారతారణ్యపర్వమునఁ గల కథాసంక్షేపమున కిది విస్తృతి. శ్రీనాథుని కవితాశయ్య యీ యాశ్వాసమున మిక్కిలి సిగసిగలు దేరి యున్నది. ఈ యాశ్వాస మొక్క స్వతంత్రసత్కృతి యనఁదగినది. ఇంద్రుఁగూర్చి యర్జునుఁ తపశ్చర్య, వృద్ధబ్రాహ్మణవేష మునఁ జేరవచ్చి యింద్రుఁ డర్జునునితో సంభాషించుట, శివునిఁగూర్చి తపస్సు చేయు మని బోధించుట, శివునిఁ గూర్చి యర్జునునితపస్సు, శివకిరాతవేషము, వరాహ హననము, అర్జునకిరాతవివాదము, పరస్పరయుద్ధము, ఈశ్వరసాక్షాత్కారము, పాశుపత వర ప్రదానము, అర్జునస్వర్గయాత్ర, ఊర్వశీదర్శనము, అర్జునోర్వశీభాష ణము, అర్జున నిర్మలశీలసౌభాగ్యము, ఊర్వశి యవ మానపాటు, శాపప్రదానము, అరుణోదయాదివర్ణ నము, నివాతకవచాదులవిజయము, ఇంద్రసత్కారము

నను విషయవిభాగములు గలదై యీ యాశ్వాస మీా గ్రంథములోని యన్ని యాశ్వాసములకంటె గొప్పదై యొప్పు మీాఱి యున్నది. ఇందు అర్జునోర్వశీ సంవాద మాచితీరుచిరమై మనోహరముగా నున్నది. శ్రీనాథుని గ్రంథములనుండి కండపట్టఁదగిన కథఘట్టములను దెలిఁగింపు గానిదానిఁ బేరుకొనఁ గోరుకొందుమేని యీా కిరాతార్జునీయమే యందుకుఁ దగినది.

హరవిలాసము శ్రీనాథుని తక్కిన గ్రంథములన్నిటి కంటె మృదుమధురరచనము గలది. బహుళప్రౌఢ సంస్కృతపదఘటనలు, అన్వయక్లేశములు కారక ప్రయోగ వైచిత్ర్యములు–భాషాంతరీకరణము లగుటచే శ్రీనాథుని యితరగ్రంథములలో సధికములైయున్నవి. ఇం దంత గానరావు. శ్రీనాథుని రచనల లోఁతుపాఁతుల సక్రమముగాఁ నెఱుఁగఁ గోరువారు హరవిలాసోప క్రమముగాఁ దద్గ్రంథములను జదువఁ దగుదురు. నన్నయ తిక్కన నాచనసోమనల తెలుఁగురచనల పోలికలు, మురారి నాటకశ్లోకానుకృతులును నీ హర విలాసమునఁ గొన్ని కానవగును. విస్తరభీతిచే వాని నిందుఁ జూపకుంటిని. అపూర్వశబ్దములు, ప్రయోగ విశేషములు, లక్షణవిశేషములు నిందుఁ గొన్ని గాన వచ్చుచున్నవి. సవిశేషము లని పరికింపఁదగినపద్యాంశ ములఁ గొన్నిటి మాత్ర మిందుఁ జూపుచున్నాను. పెడము వెట్టి, చింకల్, వాడెపట్టులు విఱిచి, బారాది

దివ్యించి, భోగిని కుర్యముండు, అంపాజాలంబు గుఱిసి, అనంచిమే కంచి నీకు, ఎంప్రాసఁగుటమ్ములు, మిన్నక మిరెండుకుమారకుఁడు, చిఱుబంతిపస్పుతోఁ జెపపు నలఁది, సీకాయయుప్పున జిడ్డుఁబాపి, కెంవాఁడిగా నూటికి గంటి దిద్దె, గోజఁగనీటఁ జేపట్టు గావించి, చిత్త స్మృత్తికా నుఱూకు, ఒత్తిజల్ చీకి, వానె నైశ్యులఁ బిళ్ల యర్వ్యలను గూడి—ఇట దైతేయుఁడు...కత్తెగము జోడఁ బుండరీకంబుతోలు, మసృణాస్నిగ్ధతరత్వచర్మ ముయు, నైయూఘ్రూజినఖండమధ్యమున, ఏటలవి నేసి...గాజులుకునఁ గొఱంతిడి, అబసరపుంబెఱంగున- ఇత్యాదులు.

కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణసారసంగ్రహమున హరవిలాసపద్యములఁ బెక్కింటి నుదాహరించినాఁడు. ఆయుదాహరణములఁ దత్పద్యపాఠముల గుర్తించితిని. మిన్నక మిరెండు, అబసరపుంబెఱంగున ఇత్యాదిపాఠములు వ్రాఁతప్రతులలో నున్నట్లు తిమ్మకవి యుదాహరణము వలను గలవు. ఇట్టిపట్టులఁ బూర్వపూర్వోత్తర ముద్రణ పాఠములు గొన్ని సరియైనవిగావు. శక్య మయినంత వజు కవి చెక్కఁబలుకులఁబడిసినవి. పూర్వ పూర్వోత్తర ముద్రణములందు 'కమ్మయూనె' యనునట్టి నలుగుతో జలకమార్చి యొసంగిరి గౌతమసత్త్రములే'-(ద్వితీయాశ్వాసము) అని కలదు 'ఒసగు' సానుస్వార మనుట కాదిక ప్రయోగములు మృగ్యములు. శాసనములలో

ఎసఁగు, ఒసఁగులు నిరనుస్వారములుగా నున్నవి అవి తిక్కనభారతమున నిరనుస్వారములుగాఁ బ్రాసస్థలముల నున్నవి. శ్రీనాథుని గ్రంథములలోనే గుర్తించి సంతోషపడి యొక్కటే 'యొసంగిరి' అని పూర్ణానుస్వారవిశిష్టముగాఁ గానవచ్చును దీనిఁగూర్చి భారతి సంపు 12, సంచిక 12, పు 881—4 చూడఁదగును. హరివిలాసపు వ్రాఁతప్రతులఁ బరిశీలింతుముగదా—యందు 'జలక మార్చిరి యిచ్చిరి ధౌతవస్త్రముల్' అన్నపాఠమున్నది 'ఒసంగిరి' అన్న పూర్వ పూర్వోత్తర ముద్రణపాఠము గానరాదు. ఆముక్త మనుచరిత్రాద్యర్వాచీన గ్రంథములందు 'ఒసంగు' సానుస్వారముగా నున్నది.

అధ్వాన్నపుం బట్టునన్ (74 పుట)—'అధ్వాన్నము శత్రుమధ్యము' అని నానుడి కలదు. దానిననుసరించి పై యట్లు ముద్రిత మయ్యెను. 'అధ్వానము' అనియే వ్రాఁతప్రతి. 'అధ్వ' శబ్దము తత్సమరూపము 'అధ్వానము' కాఁబోలును. శ్వ, శ్వాన శబ్దములు సంస్కృతముననే యున్నవి అట్లు అధ్వ, అధ్వానశబ్దములు నున్నవేమో! శబ్దరత్నాకరకారులు అధ్వానము=అమార్గము అని యర్థముతో అకారాంత సంస్కృతపదముగా గ్రహించిరి. కర్ణాటమునఁ బంపకవి విక్రమార్జున విజయములో 'అధ్వానపదపరిశ్రమశ్రాంతి' యని ప్రయోగ మున్నది. తన్మూలరూపకు

లాయధ్వాసపదమును మార్గార్థకముగా గ్రహించిరి. మార్గమని, అపమార్గ మనియేని యర్థము గలసంస్కృత శబ్దమని, అధ్వశబ్దమునం దత్సమరూప మనియేని గ్రహించినను, శ్రీనాథుని 'మధ్వాసన్నం బట్టు' సమర్థిత మగును. ప్రాంతప్రతి పాఠము పరిగ్రాహ్యమే కావచ్చును. కాని తెల్గున నింక నెక్కడను నీ 'యధ్వాసము' నాకుఁ గానరాలేదు. వాచస్పత్యమున 'అధ్వాంత శాత్రవః=సూర్యసీమారిపుః' అని యున్నది దానిఁబట్టి 'అధ్వాంత' మని యుండిన బాగనిపించును.

శా. మౌళిం గోహళి సంఘటించినక్రియన్
మధ్యాహ్న వేళన్....
ప్రాలేయాహితసంప్రదీప్తకిరణ
ప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాలజాంగలతటీ
వాచాలకోయష్టియై

హర. ఆ. 7. ప 109.

పయిపద్యమున 'కోహళి' కర్థమెఱుఁగరాదు. 'ఆలపట్టము' కాని, 'ఉల్లడ' కాని కాఁదగు నను కొందును. నాచనసోమన కూడ నీ పదమును ప్రయోగించెను. 'పార్వతీపతికిఁ బ్రభాతభూపతి గొన్నయలరుఁ గొందమ్మి కోహళి యనంగ___భానుబింబంబు కన్నుల పండువయ్యె'___ఉ. హరి. ఆశ్వా. 3. ఇక్కడఁ గూడఁ బై యర్థములే సంగతము లగును. సంస్కృతాంధ్రము

లలో నా కీ పద మింక నెక్కడను గానరాలేదు—పయిపద్యోత్తరార్ధము క్రీడాభిరామమునను గలదు. మురారి నాటకశ్లోకభాగము దీనికి మూలము.

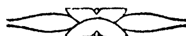
ఏడవయు—'విభూతిమంగళ, స్నానముఁ జేసి ధౌతపరిధానము గట్టి' (ఆ. 2. ప. 37.) ఇక్కడ యతినిగూర్చి పూర్వము 'భారతి'లోఁ గొంత చర్చ జరిగెను.

స్నానపదము 'స్త్నానము' అని యుండవలె ననియు, నది వేదోచ్చారప్రకార మనియు, శ్రీనాథుఁడు వేదజ్ఞుఁడు గాన యట్లు ప్రయోగించెననియు నొకానొకరి వాదము. వేదోచ్చారము వేదమునకే కాని భాషకుఁ గాదు. ప్రశ్నమునకు ప్రశ్ఛ్నము, సంవత్సరమునకు 'సంవత్థ్సరము' అని యిత్యాదివిధముల వేదోచ్చారమున్నది. సంస్కృతభాషలో నట్టియుచ్చారము గాని లిపి గాని కానరాదు. సంస్కృతగ్రంథములందుఁ గాని, శాసనములందుఁ గాని కానరాకున్నను నీ యతిని రక్షించుటకై యిక్కడ 'స్నానము' ను 'స్త్నానము'నుగాఁ జేయ నక్కఱలేదు. తెలుఁగునఁ దద్భవవ్యాజయతి యని యొక యతి భేదము గలదు. దానిఁబట్టియే ప్రాచీన కవీశ్వరులు 'జ్ఞ' కు 'న' తోను 'కవర్గము'తోను యతిఁ గూర్చిరి. విజ్ఞానము–విన్నాణము, సంజ్ఞ–సన్న, ప్రజ్ఞ–పగ్గె, సంజ్ఞ–సైఁగ అగుటనుబట్టి 'జ్ఞ' కు న, కవర్గములతో యతి చెల్లినది. అంతేకాని విజ్ఞానాదిపదములలో

'జ్ఞకారము' న 'నకారము' గాని కవర్గాక్షర మేది గాని కలదన రాదు. అట్లే స్నానపదము గూడఁ దద్భవ మయినపుడు తానన మగును. సంజ్ఞాది శబ్దములువోలె సంస్కృతసమాసగతముగా నున్నను స్నానశబ్దము దద్భవవ్యాజమునఁ దవర్గముతో యతిమైత్రిం జెందెను.

మఱియు నీ హరవిలాసమున 'ప్రారంభం బొకయింత లేకను తృణప్రాయంబు సల్లు' అనుచో 'లేకను' అని ప్రయోగమున్నది. ఇది నన్నయ భట్టారకుని 'లేకను సంతానోచ్ఛేద' ప్రయోగముం బోలినది. అక్కడఁ జెప్పఁదగ్గసమర్థనో పత్తులే యిక్కడను జెప్పఁదగినవి.

ఈ హరవిలాసము పీఠికాభాగము కొఱంతగా గ్రంథ మెల్ల నొక్క తాటియాకుప్రతి తంజావూరు లైబ్రరీలోఁ గలదు. పీఠికాభాగ ముండి సప్తమాశ్వాసము లేక ప్రాచ్యలిఖితశాలలో వేఱొకప్రతి గలదు. ఈ రెండు ప్రతుల తోడ్పాటుననే పూర్వము కాకినాడ సరస్వతీ పత్రికాధిపతు లీ హరవిలాసమును ముద్రించిరి. నాఁటికి నేఁటికి నీ రెండువ్రాఁతప్రతులే కాని క్రొత్త దేదియుఁ గానరాలేదు.

౧

మనుచరిత్రము

ఉ. తల్లి సమస్తభాషలకు దైవతభాషయు, దేశభాషలన్
పిల్లలలోన నాంధ్రి యను పేరిటి దెంతయు ముద్దులాఁడి రా
ట్తల్లజు లాదరించినకతంబునఁ బల్కులఁ గుల్కు మీఁది యు
ల్లల్లనఁ దక్కు నక్కు నెలయింద్రపు నెక్కుడుకీర్తి చేకొనెన్.

క. జిలిబిలిపలుకుల పలుకుము
ద్దులు గులికెడు తెలుఁగుదానతో సరియగునే
తెలిసియుఁ దెలియక వీనుల
నలయించెదు వెట్టిమొట్టి యఱవముబదాసల్.

సంస్కృతమని పేర్కొనఁబడిన యార్యభాషయే తొలుదొలుత భరతఖండమునఁ బెంపొందిన వాఙ్మయము. చాలనాళ్ళకు దానివలననే తర్వాతఁ బ్రాకృతములును దేశభాషలును బెంపొందినవి. దక్షిణహిందూదేశమునఁ గల దేశభాషలలో నాంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాట భాషలు ప్రధానమైనవి. ఇందు ద్రవిడ కర్ణాటభాషలాంధ్రమునకంటెఁ బ్రాచీనములని యూహింపఁ బడుచున్నవి. ఆ రెండుభాషలలోను గ్రంథములు రచింపఁబడుచు వచ్చినకొంతకాలమునకుఁగాని యాంధ్రభాషలో గ్రంథరచన ముపక్రమింపఁబడినట్లు చూపట్టదు. గ్రంథరచన ముపక్రమింపఁబడుటకుఁ బూర్వ మాంధ్రభాష

స్థితి యెట్టిదో యించుకయుఁ దెలియరాదు. ఇటీవల నాంధ్రకవితకుఁ బుట్టిల్లనఁ జెల్లిన వేంగీదేశమునం దానాఁడు జన్మించిన నాగవర్మ కర్ణాటభాషకు ఛందోంబుధి యను ఛందశ్శాస్త్ర గ్రంథమును రచించె; కాని యాంధ్రభాష యుబుసైన నెత్తఁదయ్యె. నాఁటి కీభాషకుఁ దిన్ననిరూపేర్పడలేదు గావలయు. ఆకాలమున మనదేశమును జాళుక్యులు పాలించుచుండిరి. ఆర్యధర్మము సర్వత్రికముగా పాటింపఁబడుచుండెను. జనులకుఁ బురాణాదిజిజ్ఞాసయుం దాదరము మెండుకొని యుండెను. వారు సంస్కృతభాషాగ్రథితములైన తత్తద్గ్రంథములను 'గాసటబీసటే' చదివి గథలు ప్రవ్వచుండిరి. రాను రాను దేశభాషకును గొంత రూపేర్పడుచుండఁబోలు. అక్కాలమున నట్టి దేశభాషాకవన మావశ్యకమయ్యెను. అయినను దానికిఁ దగిన సామాగ్రిని గూర్చి కవితను వెలయించువా రవతరింపవలసియుండిరి. ఇట్లు సనఁ జన,

క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ
జన సత్యాశ్రయునిఁ దొట్టి చాళుక్యనృపుల్.

నన్నెచోడని కుమార సంభవము.

దాదాపు నేఁటికి వేయి సం॥లకుఁ బూర్వము చాళుక్యాన్వయభూషణమును సత్యాశ్రయాది బిరుదాంచితుఁడును రాజమహేంద్రపు రాజధానిగా వేంగీ

దేశమును బాలించినవాఁడును నగు రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమునఁ గల సర్వజ్ఞుఁ డగునన్నయభట్టారకుఁ డను పండితకవియే మన యాంధ్రభాషలోఁ దొలుతఁ గవిత నవతరింపఁజేసినవాఁ డని తెలుపఁబడుచున్నాఁడు. రాజరాజనరేంద్రుని ప్రేరణమున నీతఁడు పంచమవేద మగు భారతమును దెనుఁగున రచింపఁ దొడఁగొని యరణ్య పర్వము లోని కొంతభాగమువఱకును నెఱవేర్చెను. ఈతని కవనమున సంస్కృత మర్యాదలు మెండుకొని యుండును. సుడికారము గల తెలుఁగుఁ బలుకుబడులఁ గూర్చుటయం దీతఁడు తక్కువవాఁడు కాఁడు.

చ. బహువనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణసరస్సరస్వతీ
సహితమహామహీభర మజస్రసహస్రఫణాళిఁ దాల్చి దు
స్సహతరమూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్య యైనయ
య్యహిపతిదుష్కృతాంతకుఁ డనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁ
డయ్యెడున్.

గీ. పల్లవారు తెలుఁగ నొల్ల రిధర్మపు
బేల ! నీకుఁ జెప్ప ! నేల వలనెఁ
జిఱుతవాని కింత తఱుసంటి పలుకులు
సన్నె వృద్ధజనము లున్నచోట.

పదపడి కవిబ్రహ్మ నాఁబడుతిక్కన విరాటపర్వము మొదలు ౧౫ పర్వములభారతమును దెలుఁగు కావించెను. తెలుఁగుఁ బలుకుబళ్లను గుబాళింపఁజేయుటయం దీతని కీడు మఱి లేఁడు. ఈతని కవనమున రసపోషకములు కాని పదములు సాధారణముగాఁ జూపట్టవు.

ఉ. చిచ్చఱకన్ను మూసికొని చేత్రిశూలము డాఁచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుచందమున వ్రాలుదు వీవనిలోన నోర్వఁగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టిసుగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా
వచ్చిరె మెవ్విధిం గెలువ వచ్చు మహాత్మ! యెఱుంగ జెప్పవే.

తర్వాత నీ యిద్దరకుఁ దుల్యుఁ డనఁదగు వాఁడెఱ్ఱాప్రెగ్గడ. ఈతని కృతులం దారణ్యపర్వశేషపూరణ మొకటి.

చ. స్ఫురదరుణాంశురాగరుచిఁ బొంపిరివోయి నిరస్తనీరదా
వరణములై పవిత్రమలవైభవజృంభణ ముల్లసిల్ల ను
ద్ధురతరహంససారసమధువ్రతనిస్వనము ల్సెలంగఁగాఁ
గరము వెలింగె వాసరముఖంబులు శారదవేళఁ జూడఁగన్.

ఈ మువ్వురను గవిత్రయ మందురు. వీరివాక్కు లాంధ్రభాషకుఁ బరమప్రమాణములు. ఇట్లాంధ్రభారతము ముగియునప్పటికి దాదాపు 300 సం॥ పట్టెను. ఈ నడుమను గొందఱు మేటికవు లితర పురాణాదులను దెలిఁగించుచు వచ్చిరి. ఇట్లు రానురాను గ్రొత్తత్రోవలు త్రొక్క కవనమునకు మార్పులు గలిగించిన వాఁడు కవిసార్వభౌముఁడు నాఁబడు శ్రీనాథుఁడు. ఈతఁడు తొంటివారివలెఁ జాలమట్టునకు సంస్కృత గ్రంథములనే తెలిఁగించినవాఁ డయ్యును గూర్పునందు మార్పు కలిగించి తర్వాతి ప్రబంధరచనకు మార్గ

దర్శకుఁ డయ్యెను. *సీసపద్యముల యొయ్యారపు నడకలు మొదలగునవి యీతఁడు నెలకొల్పినవే. శ్రీనాథునితర్వాత నాతని చరణముల నంటుకొనక కవిత చెప్ప నేర్చినవారు లేరు. శ్రీనాథుని కాలమునకు ముందే యవనులయలజడి కలుగుచు వచ్చుటచే వారియాచారవ్యవహారములును గొన్ని మన దేశమున నెలకొనఁ బొచ్చినవి. కావున నా కాలమునుండియుఁ గవులు తమ కవనములఁ గొన్ని యన్యదేశ్యపదములు రుచివిశేషములంబట్టి యందందుఁ బొందుపఱచుచు వచ్చిరి. మచ్చున కొకటి యుదాహరింపఁబడుచున్నది.

ఖుసి మీఱఁగ సురథాణి నిండుకొలువై కూర్చున్నచోఁ.
శ్రీనాథుని హరవిలాసము.

కొందఱు

సీ. పచ్చని హురుమంజి పనివాగె పక్కెర
పారసి పల్లంబు పట్టమయము
రాణ నొప్పారు పైతాణంబు సింగిణి
తఱపులకోరుల తరకసంబు

* శ్లోకపద్యములు సమానార్థకము లయ్యు నవి యాంధ్రభాషలో సంస్కృతభాషాగ్రథితమునకును నాంధ్రభాషాగ్రథితమునకును వ్యవహరింపఁబడుచుండునట్లే ప్రబంధపదము భారతాది సర్వగ్రంథవాచక మయ్యు నిటీవల మిశ్రోత్పాద్యాన్యతర మగునితివృత్తముతోఁ జతుర్విధవర్ణనలఁ గూర్చి రచింపఁబడు కావ్యమునకుఁ బేరుగా వాడఁబడుచున్నది.

మిహి పసిండి పసుంజు మొహదా కెలంకుల
తావు గుబ్బతి సేఁత కేవకంబు
నా కెలంకున నిరాజీక రా మరకత్తి
కుఱుఁగటఁ గ్రొవ్వాడి గొరకలపొది
పీలికుంచెతలాపంబు బెరజంబు
మణుల మొగముట్టు వన్ని పాహిణి యొకంపు
కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ
బాంధవం బగు నొక మహాసైంధవంబు.

ఆ. 4, ప. 28.

ఈ మొదలగు పద్యములలోఁ బెద్దనయే తొలుదొలుతఁ జొప్పింప మొదలిడె ననిరి.

పదపడి శ్రీనాథుఁడు చూపినత్రోవఁ గొని సంస్కృతగ్రంథములఁ దెనిఁగించుటయ కాక పురాణకథలఁ గైకొని స్వకపోల కల్పనలఁ గూర్చి చతుర్దశవర్ణనలతో మిశ్రప్రబంధములను దర్వాతికవులు రచింప నారంభించిరి. ఆకాలమున నుత్పాద్య మగు నితివృత్తముతో గృతి సెప్పుట తప్పుగాఁ దలఁపఁబడుటచేఁ గావలయు నాంధ్రమున నేకవియు దానికి దొరకొనినవాఁడు కాఁడు. అట్లు శ్రీనాథునకుఁ దర్వాత మిశ్రప్రబంధములు రచించినవారిలోఁ దొల్తటివాఁ డనఁదగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి యీవిషయము నిట్లు వాక్రుచ్చెను.

శా. ప్రఖ్యాతం బగు మిశ్రబంధ
మన నుత్పాద్యం బనంగా ద్విధా

వ్యాఖ్యాతం బగు వస్తు,
వందు మఱి యథ్యాహారముం జేయఁగాఁ
బ్రఖ్యాతం బతివృత్త మైనఁ
గృతి సెప్పన్ వక్తకున్ శ్రోతకున్
విఖ్యాతిం గలిగించుఁ బుణ్య
మహిమన్ విశ్వంభరామండలిన్.

ఈతఁడు భారతమందలి శకుంతలోపాఖ్యాన కథను గైకొని దానికిఁ గాళిదాసుని యభిజ్ఞానశాకుంతలనాటకమును దోడుచేసికొని శృంగారశాకుంతలమను ప్రబంధమును రచించెను. శృంగారశాకుంతలము రచింపఁబడిన తర్వాత సర్వోత్కృష్టముగా వెల్వడిన మహాప్రబంధము మన యీ

మనుచరిత్రము.

దీనికిఁ బ్రధానముగా గ్రంథకర్త పేర్కొన్నపేరు స్వారోచిషమనుసంభవము. అయ్యును మనుచరిత్ర మను నామము కవిచే 'మనుచరిత్రం బందుకొను వేళ' నని యొకచోఁ బేర్కొనఁబడియున్నది మఱియు లోకమున రూఢమై యున్నది. ఇది చతుర్దశవర్ణనలు గలిగిన యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధరత్నము. దీనికి

కృతిభర్త కృష్ణదేవరాయలు.

ఈతఁడు బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున నుండిన విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణహిందూదేశమున కెల్ల నేకచ్ఛ

త్రాధిపత్యము నిర్వహించిన శూరాగ్రేసరుఁ డగు నృప సార్వభౌముఁడు. ఈ నృపాలరత్నము జనించిన కాలము సరిగాఁ దెలిసినది కాదు, గాని ౧౫౦౯ సం॥ పట్టాభిషిక్తుఁ డయినట్లు కనుఁగొనఁబడినది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలు వెడలి నానారాజుల జయించి రాష్ట్రముల నాక్రమించుకొని తురుష్కుల దుష్కర కృత్యముల నడఁగించి మహారాజ్యవైభవము ననుభవించుటయే కాక సరసకవితావిలాసలాలసుఁడై పెద్దనాదిసుకవిమిత్రుల పంక్తిఁ దేలించుచుఁ జూటలఁ గొని సంస్కృతాంధ్రములందు మే లయినకవనము చెప్ప నేర్చిన సుకవిరాజశేఖరమణి. ఈతఁడు తెలుఁగున విష్ణుచిత్తీయ మను ప్రశస్తప్రబంధమును రచించెను. సంస్కృతమున మదాలసచరిత్ర, సత్యావధూప్రీణనము, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి మొదలగుగ్రంథములను రచించిన ట్లాముక్తమాల్యదలోఁ జెప్పికొనెను గాని యవి నామావశిష్టము లయినవి.

* కృష్ణరాయఁడు శ్రీమనుచరిత్రమునకే కాక ముక్కుతిమ్మన రచించినపారిజాతాపహరణమునకును, కర్ణాటభాషలోఁ దిమ్మనార్యుఁ డనుకవి రచించినభారతమునకుఁ గూడఁ గృతిపతియయ్యెను. ఈతఁడు దండయాత్ర

* అస్మన్మిత్రు లొకరు జాంబవతీపరిణయ మను పేరి నాటక మొకటి కృష్ణరాయవిరచితము నూతనముగాఁ దమకుఁ జిక్కినదని చెప్పుచున్నారు.

లను నెదిరించినపుడు వెంటఁ గవీంద్రుల సయితము కొంపో యెడువాఁడు.

* ఈతనికిఁ జదరంగపుటాటయందు మిక్కిలి కుతూహల ముండినట్లు క్రింద నుదాహరింపఁబడిన ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమందలి ప్రాచీన విలేఖనములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఆంధ్రభాషను మహోచ్ఛదశ నందించిన యీ ప్రభుసార్వభౌముఁడు ౧౫౩౦ సం॥ కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. ఆంధ్రభోజుఁ డని ప్రసిద్ధి గన్న యీ కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దష్టదిగ్గజములు నాఁబడు కవీశ్వ

* ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమందలి చారిత్రక సంపుటములలో "నృసింహదేవరాయల కుమారుండు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢుఁడై పృథివీ రాజ్యం చేయుచుండగాను పై వ్రాసిన (కొప్పోలు) గ్రామ కరిణాలు దొడ్డుచర్ల పెద్దతిమ్మన్న చినతిమ్మన్న అనే యిద్దరు అన్నతమ్ములు. వీరిలో పెద్దతిమ్మన్న అనే ఆయన గ్రామంలో కరిణీకం అనుభవిస్తూ వుండెను. చిన్నతిమ్మన్న అనే ఆయన కవీశ్వరపద్ధతి అనిపించుకుని కృష్ణరాయలవారివద్ద పోయి రాయలతో చదరంగం ఆడుతూ వుండేవాఁడున్నూ ఆట గెలిస్తే వెయ్యార్లువరహ పందెం చేసి గెలుస్తూ ఉండేవాఁడున్ను. అప్పుడు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు చాలా సంతోషించి కొప్పోలుగ్రామం సర్వాగ్రహారంగా ధారపోసి యిచ్చి కొప్పోలుకు ప్రతినామం కృష్ణరాయపురం అని నామం యేర్పరిచిరి. ఈ చిన్నతిమ్మన అనేకరణం కవీశ్వరుఁడు చెప్పిన పద్యం."

రులలో నెల్ల వయసునందును గవితానైపుణిచేతను బెద్దవాఁడు మన యీ మనుచరిత్రమునకు

కృతికర్త పెద్దనామాత్యుఁడు.

ఈతఁడు నందవరీక బ్రాహ్మణుఁడు. ఇంటిపే రల్లసానివారు. తండ్రిపేరు చొక్కన. బళ్లారిప్రాంతమందలి దోపాడు పరగణాలోని దోరాలగ్రామ మీతని వాసస్థలము. కృష్ణరాయలు మనుచరిత్రమును గృతి నందుకొనునప్పు డూరేగించుటకై పెద్దనార్యునిఁ బల్లకీనెక్కించి తన చేతితో నద్దాని లేవనెత్తి యాతనియెడఁగల యాదరాతిశయమును వెల్లడించెనఁట. కృష్ణరాయల యాస్థానమునఁ గల యాకవిపండితమండలిలో నాతనికే గౌరవ మెక్కువ. ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపల్లెరమునఁ గవిగండపెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనము

క. శతసంఖ్యలొకప్పైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ
జతురంగ మాడి గెల్చెను
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచెర్ల తిమ్మన బళిరే.

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మనమంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశిక గోత్రుఁడు పద్మనేత్ర సే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువచస్స్ఫితి నొప్పువాఁ డొగిన్.

చెప్పనేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొన నర్హులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండి రనియు దానిపైఁ గృష్ణరాయలు

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరమున్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మని యొక్కఁడుఁ గోరఁగ లేఁడు పెద్దనా

అని సగముపద్యముఁ జదివె ననియుఁ బెద్దనామాత్యుఁ డంతట లేచి

పెద్దనఁ బోలుపండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁ దలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా!

అని పూరించి

ఉ. పూఁత మెఱుంగులుం బసపుపూప బెడంగులుఁ జూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గునిగ్గు లెనె గావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియుం బవల్ మఱపు రానిహొయల్ చెలియారజంపునూ
త్నాతతరీతులం బలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ గైకొనన్వలెను బైదలిపుట్టములోని పిల్లటీ
కూఁత లనన్వలె సొగసుకొప్పులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియ చిన్నిపొన్ని మే
ల్మూఁతల చన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినన్
వాలొడ నున్న మిన్నులమిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనా
వాతెఱ దొంతపంటివలె వాచవి గావలెఁ బంట నూఁదినన్
గాటలఁ దమ్మిచూలిదొరకైన పసపుంజపరాలి సిబ్బెపు
న్మే తెలియుబ్బురంపుజిగినిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బ పొం
బూఁతల నున్నకాయ సరిదోఁచిమి కిన్నెర మెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నబంటిబయకారపుఁ గన్నెజగౌళపంచకా
పాతత తానతానలపసం దివుటాడెడుగోట మీటుబల్

మ్రోఁతలు నుంబలెన్ పాయపు మొల్లము గావలె నచ్చ తెస్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించిన పట్టున భారతీవధూ
టీపసియగర్భసిరటీ భవదానసపర్వ సాహితి
ఘాటిక నాటక ప్రకరభారతభారతిసమ్మత ప్రభా
సాతసుధా ప్రపూరబహుభంగ ఘుమంఘుమ ఘుంఘుమార్భటీ
జాతక తాళయుగ్మలయసంగతి చుంచుపిపంచికామృపం
గాతత కేహితత్త్రిహితహోధిరిపంధ ఘణాఘణ ఘింఘిమి
ప్రాపసియాను హూలపదపారపహాహ్వ హాహారికింకిణీ
పూతసఘుల్లాచరణపూపుర ఝూళ ఘుమంపిసం
ఘాతవియద్ధుసిచర చరద్విక చోత్పలసారసంగ్రహా
యాతపమూరగంధవహ హారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేపము పెల్లఁజేయువరె పల్లవ జల్లవ సన్మనోహర
ద్యోతక గోస్తన ఫలమధుప్రవ గోఘృత వాయసప్రసా
రాదిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

అను పద్యమాలిక నాశువుగా విరచించి చదివె నంట! దానిపైఁ గృష్ణరాయలు తానే యాకవిగండ పెండేరము నాతని పాదమునఁ దొడిగెను. ఆశుకవిత్వ మనఁగా నాలోచనము సల్పకయె నెట్టిరసము కూర్ప వలెనో యట్లే యాశువుగను జెప్పనేర్చినది గాని చిత్త కూరుపు గానేరదు. మఱొకప్పుడేదో కృష్ణరాయ లాశువుగా విరచింపు మని కోరఁగా నాతఁడు—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురపువిడె మాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పుత

ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరకినఁ గాక యూరక కృతుల్ రచియించు మనంగ శక్యమే.

అని నిరాకరించె నని చెప్పుదురు.

పెద్దనార్యున 'కాంధ్రకవితాపితామహుఁ' డని బిరుదనామము కలదు. ఈ బిరుదము "పురాణకథను గాని స్వకపోలకల్పనలు గూర్చి తొలుదొలుత మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచించుటచేఁ గలిగిన" దని కొందఱందురు గాని యది సరికాదు

ఇట్టి ప్రబంధములఁ గూర్చినవారిలోఁ బెద్దనార్యుఁడు తొలుదొలుతటివాఁ డనునది నిలువనేరనిమాట. అంతకుముందే యిట్టి రచనలు కలదని తెలిపి యున్నాఁడను. ఒకవేళ తొలుదొలుతటి దనియే యొప్పుకొన్నను నీ బిరుద మీగ్రంథరచనమును బట్టి వచ్చినదనుట పొసఁగ నేరదు. మనుచరిత్రమును రచింపు మని కోరునప్పుడే కృష్ణరాయలచే,

క. హితుఁడవు చతురవచోనిధి
వతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుఁడ వాంధ్రకవితా
పితామహుఁడ వెవ్వ రీడు పేర్కొన నీకున్

మను. పీఠిక, ప. 15.

అని పెద్దన పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలు తన యాస్థానకవులలో నెల్ల వయసుచేతను, గవిత చేతను బెద్దవాఁ డగుటచేఁ బెద్దనా

మాత్యునకే బిరుద మొసంగి యుండును. ఈతఁడీమను చరిత్రమును గాక హరికథాసార మను వేఱొక ప్రబంధమును రచించి తన గురు వగు శఠకోపయతికిఁ గృతి నొసఁగెను. ఆగ్రంథమునుండి యీ క్రిందిపద్యములు రంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

క. అంబరము పగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గడిసినవే
ళం బలరాముఁడు చేసిన
లంఘన వానిం ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్.

క. ఆదేవర్షి ప్రముఁడు సుధాం
భోధి సవైకాగ్రిమవిశమున జాయం దై
చేవోయి చేత పడిన
పాపము గాని నోటఁ జెప్పఁ బడిపడ నగుచున్.

క. శఠకోపయతికి ఘనతర
హితారకోపమమతికిని గుణతమహాత్కా
ర్యరతనిరతికిఁ జతురాగమ
పరనాయకనియతికిని జపాసంధృతికిన్

గీ. అఖిలహరి కాంక్షి కాశ్రయమస్తశా
ఖోపకంఠమునను లోకకర్త
చేరి నేఁగి యచటఁ బారివంబున డిగ్గి
యధివసించి యుండు నర్థితోడ.

క. బాలరసాలకిసాలము
గ్రోలుచుఁ బలికెడిపికంబు కో యనఁ జాలం

జాలిఁబడి యానయమధు
రాలాపము లనియె నాదరణమున వినఁగన్.

ఇదిగాక కృష్ణరాయలు స్వర్గస్థుఁ డైనపిదప నాతని నిర్యాణమునుగూర్చి సీసపద్యశతక మొకటి రచించె ననియుఁ దా మాపద్యశతకము శోకచోఁ జూచి యుంటి మనియు మిత్రు లొకరు నుడువుచున్నారు; కాని యది లభించినది కాదు.

సీ. ఎదు రైనచోఁ దన మదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
కోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బుర మేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
నిరుదు మైసకవిగండపెండేరమున కీవె
తగుదని తానె పాదమునఁ దొడిగె
గీ. 'ఆంధ్రకవితాపితామహ అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర' యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక
బ్రతికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు

అనుపద్య మొకటి మాత్రము వాడుకలోఁ గలదు. మఱియుఁ గృష్ణరాయ నిర్యాణానంతరము కన్నడ రాజ్యముపైకి గజపతిరాజు దండెత్తిరాఁగా

సీ. రాయరాహుత్తగండరాచమోసుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడినాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చినాఁడు
సెంగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గాంచు
తల్పులఁ గడల నీకొల్పినాఁడు
ఘనవీరనిశ్శంకగండఁడి మెండెర మిచ్చి
హూఁడు రాయల కొనఁగూర్చినాఁడు
గీ. నాఁడ తెలుంగవా పచ్చివా యుర్వి లేవా
చేరఁజాలరె తల వెకి ఛీర్తి మైరా
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెను గజపతింప్ర!
తెలివిసలు పక్క సొచ్చెను తెలఁగుఁ జోఁడు

అను సీసపద్యమును బంపె ననియు, దానిపై నాతఁడు సిగ్గిలి తిరిగి పోయె ననియుఁ దెలియుచున్నది. మును మనుమసిద్ధిరాజు ప్రతాపరుద్రునకుఁ దనరాజ్యము నోడి పోఁగాఁ దిక్కనామాత్యుఁడు తన కవితచేతఁ బ్రతాపరుద్రుని మెప్పించి మరల నారాజ్యమాతని కిప్పించెనఁట!

వెలుగోటిరాజయిన మాదయలింగమనేఁ డిల్లయవేముని తల నఱికి తనతమ్ముపడిగం బొదిగించి సందికొంత పోతరాజనుపేరి కఠారిఁ గైకొనఁగా శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁ డాతనిఁ జేరి సరిగి కవనముచే నాతనిఁ బొగడి మెప్పించి మరల నాకఠారిఁ గొనితెచ్చెనఁట! బళిరా కవిత్వమహాత్త్వము!

ఇంకను కృష్ణరాయనిచే రచింపఁబడినట్లు గల యాముక్తమాల్యదయుఁ బెద్దనచేతనే రచింపఁబడిన దని యొక యైతిహ్యము బహుకాలమునుండి కలదు. రంగ రాట్ఛందమునం దాముక్తమాల్యదంలోని పద్యము లుదాహరింపఁబడునెడ 'పెద్దనగారి యాముక్తమాల్యదంలో' నని నుడువఁబడియున్నది. మఱియు నాముక్తమాల్యదకుఁ బ్రాచీనవ్యాఖ్యాత యొకఁడు తన వ్యాఖ్యానావసానమునఁ 'బెద్దన రచించిన యాముక్తమాల్యద' యని పద్యరూపమున వాక్రోయియున్నాఁడు. ఇంకను గొన్ని యెడలఁ బెద్దనకృతి యని కలదు. మనుచరిత్ర మెట్టి హృద్యయంగమములగు భావములలో విలసిల్లుచున్నదో యాముక్తమాల్యదయు నట్లే చెల్వు మీఱుచున్నది. కాని రెండిటికిని శైలియందుఁ గొంచెక భేదము కలదు. ఇట్టిభేద మొకకవివే కాలభేదముచే రచించిన కృతులందుఁ జూపట్టుచుండుట లేకపోలేదు. ఇయ్యెడ బాణుని కాదంబరీహర్ష చరిత్రములు తార్కాణముగాఁ జూడ నగును. 'కవితాప్రావీణ్యఫణీశ' మొదలగుపదములచే సంబోధింపఁబడిన కృష్ణరాయలు కవనము చేయలేక యితరుఁడు రచించినదానిని దనపేరఁ బ్రకటించుకొనె ననుటయుఁ బొసఁగుఁబాటు కలదిగాఁ దోఁచుటలేదు. ఈ విషయము సత్యమైనను నసత్యమైనను దాము రచించిన గ్రంథములను దమరాజులు రచించినట్లే వారి పేళ్లతోఁ బ్రకటించునాచారము వెనుకటి కవులకు లేక

పోలేము. ఇవిగాక పెద్దనకృతము లని వాడఁబడునవి కొన్ని చాటుపద్యములు గలవు.

తన దివ్యకవితాకలాపమునఁ జేఁ గృష్ణరాయల మెప్పించి యాతని కత్యంతగౌరవనీయుఁడై యీమనుచరిత్రము నాతనికే కృతిఁజేసి యనేకాగ్రహారములను గొని మహాభోగముల ననుభవించి యైహికేచ్ఛలం దనియుటయు గాక నిష్కామాగ్రేసరుఁడై కోకట మను తన యాగ్రహారమునకు శఠకోపపుర మని యాత్మగురుఁడగు శఠకోపయతిపేరు పెట్టి బ్రాహ్మణులకు సర్వాగ్రహారముగా నొసఁగి యిఁక ననేక దేవాలయములకు భూదానములు చేసి పారత్రికసౌఖ్యమును సయితము మార్గించుకొనిన యీ యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కృష్ణరాయ నిర్యాణానంతరము సయితము జీవించి యుండి ౧౫౭౦ సం|| ప్రాంతమున నశ్వరమగు భౌతిక శరీరమును త్యజించి శాశ్వతమగు కీర్తిమూర్తిని గైకొనెను. ఎంతవఱకు నాంధ్రభాష ప్రచారము గలదై సుస్థితిని వెలయుచుండునో యంతవఱకును పెద్దనార్యుని యశశ్శరీరమునకు భంగపాటు వాటిల్లనేరదు.

—: గ్రంథవిమర్శనము :—

రచనాచాతుర్యము.

మార్కండేయపురాణమునం దీస్వారోచిషమను జన్మవృత్తాంతము సమగ్రముగాఁ గలదు. ఆపురాణమును

మారన యాంధ్రీకరించెను. కేవలచ్ఛందోవంశముల సౌచితీ పోషణమునకై చిఱువర్ణ్యములఁ గావించెఁ గాని పెద్దనామాత్యుఁ డీప్రబంధరాజమును మదనముట్టు నామార్కం డేయపురాణము ద్రో. నే పొఁపొందించెను. మారన సహిత్యమున ౧౫౦ పద్యములలో ముగిసినకథ యీయాని కవనమున ౬౦౦ పద్యములవఱకుఁ బెరిఁగినది. ఈ మను చరిత్రము 'అల్లసానివాని యల్లికజిగిబిగి' యను నానుడికిని బ్రతిపదమునను సార్థక్యము నిచ్చుచున్నది. పెద్దనామాత్యుఁ డీ ప్రబంధమును దీర్ఘకాలము పరిశ్రమ చేసి తనసర్వతో ముఖ పాండిత్యమును జాతుర్యాధిక చిత్తోల్లాసమును నెల్ల ముంచి నిబ్బరమైన శైలి నాహపట్టి మెఱుఁగులు పోహ ళించెను గాని యతుకులుగా నెందును ముడిపెట్టలేదు. ఈ గ్రంథమునందుఁ గూర్పునేర్పును భావవైచిత్ర్యమును బిక్కటిల్లని పద్యము కాని గద్యము గాని చూపట్టదు ఎక్కడఁ బట్టిన నక్కడఁ గవిశ్వాని లోకజ్ఞానమును భాషా నైపుణ్యమును గల్పనా చాతుర్యమును వెల్లి విరియుచున్నవి. పెద్దనార్యుని పద్యములు ముద్దులొలుకు నిద్దంపుఁబలుకుల నేర్చి కూర్చి తీర్చి దిద్ది చికిలిసేసి నను మెఱుఁగు వెట్టి వెలయింపఁబడినవి కావుటచే నెక్కడను నొక్కులు వోయి కాన్పింపవు. మఱియు సంస్కృతాంధ్ర ముల సందముగాఁ గలయఁగూర్చు కతన నితని కవనమున సంస్కృతప్రౌఢిమయుఁ దెలుఁగు నుడికారమును మిసమిసలు దేఱుచుఁ జెజలాడుచున్నవి.

శైలి.

శా॥ రాపుల్ ప్రేవలఁ జిల్లులెంగ బువ సేనారంబుపైరంబునన్
మాపుల్ ద్రోపులు పెల్లవెల్లి గొనుచుం గాంతారంబునం దైంచిన
గ్రావాకల్పితకాయమానకటిలప్రాఘుణపుచ్ఛంబులం
బాపుండీ వెల నొప్పునొక్క ఫణియుం గారుడోర్కస్థముల్.

ఆ 2. ప 22

క. మృగమదసౌరభవిభవ
ద్విగుణితఘనసారసాంద్రవీటీగంధ
స్థగితేతరపరిమళమై
మగువపలుకు వెలువడునొక్క మాటక మొలసెన్.

ఆ 2, ప 24

ఈ పద్యపు నాల్గవచరణ మట్టిమాంగుశీము నోలయించుచునే యున్నది.

శా॥ పాలాపుం గొనగోళ్ల నీవడుపునన్ వాయించుచో నాటునన్
మేలంబైనవిపంచి నిన్ను మొదలన్ నీ వంటిమిం జేసి యా
యాలాపంబె సుమేళ వెల్లఁడి బ్రథారాయారవారాహతా
లోలత్తిగ్రమల మేళవంబుగవిపే లోకాళి వేశాక్షికిన్.

ఆ 3. ప 57.

ఉ॥ చిలుఁగుల పెట్టుచుం బోవలఁ జెంప్రపఁ పొంపు యుంట మైలదిం
పెరపెర లేనిచీరఁ గటి పంట పుఁ బొమ్మలఁ జేర్చిరొంపు వే
బలపము లాపి యాడి యొకచాన కిరస్థితవేణు యై నృపు
న్వెలువడి చూచె లోపడి నేఁ డని జాపం నిల్చెనో యనన్

ఆ. 5, ప 68.

ఔచితీనిర్వాహము.

క. అల్లదె కంటే పొనపొన
వెల్లనిగట్టులత మబ్బు దేవిడుపాలమం
దెల్లెడఁ జూచిన ధరణీ
వల్లభ సీరాముసేన వాలు మెకంబుల్.

అ. 4. ప. 16.

క॥ తిమిరంపుగుబ్బ పన్నుల
కొమరాలపు సిడుఁ దిగినగోవాళ్ళ మహిన్
నెమకి నగరాదె ముదిసిన
మముఁ జెనకిన నేమి గలదు మన మేమిటికిన్.

అ. 4. ప. 83.

కల్పనాచాతుర్యము.

చ॥ మరున కొసంగఁ గాలము తమశ్ఛట గాటుక గా నవోదయ
స్ఫురదరుణప్రభాపధికశోణితసిక్తసితోరుభస్త్రమున్
హరిహయదిఙ్నభస్స్థలమునన్ బలి చల్లి పటాంతమున వసూ
త్కరభరితంబునై వెలుఁగఁ గాంచి సుధానిధి నెత్తె నత్తటిన్.

అ. 3. ప. 21.

భావప్రకాశనము.

మ॥ మనుమున్ పుట్టెడుకొంప లౌల్యము నిచన్ మోదంబు విస్తీర్ణతం
బొనుపం గోర్కులు గ్రేస్ల దిప్ప మది మెచ్చుల్ చెప్పలల్లార్పన
త్యనుషంగస్థితి బిచ్చపా టొసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకం జూచె లతాంగి భానుపఁ బ్రఫుల్ల న్నేత్రపద్మంబులన్

అ. 2. ప. 30

స్వభావపరిజ్ఞానము.

చ॥ పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ విటు లుండఁ బంజరం
బుల నరగన్ను వెట్టి ముఖముల్ చరణాగ్రనఖాళిఁ గ్రోఁకుచుఁ
నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కెనొ
ప్పలుకులె యట్టు లత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్.

ఆ. 3. ప. 58.

సీ॥ ఏ విహంగముఁ గన్న నెలుఁగించుచును సారె
కును నైకతంబులఁ గూడఁ దారుఁ
దారి కన్గొని యది తనజోడు గాకున్న
మెడ యెత్తి కలయంగ మింట నరయు
నరసి కన్నీటితో మరలి తామర యెక్కి
వదన మొండఁగ సరోవారి నద్దు
నద్ది త్రావఁగ నైప కట్టిట్టు గన్గొని
ప్రకటించ మీక్షించి భ్రమసి యులుకు
నులికి యెలుకలు చపియ వేదొక్కతమ్మి
కదుగు నరిగి రవంబుతోఁ దిరుగు తేంట్లఁ
బొడుచు మున్కొన మఱియును బోవు వెనక
సంజఁ బ్రియుఁ బాసి వగ నొక్కచక్రవాకి.

ఆ. 3. ప. 16.

ఈ సీసపద్యము పెద్దనార్యుని భాషాంతరీకరణ చాతుర్యమును వెల్లివిరియించుచున్నది. చూడుఁడు.

శ్లో. ఆయాతి యాతి పున రేవ జలం ప్రయాతి
పక్షాంకురాణి విచినోతి ధునోతి పక్షౌ
ఉన్మత్తవ ద్భ్రమతి కూజతి మందమందం
కాంతావియోగవిధురో నిశి చక్రవాకః,

ఈశ్లోకమున కాపద్య మనువాద మయ్యు నెంతయో మనోజ్ఞముగాఁ బెంపొందింపఁబడినది. మఱియుఁ బుంలింగమున కన్న కర్తృపద మత్యంత స్వారస్యాపాదక మగునట్లు స్త్రీలింగముగా మార్పఁబడినది. పెక్కు-చోటుల నీతఁ డేదే నొకలోకోక్తినో, ప్రకృతి చిత్రమునో కైకొని దానికి వన్నెలు చిన్నెలు వచ్చునట్లు మేలయినకల్పనఁ గల్పించి పద్యమునఁ బెట్టి బాగుగా గనిపించును.

చ॥ మదకలదంతికుంభనవమౌక్తికముల్ గనుపట్టు దట్టమై
వదలక కృష్ణరాయకరవాలమునం దగుధారనీట న
భ్యుదయము నొంది శాత్రవుల పుట్టి మునుంగఁగ ఫేనపంక్తిలోఁ
బొదిగొని పైపయిన్ వెడలు బుద్బుదపంక్తులువోలెఁ బోరులన్.

ఆ. 1. ప. 41.

ఈ పద్యమునందలి కల్పన 'వానిపుట్టి మునిఁగినది' యను-లోకోక్తిని బట్టి పుట్టినది.

ఉ. ప్రాకవ నేభదంత హతకుడ్య పరిచ్యుతవజ్రపంక్తిఁ దొ
ల్పారు మిఱుంగుఱుంబురువు లందు వెసం గొనిపోయి పొంత శృం
గారవనద్రుమాళి గిజిగాడులు గూడులఁ జేర్చుదీపికల్
గా రహిఁ గృష్ణరాయమహికాంతుని శాత్రవపట్టణంబులన్.

ఆ. 1. ప. 36.

ఈ పద్యము గిజిగాఁడులు మిడుఁగుఱుఁబుర్వులను దమ గూండ్లలో వెల్తురునకై చేర్చి యుంచుకొను నను ప్రకృతిచిత్రమును బట్టి యందముగాఁ బొందుపఱుపఁబడినది.

కృష్ణరాయని వంశాదివర్ణనమున నితఁడు చిత్రించిన ప్రతికల్పనయు ననుపమానమై వెలయుచున్నది.

పెద్దన తనవైనుకటికవులు కూర్చినకూర్పులలోని మే లేర్చికొని పొందుపఱుగా నదుకుకొనుచు నొక్కొకయెడఁ దొంటికంటె సుతారముగ మెఱుఁగులు పూయించును.

చ. ఉడిగి మడింగి మై మఱచి యున్నతఱిం గలలోనఁ జేరె నె
క్కడిమగవాఁడొకో యనుచుఁ గండఁగ మేల్కనుచో నతండ (యి
ప్పుడు మగఁడంచుఁ గోరుటయుఁ బొందుగఁ జెప్పితి ముల్లు పుచ్చి (కొ
ఱ్ఱుఁజెచ్చినచంద మయ్యెఁ గుములాసని యీ విరహానలంబునన్.

ఉత్తరహరివంశము. సోముఁడు.

చ॥ ఉడుపతిబారికిన్ వెఱచి యూటమి యొంటిని పేరుటాపునిన్
ముడివడఁ బంపనేసలుఁ బయ్యెలఁగొట్టయి సట్టియుందు రా
నడఁగునె తాపవహ్ని మనమై హరిణేక్షణ ముల్లు పుచ్చి కొ
ఱ్ఱడచిన చందమయ్యెఁ బసమా యెలదోఁటఁ జరింప నేటికిన్.

ఆ. 3. ప. 34.

మ. అనుమానింపక యాసుధాంధసులు మాయాకల్పనావంచనం
బున వైశ్వానరునిన్ హరించిరి యవుంబో యింతమాత్రంబులో
నన నాయోగమహానుభావమునకున్ భంగంబు వాటిల్లు నే
ననిక ల్డాఁచినఁ బెండ్లి మానునొకొ దుశ్చారిత్రముల్ గంటిరే.

కాశీఖండము. శ్రీనాథుఁడు.

శా॥ తండ్రీ! నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైద్యం బంచుఁ బ్రార్థించినన్
గండ్రల్ గా నటు లాడి ధిక్కృతులఁ బో కాల్మంటి వో హో (మదిం

దీంట్రల్ గల్గినవారి కేకరణి నేనిన్ విద్య రాపండునే
గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కం గష్టముష్టింపచా।
ఆ. 5. ప. 17.

సీ. పులిమల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుడుండు
గాలివేగంబు పందేలపసిఁడి
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి
పచ్చిమిర్యము వెట్టిపచ్చకాయ
వేఁటమాణిక్యంబు విరవాది మొనబల్మి
పెట్టుగాఁడు వకారి పిడుగుతునుక
జిగురుఁడు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు
పులియండు కస్తూరి బొడ్డుమల్లె

గీ. యనఁగ మఱియును బెక్కుతోయముల పేళ్ల
దారపిలు దేర వచ్చె నుద్దండవృత్తి
వేఁటకుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు
వటుక నాథుని వాహ్యాళివాహనములు
శృంగార శాకుంతలము. పినవీరభద్రకవి.

చ॥ పులియఁడు బూచిగాఁ డసురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపఁగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగడు సాళ్వఁడు వత్సనాభి యే
కలములమిత్తి గబ్బి యనఁగాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్.
ఆ. 4. ప. 32.

పెద్దనామాత్యుఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని
శాకుంతలమునఁ గల వేఁటవర్ణనము మొదలుకునది తిన్నగ
నెత్తుకొని దానికంటెఁ బెక్కుమడుఁగు లెక్కువ చక్కఁ

దనము గల్గునట్లు తాను సమకూర్చెను. మఱియు మారన మార్కండేయపురాణమును బట్టియే యీ గ్రంథము జెప్పఁబడినదగుటచే నందలి రచనలును గొన్ని యిందుఁ జొచ్చినవి. ఒండు రెండు జక్కనపద్యములఁ బోలినపద్యములుఁ గలవు. ఇవిగాక గడుసుఁ బోకడలకు గనియు, నుడికారములకు విడిదిపట్టును నగు కవిసార్వభౌముని కవితావిలాసములు బహువారములు తలఁచి తలఁచి చదివి ముదంపడినవాఁడు కావుటచేఁ బ్రౌఢకవినవిహారం దత్యంతాదరము గలపెద్దనార్యుఁడు తన యాదరాతిశయమున కుద్యోతకముగాఁ గావలయు నాయా రచనాచమత్కారములను మనుచరిత్రమునఁ బెక్కు చోటుల నెలకొల్పెను. "మిన్నులు పడుచోటు, కులము సాములు, నెన్నొసఁ బెట్టినది, కడుపారఁ గన్నతల్లి, హాటాహుటిపడులు, చన్నవిసి విదుకన్, బండికంబెన చాయ" మొదలగు మేలయిన తెలుఁగు పలుకుఁబడులు పెక్కులు శ్రీనాథుని కవనమునుండి మనుచరిత్రమునకుఁ గొనితేరఁబడినవి. పైగ్రంథములోని పద్యములు పరిమితముగాఁ బెద్దనార్యుని పద్దెములతోఁ బోల్చి చూపఁబడుచున్నవి.

సీ. అని యమ్మహాభాగుఁ డాచమన మొనర్చి
నియతుండు శుచియునై నిలిచి గార్హ
పత్యాగ్నిఁ దనమది భావించి వందన
మొనరించి యిట్లను ననిలమిత్ర

నీయంద యాహవనీయాగ్నియును దక్షి
ణాగ్నియుఁ బ్రభవించె నఖిలదేవ
తలకును దృప్తి నీవలన సిద్ధించును
సకలలోకముల కాశ్రయము నీవ

గీ. నిత్యసత్యమూర్తి నీ ప్రసాదంబున
నినుఁడు గ్రుంకకుండ నిపుడ యింటి
కరుగువాఁడఁ గాక యాగమోదితకర్మ
జాతనైష్ఠికుండ నైతినేని.

మార్కండేయ పురాణము.

తే॥గీ॥ అనిన నేమియు ననక యవ్వనజగంధి
మేనిజవ్వాదిపస గదంబించునొడలు
గడిగికొని వార్చి ప్రవరుండు గార్హపత్య
వహ్ని నిట్లని పొగడె భావమునఁ దలఁచి.

ఆ. 2. ప. 74.

మ॥ దివిషద్వర్గము నీ ముఖంబునన తృప్తిం గాంచు సన్నీఁకుగా
స్తవముల్ సేయు శ్రుతుల్ సమస్తజగదంతర్యామివిన్ నీవ యా
హవనీయంబును దక్షిణాగ్నియును నీ యందుద్భవించుం గ్రతూ
త్సవసంధాయక నన్నుఁ గావఁగదవే స్వాహావధూ వల్లభా !

ఆ. 2. ప. 75.

ఉ॥ దానజపాగ్ని హోత్రపరతంత్రుఁడ నేని భవత్పదాంబుజ
ధ్యానరతుండ నేనిఁ బరదారధనాదులఁ గోరనేని స
న్మానముతోడ నన్ను సదనంబున నిల్పు మినుండు పశ్చిమాం
భోనిధిలోనఁ గ్రుంకకయమున్న రయంబున హవ్యవాహనా !

ఆ. 2. ప. 76.

తే॥ అనఘ మందారవిద్యాధరాత్మజన్మ
నే విభావసి యనువాన..... ....

మార్కండేయపురాణము.

తే॥ అనఘ మందారవిద్యాధరాత్మభవను
నను విభావసి యండ్రు గంధర్వపతులు
తెలిసి యుండుదు నిమ్మహీతలమునందుఁ
బరఁగుమృగపక్షిజాతుల భాష లెల్ల.

ఆ. 6. ప. 17.

ఇట్టులు మార్కండేయపురాణమ్మఁ బోలికలు కొన్ని గలవు.

సీ. సంపూర్ణ పూర్ణిమాసాంద్రచంద్రాతప
విలసితశశికాంత వేదికలను
మంజరీసంజాతమకరందనిష్యంద
మాకందమాధవీమంటపముల
శృంగారవనమహాశృంగారమణిశృంగ
హాటక శైలశృంగాటకముల
సంపుల్లహల్లకసహకారవాసనో
జ్జ్వలదీర్ఘదీర్ఘికా సైకతముల

గీ. గగనగంగాతరంగిణీగంధవాహ
బంధురోదగ్రసౌధాగ్రభాగములను
సవనవోల్లాసరతికళా నైపుణములఁ
బ్రతిదినంబు రమించిరి సతియుఁ బతియు.

జక్కన విక్రమార్కచరిత్ర.

సీ॥ గంగాతరంగిణీరంగత్తరంగ శీ
కరశీత సైకతోత్కరములందు
మందారమాకందమకరందకుందలేం
దిందిరానందసుస్పందనములఁ
గాంతనిశాకాంతకాంతవితర్దికా
క్రాంతభూభృద్బృందకందరముల

మసృణబిసాహారమాంసలహింసికా
సంపదాసారకాసారతటులఁ
దమక చమక ప్రియుం డని చమక మెసఁగఁ
బెనఁతు లుప్పొంగఁ గ్రీడించెఁ బద్మినీప్ర
భావ ఘటితాన్నపానభూషావిశేష
మాల్యవస్త్రానులేపసామగ్రిఁ జెంది.

అ 6. ప. 62.

సీ. నలినసంభవపువాహనమువారుపంబులు
కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి
చవిలేటిబంగారుజలరుహంబులతూండ్లు
భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు
నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరము లైనమామాటలు వినంగ
నమృతాంధసులు యోగ్యుల నుపమాంగి
గీ. భారతీదేవిముఁ జేతిపలుకుఁబలుక
సమదగజయాన సబ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్రపురాణాదివిద్య లెల్లఁ
దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు

సీ॥ చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్ను దన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ పోఁబుట్టు మాకు
రహి వుట్ట జంత్ర గాత్రములరాల్ గరఁగించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
ననవిల్తుశాస్త్రంపుమిసుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్వడ్డ
పవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ

కనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్మసంభవవైకుంఠభర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర.

అ. 2 ప. 43

సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మనుశంకఁ
గంఠీరవంబు లుత్కంఠ నెగయఁ
పల్వలంబులఁ గిరిప్రకరంబు లనుశంక
నెఱుకురాజులు వింటి లెక్క వెట్టఁ
గవలిమధ్యంబునఁ గాకోల మనుశంక
జలదేవతలు భీతిసంభ్రమింప
నదములఁ గువలకాసనపాటి యనుశంక
నిందిందిరశ్రేణు లెదురుకొనఁగ
గీ. రజతగిరియందుఁ దాండవారంభరభస
భంగిపరితపరశ్వథపాణివికట
కంధరాపుష్టగజకృత్తికంబళంబు
ప్రమథులకుఁ జోఁప నంధకారంబు ప్రబలె.

భీమఖండము — శ్రీనాథుఁడు.

సీ॥ ఉరుదరీకుహరసుప్తోత్థశార్దూలముల్
ఝరవారి శోణితశంకఁ ద్రావ
వనకుంజమధ్యశాద్వలచరన్మృగపంక్తి
దావపావకభీతిఁ దల్లడిల్ల
నాశ్రమాంతరభూరుహాగ్రముల్ మునికోటి
బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూడ
ఘనసానుశృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి
యమరులు హేమాద్రి యనుచు వాలఁ
గానె వేశలరుచిఁ గింశుకప్రవాళ
ఘుసృణకిసలయకంకేళికుసుమగుచ్ఛ

బంధుజీవజపారాగబాంధవంబు
లన్నగంబున జరతారుణాతపములు.

ఆ. 3. ప. 11.

సీ॥ పతిపాణి పల్లవచ్యుతనీవిబంధన
వ్యగ్రబాలాహ స్తవనరుహంబు
ధవకృతాధరబింబపిశునక్షతవ్యథా
భుగ్నలీలావతీ భ్రూయుతంబు ..

శృంగారనైషధము.

సీ॥ సహసానఖంపచ స్తనవి త్తిపరిరంభ
మామూలపరిచుంబితాధరోష్ఠ
మతిశయప్రేమ కల్పితదంతసంబాధ
మగణితగ్లాని శయ్యానిపాత
మతివేలమణితయాజ్ఞారగల్లచపేట
మతిదీనవాక్ప్రాచితాత్మవిరహ
మంకురత్పులకజాలావిద్ధసర్వాంగ
మాకంపకృతహారవాసనాబ్జ
మాక్రమక్షీణనుతపద్మ మానిమీలి
తాక్ష మాస్విన్నగండ మాయుక్తచేష్ట
మాస్తిమితభాషణారవ మావఘాటి
ప్రథమసురతంబు గంధర్వపతికి గరంచె.

ఆ. 3. ప. 116.

చ. కొసరి వసంతకాలమునఁ గోయిల క్రోల్చినభంగి నేద్చైన
ఓపసుహనేత్ర కొండచరిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కివెక్కి వె
క్కస మగుమన్యువేగమునఁ గాటుకకన్నులనీరు సోనలై
యుసిరికాయలంతలు పయోధరముల్ దిగువాఱునట్లుగన్.

కాశీఖండము.

ఉ॥ పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు త్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొనుమంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపంబిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగుబ్బచనుమిట్టల నక్షతలుండఁ బంపఁగన్.

ఆ. 2. ప. 70

ఇట్లనేకములుగాఁ జూపఁదగును. పై యేడ్పుపద్దెములఁబట్టి పారిజాతాపహరణమునఁ దిమ్మనయు, వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణుఁడును రెండుపద్యములఁ గూర్చిరి

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినశోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖ మైనమోముపయిఁ జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్.

పారిజాతాపహరణము.

శా. ఆకాదిల్లి వెలుంగు వెల్లిచల ఛాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రం బొత్తియెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాటత్కరాంఘోటకాం
జీభో మేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగన్.

వసుచరిత్రము.

ఈ పద్యములపైఁ దెనాలి రామలింగకవి 'అల్లసాని పెద్దన అటు నిటు నేడ్చెను. ముక్కు తిమ్మన ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. భట్టుమూర్తి బావురుమని యేడ్చెను' అని యభిప్రాయ మిచ్చెనఁట!

పెద్దనామాత్యుని తర్వాత మనుచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబింబములుగాఁ బ్రబంధములు కుప్పతిప్పలై యుప్ప

తెల్లినవి. మనుచరిత్రమునందలి పద్యముల పోలిక పద్యము లును బెక్కులు పొడసూపినవి.

క॥ సురగరుడోరగనరిఖే
చరకిన్నరసిద్ధసాధ్యచారణవిద్యా
ధరగంధర్వకుమారుల
నిరతము గనుఁగొనమె పోల నేర్తురె వీనిన్.

ఆ. 2. ప. 37.

క. నరఖేచరవిద్యాధర
గరుడోరగసిద్ధసాధ్యగంధర్వతతిన్
నిరతముఁ గనుఁగొందుమ యీ
నరనాథునిఁ బోలఁగలరె నమ్రనిరూఢిన్,

సకలకథాసారసంగ్రహము,

మ. అనిమేషస్థితి మాన్పె బిత్తరపుఁజూపస్వేదతావృత్తి మా
న్పె నవస్వేదసమృద్ధి బోధకళ మాన్పెన్ మోహవిభ్రాంతి తో
డనె గీర్వాణవధూటికిన్ భ్రమరకీటన్యాయ మొప్పన్ మను
ష్యుని భావించుట మానుషత్వము మెయిం జూపట్టె నానత్తఱిన్

ఆ. 2. ప. 33.

మ. అనిమేషస్థితి మాన్పెఁ జంచలపుఁజూపస్వేదభావంబు గ
ద్దన వారించె వినూత్నఘర్మజలవిస్తారప్రపూరంబు తో
డన దేవాంగన కయ్యెడన్ భ్రమరకీటన్యాయమై యొప్పి య
మ్మనుజేంద్రున్ భ్రమియించునంతనె రహిన్ మర్త్యత్వమున్ (సంధిలెన్

సకలకథాసారసంగ్రహము

సి॥ వదనప్రభూతలావణ్యాంబుసంభూత
కమలంబు లన వీని కన్ను లమరు
నిక్కి వీనులతోడ నెక్కసక్కెము లాడు
కరణి నున్నవి వీని ఘనభుజములు

సంకల్పసంభవాస్థాన పీఠికవోలె
వెడఁదయై కనుపట్టు వీనియురము
ప్రతిఘటించు చిగుళ్లపై నెట్టివాటిన
రీతి నున్నవి వీవి మృదుపదములు ...

సీ. పవనసౌందర్యవిస్ఫారాంబుసంభూత
కంజంబు లగు వాని కన్నుదోయి
మదన సామ్రాజ్యసమ్యక్ప్రతి యసంగ
సరసమౌ వాని పక్షస్స్థలంబు
కర్ణకుండల దిన్నకాంతులఁ గొన నిక్క
వగలు మీరెడు వాని యెగు భుజములు
అతులప్రవాళసంతతి రుచిసంపద
నదలింపఁ జను వాని మృదుపదములు ...

సకలకథాసారసంగ్రహము.

ఈ సకలకథాసారసంగ్రహము నొనర్చిన యయ్యలరాజు రామభద్రకవి కృష్ణరాయలయాస్థానకవియే. ఈతఁడు పెద్దనకు శిష్యుఁ డందురు. సమకాలముననే యిట్టి ప్రతిపద్యము లేర్పడినవి. ఇట్టివి చూపఁ దొరఁ కొన్ని నెన్నేనిఁ జూపనగును. పెద్దన నాగరాజామాత్యుఁడు రచించిన శకుంతలాపరిణయము మనుచరిత్రపుఁ బ్రతిరూపమే. ఇట్లనేకులు కవులు మనుచరిత్రమునకుఁ బోలికగాఁ గవనము చెప్పఁబూనుఁటకు దాని యందుఁ గల గుణౌత్కృష్ట్యమే కారణము.

కథాసంవిధానము

సంస్కృతభాషలో దృశ్యకావ్యములయందుఁ దక్క శ్రవ్యకావ్యములందు వస్త్వైక్యము తఱచు కన్పట్టదు. శాకుంతలమృచ్ఛకటికాదులగు రూపకములలోని యితివృత్తము ప్రధానపాత్రములగు నాయికానాయకుల వృత్తాంతమున కనుబంధియై పెంపొంది తుద కానాయికానాయకుల వృత్తాంతముతోడనే పర్యవసించుచున్నది. నాటకములం దితివృత్తమును హారమునకు నాయికానాయకులు కోలికీలుముత్తెములుగా నుందురు. ఇయ్యది యత్యంత చమత్కారాపాదకమై యింపు నింపుచుండును. ఇంక శ్రవ్యకావ్యములందుఁ గొన్నిట నట్లుగాక యొక్కడ కక్కడ కితివృత్తము తెంపు చెందుచున్నది. దిలీపుని వృత్తాంతముతో నారంభింపఁబడిన రఘువంశకావ్యమగ్నివర్ణుని వృత్తాంతముతో ముగింపఁబడినది. ఎక్కడనో యారంభింపఁబడినకథ యెక్కడనో ముగింపఁబడుటచే వస్త్వైక్యము లేదు. ఇఁక మన యాంధ్రభాషలోఁ బ్రాచీన కవులు దృశ్యకావ్యముల రచింపరైరి. మఱియు సంస్కృతమందలి దృశ్యకావ్యములను దెనిఁగించునెడ సహితము శ్రవ్యకావ్యములుగనే తెలిఁగించుచు వచ్చిరి. యక్షగానములను కొండొక తెలుఁగు రూపక ప్రతిరూపము లుప్పతిల్లినవి గాని వానిని దృశ్యకావ్యములక్రిందఁ బరిగణింపఁబోలదు. ఇటీవల మిశ్రోత్పాద్యాన్యతర మగు నితివృత్తముతో గావింపఁబడుచు

వచ్చిన పెక్కు ప్రసిద్ధ కావ్యములందు సంస్కృత నాటక క్రమమునఁ గొంత వస్త్వైక్యము కానవచ్చుచున్నది. వీరభద్రుని శృంగార శాకుంతలమును, తిమ్మన పారిజాతాపహరణము మొదలగునవి వస్త్వైక్యము గలిగినవే కాని యట్టులు వస్త్వైక్యము కలిగి యీరవలయును నను నిబంధమీ తెలుఁగు ప్రబంధముల పట్టున నున్నట్టు చూపట్టదు. దీనికి నిదర్శకముగా రఘువంశాది కావ్యములవలె మన మనుచరిత్రమును వస్త్వైక్యము లేకయున్నది. ఇంకను రసోత్తరముగా రచింపఁబడినవరూథినీ ప్రవర వృత్తాంతము మూఁడవయాశ్వాసములో ముగిసిపోవుచున్నది. నాలవయాశ్వాసములో సుపక్రమింపబడిన స్వరోచి వృత్తాంతమారవయాశ్వాసములోఁ గొంతవఱకే గలదు ఆవల స్వారోచిష మనువృత్తాంతములోఁ బ్రబంధము ముగింపఁబడినది. ఇట్టి విచ్ఛేదము శ్రోతలకుఁ గొండొకపట్టుల నిరుత్సాహము గల్గించుచుండును. అందును నిందు పరిసగమువఱకు గ్రంథమునఁ బెంపొందిన ప్రవర వరూథినీవృత్తాంతము విచ్ఛిన్నమై వేఱొకకథలో సంక్రమించి పోవుట యెంతయుఁ బాఠకుల యుత్సాహమును వెన్నుడఁ జేయుచున్నది. కాని లోకస్వభావమునకు సరిపోవు సంవిధానములో సద్యోపాత్రముల నెలకొల్పి యౌచితి కెందును భంగము రాకుండఁ దత్తద్రూప చేష్టాదుల సమర్చి యేపట్టునఁ జూచిన నాపట్టున వదిరాయనవలయు నట్టు లితివృత్తమును నడపించునేర్పు పెద్దనకుఁ గుదిరినట్టు

మఱియొకకవికిఁ గుదిరినది కాదు. నిగూఢములుగా నుండుమనోభావములను స్ఫుటపఱచి చప్పున విప్పి చెప్పునట్లు పద్యమున నీతఁడు నిరూపించును.

ప్రవరుని స్వరూపస్వభావములను వర్ణించుపట్టును సిద్ధునితోడి సంభాషణముఁ దెల్పినపట్టును జదివిన పదపడి జ్ఞానదృష్టికిఁ బ్రవరుని శాంతిస్ఫూర్తి లొలుకు స్వరూపము పొడకట్టకపోదు.

ఈ సందర్భమున నీ చిన్నిపద్యమును స్మరించినఁ జాలును.

గీ. మౌనినాథ! కుటుంబజంబాలపటల
మగ్నమాదృశగృహమేధిమండలంబు
నుద్ధరింపంగ నౌషధ మొండుఁగలదె
యుష్మదంఘ్రిరజోలేశ మొకటిదక్క.

అ. 1. ప. 64

పద పడి ప్రవరవరూథినీసంభాషణమున నీతఁడు శాంతిశృంగారరసములకు స్పర్ధ పెంచి నించినహొయలు వర్ణనాతీతము. ఇచ్చో నాఁకుటాగ్రజంకెనలును వలపులును నలఁపులును బసరు పిండినట్లు పిండివడపోసి తేర్చి చూపించెను. మఱియు బ్రహ్మవాదుల యైహికేచ్ఛావైముఖ్యమును, వైదికకర్మాదరమును, బ్రహ్మవర్చసప్రాభవమును వెల్లివిరియించి యద్దిరా యనిపించెను.

ఉ॥ ఎన్ని భవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసనసాయకవ్యథా
ఖిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లూఁది చూపులన్

విన్నదనంబు తోఁపఁ గనువేఁడుఱునం బయిగాలి సోఁకినన్
వెన్నవలెం గరంగునలివేణులఁ గౌఁగిటఁ జేర్పుభాగ్యముల్.

ఆ. 2. ప. 57.

ఈ పద్యము వెన్నవలెఁ గరఁగుచునేయున్నది.

శా. ఈ పాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱి యెందేఁ గంటిమే కామశా
స్త్రోపాధ్యాయివి నా వచించెదవు మే లోహో త్రయీధర్మము
ల్పాపంబుల్ రతి పుణ్యమంచు నిఁక నేలా తర్కముల్ మోక్షల
క్ష్మీపథ్యాగమసూత్రపంక్తి కివె పో మీ సంప్రదాయార్థముల్.

ఆ. 2. ప. 64.

ఓహో! వేదాదివిద్యాసంపన్నుఁ డగు ప్రవరుని భాషణ మెట్టిదిఁకూర్పుచుఁ గూర్చె యౌచిత్యము నించెను.

ఇట్లౌచిత్యవిచారచర్చ గావించుట కెంతయేని నవకాశము కలదు. కాని యిది యదను కాదు.

ఈ తెలుఁగున సరససంవిధానము గలయీప్రబంధరాజమునఁ గొంద ఱొక యసందర్భమును జూపుచున్నారు. ప్రవరుని యింటికి సిద్ధుఁడు మతపకాలమున నరుదెంచినట్లు కలదు కదా! కుతపమనఁగాఁ బగటి పదునెన్మిది ముహూర్తములలో నెనిమిదవ ముహూర్తము. అప్పు డాసిద్ధుని కిష్టాన్నపానాదులచే సంతుష్టిఁ గావించి యింకను దీర్ఘయాత్రావృత్తాంతప్రసంగము కొంత జరపి పదపడి యాతనియొద్దఁ బాదలేపము గొని ప్రవరుఁడు హిమవంతమునకు బయలుదేఱునప్పటికిఁ గొంత సమయము కడచి యుండును. అవ్వల హిమవంతమున

(24)

కరిగి యందుఁ గొంతతడ వయ్యోవిశేషములఁ బరి
కించి చూచిన పదపడి ప్రవరుఁడు

మ. తలమే బ్రహ్మకు నైన నీనగ మహత్త్వం బెన్న నేనియ్యెడన్.
గలచోద్యంబులు తేపు గన్గొనియెదన్ గాకేమి నేఁడేఁగెదన్
నలినీబాంధవభానుతప్తరవికాంతస్యందినీహారకందళచూ
త్కార పరంపరల్ పయిపయిన్ మధ్యాహ్నముల్ దెల్పెడిన్.
మను. ఆ. 2. ప. 12

అని యనుకొనుట యసంగతము. ఎంత లేదని నప్పటి
కపరాహ్ణమునఁ జాలవడకుఁ గడచి యుండును. ఇచ్చో
బ్రవరుఁ డాసిద్ధుఁడు చనుదెంచిననాఁడు హిమాలయమున
కరుగక మఱుదినము ప్రొద్దుట నరిగె నని చెప్పి మఱి
కొంద ఱాయనుపపత్తిని నివారించుచున్నారు. ఈ సమర్థ
నము మార్కండేయ పురాణానురోధియే కాని పెద్దన
మాత్ర మట్టి వ్యవధి నించుకయేని సూచించినవాఁడు
కాఁడు. గర్భితమనవలెను.

ఇదిగాక యొండు రెండు శబ్దదోషములును బొడ
కట్టుచున్నవి.

'పణినసూనుకణాదబాదరాయణసూత్ర
ఫక్కి విద్వాంసు లుపన్యసింప.'

ఇందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన పణినసూనుపద మసా
ధువు. కవిసార్వభౌముఁడును దనశృంగారనైషధమున

శా. 'ప్రాతఃకాలము పాయసంబు ఫణి నా
పత్యోక్త శాస్త్రంబులోన్.'

అనెను. పెద్దన యా త్రోవనే త్రొక్కెను. అష్టాధ్యాయి మొదలగు గ్రంథముల రచించిన వ్యాకరణశాస్త్ర ప్రవక్త పాణిని 'పాణిన' మునియొక్క సంతానముగాని పణినముని సంతానము గాదు. 'పణనం పణః 'పణోఽస్యాస్తీతి పణీ'' నకారాంత మగు నీ "పణిన్" శబ్దముపై గోత్రాపత్యార్థమున "అణ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిన" యను రూప మేర్పడినది. పదపడి యువాపత్యార్థమున "ఇఞ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిని" యనురూప మేర్పడినది. ఎట్లయినను పాణిని పాణినసూనుఁ డగునుకాని పణినసూనుఁడు గాదు. ఇది సమర్థింపవెరవు గానరాదు. మఱియుఁ గృత్యవతరణమున

'కొఱఁతం బడిన్ గుకవి పృథ్వీభృత్సమీపస్థలిన్'

అనుచో న్యూనత యనునర్థమునఁ "గొఱఁత" యను పదము సరి యగుఁ గాని, 'శూల' మను రెండవయర్థమున 'కొఱఁత' అను రూపము సరికాదు. కొఱుశబ్దమునుండి యట్టిరూప మేర్పడనేరదు.

'కౌఁగిలిది యెక్కడ హా విధి యేమి సేయుదున్'

కౌఁగిలి అది, అనుచో నికారసంధి కావింపఁబడినది.

'అనాశ్వాసితదుఃఖితే మనసి సర్వ మసహ్యం మన న్నెఱుంగవే'

ఇచ్చో "అన న్నెఱుంగవే" యని పోతన్నగారు ప్రయోగించెడు తెఱఁగునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈ సంధిసమంజమైనది కాదు.

అమృతరసపూర మగు పెద్దన్నగారి సరసకవితా ప్రసారమున నీ నలుసులు పరిగణనీయములుగావు. ఆ నెఱిఁగి యాంధ్రకవనము నీతఁడు కూర్పఁగల్గిన టొటీవల నెఱ్ఱుకను గూర్పనేరరైరి.

కొంటె కోణంగి యగు కవిచౌడప్పయును దన వెక్కిరింపు స్వభావమును మాని

క. పెద్దన వలెఁ గృతిచెప్పినఁ
బెద్దనవలె నల్పుఁ డినిఁ బెద్దనవలెనా?
యెద్దనవలె మొద్దనవలె
గ్రద్దనవలెఁ గుందవరపుఁ గవిచౌడప్పా!

అని పెద్దనార్యునిఁగూర్చి తన మెప్పును వెల్లడించెను. కృష్ణరాయలవంటి రాజచూడామణిని బెద్దనార్యునివంటి విద్వత్కవిరత్నమును గాంచుభాగ్య మాంధ్రదేశమున కిఁక నెన్నఁటికైనఁ గలుగఁగలదా!

ఉ. కూర్చినకూర్పులా! స్వరస
గుంభనముల్, కవితాప్రసారమా
తేర్చినతేనె! యంచు విను
తింపఁ బ్రబంధము సంతరించి లో
కార్చితుఁ డైన పెద్దనమ
హాకవిసత్కవితావిలాసముం
గూర్చి విమర్శ సల్ప నొనఁ
గూడు నె యొక్కని కల్పబుద్ధికిన్.

ఉ. ముద్దులు మూటఁ గట్టునుడి
పొంకమునందును, మేల్మికూరుపుం
బద్దెపుబింకమందు, రస
బంధమునందుఁ, గథాప్రకారముం
దిద్దెడు తీర్పునందు గడి
దేఱిన యాకవితాపితామహుం
బెద్దన నాంధ్రపుంగవుఁ
బెద్దసనారతముం దలంచెదన్.

౬
శతావధాని
వెంకటశాస్త్రి.

సీ॥ మోహనమ్మున జగన్మోహనంబుగఁ బద్య
పఠనంబు నిచ్చోటఁ బాడుకొల్పె
మాదృశాంతేవాసిమండలంబున కెల్ల
వేడ్కమై నిచ్చోట విద్య నేర్పెఁ
దేట తేటగఁ దియ్య దియ్యఁగా సత్కావ్య
నిర్మాణ మిచ్చోట నిర్వహించె
నుల్లాసవారాశి నోలార్చు నల్లారు
బెల్లంబు నిచ్చోటఁ జేర్మిఁ గనియె

తే॥ నెన్నఁటికి వీడరానట్టి యిట్టి యిట్టి
శాశ్వతానుబంధంబు లెసంగి యుండ
నెట్టు నిబ్బరించెనొ కదే యిట్టిపురము
వీడనాడంగ మాకవివీరవరుఁడు?

నేను వెంకటశాస్త్రిగారిదగ్గఱఁ జదువుకొన సాఁ గిననాఁడు "అల పతంజలికృతం బయిన భాష్యమునకే పరిఢవిల్లును మహాభాష్యపదము" ఇత్యాది పద్యమును మోహనరాగరసమును బద్యభావము జీర్ణింపఁజేసి వారు చదువఁగాఁదన్మయత చెందితిని. అంతకుఁబూర్వము

భైరవ్యాది రాగములను దీగవార్చి పద్యముల నీడిగిలఁ బఱిచి పౌరాణికులు చదువు చదువుతీరే నే నెఱిఁగినది.

రసస్ఫూర్తితోఁ దెలుఁగుపద్యములు చదువుచాతురికినేఁడాంధ్రదేశమున శ్రీశాస్త్రులుగారే యాచార్యపీఠము. ఆనాఁటినుండి ప్రతిపద్యార్థియు శ్రీశాస్త్రులుగారిం బోలి పద్యములు చదువుటకుఁ బ్రయత్నించువాఁడే. ఎందఱో వారిపద్యపఠనానుకరణద్వారమున నాంధ్రభాషాపండితు లయిరి. వెంకటశాస్త్రిగారి శిష్యులలో వారిపద్యపఠన చాతుర్య మావంతైన నంటనివాఁడను నే నెఱిఁగి నంతవఱకు నే నొక్కఁడనే కానవచ్చుచున్నాను.

ఉ॥ కొంచెలు వోని సత్కవన
గుంభన మంతెసు మించి బింకము౯
బొంకము గల్గఁగాఁ జవులు
పొంపిరివోఁ బఠియించు నేప్పు మా
వెంకటశాస్త్రి పండితక
విప్రభుచక్కటిఁ దక్కఁ దక్కవి
ద్యాంకులయందు నెందుఁ గల
దా సకలాంధ్రమహామహీస్థలి౯.

ఆనాఁడు బందరులో శ్రీ శాస్త్రిగారి యుపన్యాస సంపర్కము లేని పౌరసభ లుండెడివి గావు. వారి యుపన్యాస మన్న నే శ్రోతలు సభలోఁ గిక్కిరియ నిండెడి వారు. వారి యుపన్యాసమునకు ముందు సందర్భము చక్కఁ జూచుకొనుట మొదలయిన జాగ్రత్త లక్కఱ

లేదు. ఐనను జాగ్రత్తపడి వచ్చి చెప్పినవారి యుప న్యాసముకంటె శ్రీశాస్త్రిలవారి యుపన్యాసమునకే సంగ తులు చమత్కారములు హెచ్చుగ నుండెడివి. సభా నంతరము సభ్యులు వెంకటశాస్త్రిగారి వాక్చమ త్కృతినే సంస్తుతించుకొనుచు నిండ్లకేఁగెడివారు. ఆనాఁడు సభలకు పద్యములు, శుభలేఖలకు పద్యములు, స్వాగతములకు పద్యములు, సంగీతములకు పద్యములు, బంతులాటలకు పద్యములు, ప్రకటనములకు పద్యములు. అనాఁటినుండియే పద్యరచనాభిభీషికకు బరువు తగ్గినది. వెంకటశాస్త్రిగారికిఁ దీఱిక లేనపుడు వారివిద్యార్థులో, బడిబాలురో కూడఁ బద్యము లల్లి యిచ్చుచుండెడివారు. అంతకుఁ బూర్వము బందరుప్రాంతములకు బ్రహ్మశ్రీ నాదెళ్ల పురుషోత్తమకవిగారే పద్యరచనావిషయమున నద్వితీయులు.

పూర్వము భోజరాజు ముఖదర్శనమాత్రముననే పలువురు విద్వాంసులైరని ప్రతీతి. నేఁడు శ్రీశాస్త్రిల వారి ముఖదర్శనమున నది ప్రత్యక్ష మయినది. స్కూలులో శ్రీశాస్త్రిలవారు పాఠములు చెప్పకుండనే, తాము పాఠములు చదువకుండనే పరీక్షలలో నెందఱో బాలకులు కృతార్థు లగుచుండిరి. అంతేకాదు. కవు లగుచుండిరి. మనలక్ష్మీకాంతకవిబ్రభృతు లట్టిస్కూలు విద్యార్థులలో నాఁటితేఁటిన జగజెట్టులే. ఇది వింత గాదు. శ్రీశాస్త్రిలవారిచే నెన్నఁడును జూడఁబడని

వారును గూడ వారి శిష్యులై యెందఱో నేఁడు సరస కవితారచనము నేర్చి సర్వాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతి గనుచున్నవా రున్నారు. ఈవిధముగా శ్రీశాస్త్రిలవారు విద్యావంశవృక్షమును దొలుత బందరుపురముననే యూనాఁ డంటు ద్రొక్కిరి. అది యిప్పు డాంధ్రదేశమున సర్వత్ర ప్రబలి చెల్లుబడి గట్టుచున్నది. దీనికి శ్రీ శాస్త్రిల వారి కొకమంచిప్రతిఫలము గూడ లభించినది సుమండీ! గోదావరీతీరముననుండి కొనివచ్చి శ్రీశాస్త్రిలవారు బందరున విద్యావంశవృక్షము నంటు నాఁటినందులకు సరిగాఁ దామును బందరునుండి యపురూపము నసాధారణము నైన జహంగీరుమామిడియంటును గోదావరీతీరమునకుఁ గొనిపోయి తమతోఁటలో నాఁటికొనిరి. వారిమూలము ననే జహంగీరుమామిడి కూడ నక్కడనుండి సర్వాంధ్ర దేశమునను వ్యాప్తినొందుచున్నది.

శ్రీ శాస్త్రిగారు నివసించిబహువర్షములు కవితా మృతప్రపను సాగించిన భైరవప్రెస్సుప్రక్క యుంటిపట్టు ధనాద్యుపపత్తు లనుకూలించెనేని వారిపేర విద్యాస్థాన ముగా వెలయించుట యుక్తమని నాయెన్నిక.

శ్రీ తిరుపతివేంకటేశ్వరకవీశ్వరుల శతావధాన సత్ప్రబంధచాటుధారాకవితాచమత్కారములఁ గూర్చి ప్రశంసాలేశము జరుప నారంభింపనున్న నాకీ సందర్భ మున

చ. పరిణత పాండితీబలమ
భంగుర ధారణమాధురీసరి
స్ఫురితకవిత్వము న్గలిగి
శుభ్రయశంబు గణించుకొన్న మా
తిరుపతిశాస్త్రి సత్కవి గ
తించెనె యాంధ్రవచోవధూటికిన్
స్థిరతరకావ్యభూషణవి
శేషపరిష్క్రియ తీరిపోయెనే!

అన్నవిచారము కొంత తొట్రుపాటు గల్గించినది. కాని తిరుపతివెంకటేశ్వరులు భిన్నశరీరులైనను గవితావిషయమున నొక్కరే. శ్రీ వెంకటశాస్త్రిగారు కవిత రచించుచున్నంతవఱకును శ్రీ తిరుపతిశాస్త్రిగారును నున్నవారే. వెంకటశాస్త్రిగారి కవితాగంగాస్రవంతిలో తిరుపతిశాస్త్రిగారి కవితాసరస్వతి యంతర్వాహినిగా నున్నది.

క. సుకవితామృతవాహిని
నతిలోకయశశ్శరీర మగపడుచుండన్
మృతి యసె తిరుపతికవికిన్
జత యగు వెంకటకవీంద్రుచా టయి యుండెన్.

అని యూరడిల్లితిని. తిరుపతివెంకటకవు లెక్కడేని యవధానము చేసి రనఁగా నా చుట్టుపట్టులవారనేకులు ప్రతిభాసౌధమున పదిమెట్లు లెక్కిరన్నమాటే. మెదడు కమలిపోవునో, నరముల బిగువు సడలి శరీరము నకనకలాడునో యని సాధారణబుద్ధిమంతులు సందే

హించునట్లు పగలు శతావధానతంత్రము జరపి, రాత్రి పదిగంటలదాఁకఁ బరిపరివినోదములఁ బాల్గొని తరువాత నిమ్మకు నీ రెత్తినటుల నిశ్చలముగా నిద్రపోయి మఱు నాఁటి ప్రొద్దుట మఱల మందహాసవదనముతో నల్పా హారములనైన నారగింపక యవధాన శేషమునుబూరింప నారంభింతు నీ జంటకవుల యంతఃకరణములు శ్రుతి కలసి యొకే 'మనము' అయ్యెడివి. అదియొక వింతతీరు. ఆసమ యములందు వెంకటశాస్త్రిగారు విశ్వమూర్తులు!

తిరుపతివెంకటేశ్వరుల కవితాధార ప్రాచీనసంప్ర దాయ ఘట్టములఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి యూట యూరించి చేది చేది పాటించినది కాదు; స్వయము ఉద్బుద్ధ మైన బుగ్గధార! వారు ప్రాచీనగ్రంథములకంటె హెచ్చుగాఁ బ్రస్తుతపరిసర పరికరములనే చదివిరి. కావుననే సంప్ర దాయమాత్రపరిజ్ఞాతలు కొందఱు వారికవితను సంప్ర దాయదూర మైనదానిగాఁ గ్రొత్తతీరు గలదానిగాఁ దలఁ తురు. నేఁటియువకవులు వారికవితను నవకవితామార్గో పదేశకముగా నారాధింతురు.

తిరుపతివెంకటకవులు ప్రౌఢపండిత ప్రభుసభల లోనే కాదు. బాలపామర జారచోరాదుల గోష్ఠులలో గూడఁ గవితాచమత్కారములను గల్పించి సత్కార ములను బడయఁగలరు. వెంకటశాస్త్రిగారికి లల్లాయి పదములు పాడ వేడుక; కొల్లాయిగుడ్డలు వాడ వేడుక. వారికి భాషాడంబరము గిట్టదు. అట్టె వేషాడంబరమును

గిట్టను. కనుకనే వారి కవితాకన్య 'జనముద్దు' గా వెలసినది. వారిచనవు అల్లారుబెల్లముగ నందఱికి నాస్వాద్య మైనది. సమయస్ఫూర్తి, హాస్యయుక్తి ప్రయుక్తి, చమత్కారము వెంకటశాస్త్రిగారికి నాజానజములు నలవాటు. ఇట్టివారు నూఱేండ్లకుముందు నడిమింటి మంగళేశ్వర శాస్త్రిగా రొక రని వింటిని. బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారిని నింకొకరిని గంటిని. మంగళేశ్వర శాస్త్రిగారు బొబ్బిలిరాజసభలో నక్క కుడిప్రక్క నుండి యెడమప్రక్కకు పాఱినమేలా, యెడమప్రక్క నుండి కుడి ప్రక్కకు పాఱినమేలా యని ప్రశ్న రాఁగా, అది కఱవనిచో నెటు పాఱినను మేలే యని రఁట! వెంకటశాస్త్రిగారు బందరు హైస్కూలు పండితపదమునఁ బ్రవేశింపఁ గ్రొత్తగావచ్చినప్పుడు నైష్ఠికశ్రేష్ఠులయిన బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రిగారియింట పట్టుబట్ట మడి గట్టుకొని భోజనముఁ జేయుచుండగా "పట్టుబట్ట యెంతకాలముదాఁక మడి యుండి" యని గౌరీనాథశాస్త్రిగారు ప్రశ్నింపఁగా వెంకటశాస్త్రిగారు "చెమటకంపు గొట్టకున్నచో నెన్నాళ్లకైనను మడియే" యనిరఁట! ఇది యొక చమత్కారలేశము. ఇట్టివి వెంకట శాస్త్రిగారి చమత్కారము లనేకములు.

ప్రాచీనాంధ్రకవులలోఁ బ్రబంధములకంటె శాశ్వతము లగునట్లు చాటురచనలను సాగించినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు. అతని చాటురచనలను నేఁటికిని నాంధ్రరసికుల

నాలుకలపై నాట్య మాడుచున్నవి. వర్తమానాంధ్ర కవులలో నటించినవారు మనతిరుపతివెంకటేశ్వరకవీశ్వరులు.

పదునైదేండ్లకుఁ బూర్వము విశాఖపట్టణమండలమున శృంగవరపుకోటనుండి యేదో యొకయూరికి రాత్రివేళ బండిమీఁదఁ బ్రయాణమై నే నేఁగుచుంటిని. ప్రక్కబండిలో నొక పట్నాయకుడు "ఇంజరం బొక సాక్షి యేనాము దా సాక్షి-పల్లెపాలెంబు దా నెల్ల సాక్షి— ఇత్యాది పద్యమును బాడుచు నడుమ – "శంకరుం డాతనిసాని సాక్షి" యనుపట్టున నాఁగి యొక నవ్వు నవ్వి మరల నారంభించి పద్యము ముగియఁ జదువుట వింటిని. తిరుపతి వెంకటకవుల చాటుధారలు మలయమారుతిప్రఁబింజెలు. అవి యాహ్లాదజనకములై సర్వాంధ్రప్రపంచము నలముకొన్నవి. లక్షలకొలఁది గ్రంథసంఖ్యయుండునట్లు (ముప్పదిరెం డక్షరముల రచనమునకు గ్రంథ మని పేరు) బహుగ్రంథముల రచించు కవీశ్వరులు పలువు రిప్పు డున్నారు గాని వారి పద్యములు గొన్నియేని హాయి మని పండితులు గాని, పామరులు గాని పలువురు పలుమాఱులు పఠించునవిగా నున్నవా యన్నప్రశ్నకు సమాధానము చదువరులే సమాలోచింపఁ దగుదురు.

శ్రీ వెంకటశాస్త్రిగారికిఁ బ్రాయపుఁబ్రొద్దు కొంత పడమటికిఁ దిరుగ నారంభించెను. విద్యావివాదసంజ్వరము గొంత చల్లనాఱెను. అన్నవస్త్రములకుఁ గొఱంత లేని

సితి యేర్పడెను. ఇట్టిసితిలోఁ దమ కప్పటికి సంతానము కలుగకున్నను సంతానవంతుఁడై వంశవృద్ధి కల్గింపఁ గలైననుకొనుచున్న చిన్న వెంకటశాస్త్రిగారు పుత్రసంతాన రహితులుగానే కీర్తిశేషు లయిరి. ఆనాఁడు శ్రీ వెంకట శాస్త్రిగారు స్వైకాశ్రయమై యున్న చెళ్ళపిళ్ళ వంశ వృద్ధిని దలపోసి యస్మదాది శిష్యగోష్ఠిలో నొకనాఁ డాపరాని విధమున దుఃఖార్తు లయిరి. అల్పకాలముననే భగవంతుఁ డనుగ్రహించెను. వెంకటశాస్త్రిగారు గృహా రామ ధనకనక వస్తువాహన సమృద్ధితోపాటు సత్సం తానలాభమును గూడఁ బడసిరి. ఆనందమయముగా జీవయాత్రను గడప నవుపడెను. ఆకాలమున నట్టి యానందసందర్భమున నే నొక జాబులో శ్రీ శాస్త్రులు గారికి వ్రాసినపద్యమిది :

సీ॥ గాటఁపుఁదమిఁ దోఁట నాఁటుకొన్నారు నిం
డారఁ బండెనె జహంగీరుమావి ?
యవధానములుసూడ నభ్యర్థితులు వేఁడ
నేఁగుచుందురె యిప్పు డెచటికేని ?
సత్కవితారహస్యము లభ్యసింపఁగా
వచ్చుచున్నదె శిష్యవర్గ మిపుడు ?
భగవత్పరము లైనపరమార్థరచనముల్
క్రొత్తవి యేవేనిఁ గూర్చినారె ?
కులుకుఁగుబ్జల నునుదొక్కుఁ బలుకులందుఁ
బ్రౌఢి మీఱినసుకవితాఫణితులందుఁ

బరువుగల యంటుమామిడిపండులందుఁ
జక్క గుఱుతించుచుందురే చవులవాసి ?

శ్రీ వెంకటశాస్త్రిగారు నెలలబాలురై యుండఁగా వారి తండ్రిగారు కడియమునుండి వారిని విజయనగరపు తేగగ్రామమునకుఁ గొనిపోయి యక్కడ వారిం గూర్చి పక్షిప్రశ్న మడిగిరఁట! ఆ ప్రశ్నగ్రంథమున వారిని గూర్చి కొన్ని శ్లోకము లున్నవి. అందు స్వసమాన వయశ్శక్తిమంతుఁ డగునొకసుకవితోఁ గూడి బహుగ్రంథములు రచించుకవి యగుట. రాజపూజితు లగుట మొదలగు విషయము లేవో కొన్ని తర్వాత వాస్తవము లయినవి గలవు. తుద నందు "షష్టివత్సరకీర్తిమాన్" అని కలదు. ఆ తుదిపలుకునకు షష్టిపూర్త్యుత్సవవైభవసందర్భమున గొప్పకీర్తి గలుగునని యర్థము చెప్పవలె నని నేను నిశ్చయించుకొన్నాను.

వెంకటశాస్త్రిగారు విద్వద్రాజగోష్ఠులయందు వివిధ సత్కారములఁ బడసిరి; విద్యావివాదములందు విజయము లందిరి; రసోత్కావ్యములఁ బెక్కింటి రచియించిరి; చాలమంది శిష్యులకుఁ జదువు చెప్పిరి. సంతానసమృద్ధిని బడసిరి; సకలసంపదలఁ బడసిరి; సమానులలో నుత్తమశ్లోకు లయిరి. ధర్మార్థకామములందుఁ బరిపూర్ణ మయిన పరితృప్తి వారికి దొరకిన దనియే నా విశ్వాసము.

భారత ముద్రణాలయము,
విజయవాడ-2.